

Teme broja:

**Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet:
između zaštite i zloupotrebe**

Theme:

**Victims and contemporary responses to crime:
between protection and misuse**

**Žrtve i savremene tendencije
u kontroli kriminaliteta**

Victims and contemporary tendencies
in crime control

Snežana Soković 5

**Victims of human rights violations and victims
of human rights restrictions**

Žrtve kršenja i ograničavanja ljudskih prava

Axelle Reiter 29

Joga i žrtve

Yoga and victims

Vesna Nikolić-Ristanović 47

**Alkoholizam žena – rodne razlike
kao viktimogene predispozicije**

Female alcoholism:

Gender differences as victimogenic predispositions

Slobodanka Konstantinović Vilić

Natalija Žunić 65

Femicid u medijima

Femicide in media

Zorica Mršević 81

**Odnos žrtava prema prestupu i medijaciji
između žrtve i prestupnika**

Victims' relation towards the offence
and victim-offender mediation

Jasna Hrncić

Tatjana Rajić 97

**Odnos policije i žrtava kriminaliteta:
analiza procesa i nivoa zadovoljstva radom policije**

Relationship between the police and crime victims: an analysis of the process and the level of satisfaction with police work

Milan Klisarić

Aurelija Đan 113

OSTALE TEME

OTHER ISSUE ARTICLES

**Iskustva kažnjavanja od strane roditelja
u detinjstvu: retrospektivna studija**

Experiences of punishment by parents during childhood: a retrospective study

Olivera Isaković

Ivana Mihić

Tijana Karić 131

**Služba VDS info i podrška žrtvama – analiza rada
službe u 2012. godini**

VDS info and support service:
the analysis of the Service's work in 2012

Una Radovanović

Milica Popović 151

PRIKAZI KONFERENCIJA

CONFERENCE REVIEWS

**Trinaesta konferencija Evropskog udruženja
za kriminologiju „Izvan punitivnosti:
kriminalitet i kontrola kriminaliteta u Evropi
u uporednoj perspektivi“**

XIII Annual Conference of the ESC "Beyond
punitive ness: Crime and crime control in Europe
in a comparative perspective"

Ljiljana Stevković

Sanja Čopić 167

PRIKAZI KNJIGA

BOOK REVIEWS

**V. Nikolić-Ristanović (ur.)
Evidentiranje kriminaliteta:
iskustva iz sveta i Srbije**

Crime recording:

experiences from the world and Serbia

Zorica Jankov 177

Reč urednica

Tema ovog broja naučnog časopisa *Temida* je *Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet: između zaštite i zloupotrebe*. U okviru teme broja objavljujemo deo izabralih radova koji su prezentovani na Četvrtoj godišnjoj konferenciji Viktimološkog društva Srbije, koja je održana 28. i 29. novembra 2013. godine u Beogradu. Ukupno gledano, kroz radove u okviru teme broja, autori i autorke su nastojali da iz različitih aspekata analiziraju pitanje da li postojeći zakoni, njihova primena i postojeće politike za borbu protiv kriminaliteta i za zaštitu žrtava doprinose zaštiti i prevenciji budućih stradanja žrtava ili ih dodatno povređuju, te da ukažu na alternative postojećim društvenim odgovorima na kriminalitet i moguće pravce njihovog budućeg razvoja.

Posebna pažnja posvećena je analizi mehanizama „upotrebe“ žrtve u savremenoj kontroli kriminaliteta i ispitivanju njegovih posledica, sa posebnim osvrtom na prilike u Srbiji kroz analizu tzv. Marijinog zakona. Ukazuje se i na značaj međunarodnog prava u pogledu zaštite žrtava kriminaliteta, ali i na ograničenja koja u tom pravcu imaju rezerve koje države stavlju na određene međunarodne konvencije. Kroz predstavljanje rezultata teorijskog i eksplorativnog empirijskog istraživanja primene joge u radu sa žrtvama različitih oblika stradanja, ukazuje se na mogućnosti joge u prevenciji viktimizacije i kriminalizacije, odnosno na njen doprinos holističkom pristupu podršci žrtvama, ali i osuđenim licima u okviru pripreme za izlazak na slobodu, a u cilju sprečavanja recidiva i njihove uspešnije integracije u društvo.

U okviru teme broja važno mesto zauzima rodna analiza određenih društvenih pojava. Sa jedne strane, analizira se stereotipno društveno reagovanje na alkoholizam žena u mikro i makro socijalnom i kulturnom prostoru, što, posmatrano na širem društvenom planu, uvodi ženu u polje diskriminacije i socijalne isključenosti. Sa druge strane, kritički se analizira izveštavanje glavnih štampanih medija u Srbiji o femicidu i ukazuje na njegove pozitivne i negativne strane.

Kroz predstavljanje nalaza istraživanja o nivou zadovoljstva različitih kategorija žrtava kriminaliteta različitim aspektima rada i ponašanja policije, govori

---

se o odnosu policije prema žrtvama, kao i mogućim pravcima za poboljšanje kvaliteta rada ovog državnog organa, što bi trebalo da doprinese poboljšanju položaja i zaštite žrtava. Najzad, analizira se i odnos žrtava prema prestupu i njihova spremnost da se uključe u proces posredovanja (medijacije) između žrtve i prestupnika, uz isticanje značaja ovog programa restorativne pravde u odgovoru na kriminalitet.

Imajući u vidu raznolikost tema i pristupa, nadamo se da će radovi objavljeni u ovom broju doprineti razvoju viktimaloške teorije i prakse u pravcu jačanja prava i zaštite žrtava bez nepotrebnog pojačavanja represije i kršenja prava okrivljenih i osuđenih lica.

Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet

TEMIDA

Mart 2014, str. 5-28

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1401005S

Pregledni rad

Primljeno: 3.2.2014.

Odobreno za štampu: 9.4.2014.

Žrtve i savremene tendencije u kontroli kriminaliteta

SNEŽANA SOKOVIĆ*

Viktimoška dimenzija novih oblika kriminaliteta predstavlja poseban izazov za savremene krivičnopravne sisteme, novo vreme donosi nove oblike kriminaliteta, nove žrtve, ali i nove načine i mogućnosti za efikasniju zaštitu žrtava. Istovremeno sa preispitivanjem i unapređenjem postojećih standarda zaštite žrtava, savremeni sistemi kontrole kriminaliteta pokazuju i snažnu tendenciju ka kompromitaciji opšte pozicije žrtve. Interesi žrtve se instrumentalizuju radi pravdanja promena u kontroli kriminaliteta u pravcu značajnog jačanja krivično-pravne represije. Zločin emocionalizovan afektivnim medijskim prikazivanjem žrtve opravdava strožiju kaznenu politiku i obezbeđuje populističku podršku za represivne strategije kontrole kriminaliteta i krivičnopravni ekspanzionizam. Cilj rada jeste analiza mehanizama „upotrebe“ žrtve u savremenoj kontroli kriminaliteta i ispitivanje njegovih posledica, sa posebnim osvrtom na domaće prilike kroz analizu Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima (Marijin zakon).

Ključne reči: žrtva krivičnog dela, globalizacija, kazneni populizam, Marijin zakon

Uvod

Globalistički karakter društvenih promena poslednjih decenija prošlog i početkom dvadeset i prvog veka značajno je uticao i na promene u sistemu društvene reakcije na kriminalitet u pravcu napuštanja modela sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta i uspostavljanja modela kontrole kriminaliteta. Novi

* Dr Snežana Soković je redovna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
Email: ssnezana@jura.kg.ac.rs

modeli reagovanja na kriminalitet ne teže da smanje kriminalitet već da ga kontrolišu uz što manje troškove, ne polaze od uzroka kriminaliteta, ne teže da rehabilituju i reintegrišu, nego se temelje na upravljanju rizikom, pre svega kroz kontrolu i zatvaranje prestupnika, pri čemu zaoštrevanje kaznene politike ima značajne populističke elemente (Soković, 2012). Posledice globalizacije značajne su, ali često i veoma kontradiktorne, i za poziciju žrtve u ukupnom sistemu formalne socijalne kontrole (Letschert, Groenhuijsen, 2011: 15).

Kazneni populizam kao globalna karakteristika savremenih tendencija u kontroli kriminaliteta

Kazneni populizam označava populistički pristup problemu formalne socijalne kontrole kriminaliteta, koji se na globalnom nivou razvija sredinom osamdesetih godina, postaje jasno prepoznatljiv devedesetih, da bi u narednom periodu značajno uticao na gotovo sve segmente kontrole kriminaliteta. Povezan je sa javnom percepcijom visoke ugroženosti kriminalitetom i izraženim strahom od kriminaliteta, kao i percepcijom policije kao neefikasne i sudova kao sporih i neopravdano blagih, koju populistički političari, nadmećući se u oštini odgovora na kriminalitet, koriste za postizanje svojih političkih ciljeva.

U toku nekoliko decenija izraženog penalnog populizma značajno je transformisan sistem društvene reakcije na kriminalitet. Posledice se ogledaju, kako u krajnje disonantnim savremenim penološko-teorijskim koncepcijama, tako i u povećanju zatvorske populacije i stavljanjem pod neku vrstu kontrole, kroz alternativne mere nezatvaranja ili kroz mere preventivne kontrole velikog broja građana, nezavisno od realnog stanja kriminaliteta. Globalistički karakter u izvesnoj meri zamagljuje stvarne razmere ovih procesa, izgleda kao da se sve ne događa i sada i ovde, nego u nekim drugim prostorima i u neodređenom vremenu. Suočavanje sa posledicama promena događa se po pravilu onda kada se određena praksa već ustalila i održava se uporedo sa nedoumicama oko njene svrshishodnosti i teorijsko konceptualne utemeljenosti (Gidens, 2007: 482).

Uzroci kaznenog populizma

a) Globalne socio-ekonomske i kulturološke promene

Tekuća globalizacija slabi kontrolu nacionalnih država u mnogim segmentima društvenog života. Vodeće transnacionalne korporacije ekonomskom snagom prevazilaze većinu zemalja savremenog sveta, a brzo i lako razmenjuju informacije u ogromnim količinama daje izuzetnu moć javnim medijima, ne samo u brzom informisanju, nego i u mogućnostima da značajno oblikuju stavove javnog mnjenja i javnu percepciju važnih pitanja. Stalna i značajna prednost tržišne ekonomije nad socijalnom politikom u većem delu savremenog sveta stvorila je trajnu socijalnu nesigurnost, dok nove tehnologije donose i vidljivu svakodnevnu fizičku nesigurnost u svim segmentima života. Uvek preti mogući gubitak posla, problemi sa zdravljem, a ne može se računati na sigurne sistemske programe državne pomoći. Sa druge strane, zaganđenja životne sredine, tehničke havarije velikih sistema, gubljenje privatnosti, povećani rizik saobraćajnih komunikacija, modifikovana hrana, rizici interneta, socijalnih mreža, i slično, čak i sitne izbore svakodnevnog života baziraju na proceni i izbegavanju mogućih rizika (Gidens, prema Williams, 2008: 585).

Usled širenja proizvedenog rizika, u uslovima globalnog reda i lokalnog haosa, sigurnost gotovo da postaje fetiš savremenog doba. Opšta socijalna i fizička nesigurnost postaje ontološka, generiše i ličnu i emotivnu nesigurnost, otuđenje i krizu identiteta (Van Marie, Maruna, 2010; Franko Aas, 2013: 13). Direktna kontrola države u mnogim oblastima se redukuje, servisi koje tradicionalno direktno obezbeđuje država sve više prelaze u nadležnost agencija, bilo privatnih, bilo javnih, što smanjuje troškove države, ali umanjuje i njenu odgovornost. Odgovornost u oblastima koje nisu pod neposrednom kontrolom države postaje značajno fragmentizovana i u slučaju potrebe vrlo je teško utvrditi konkretno odgovorne, jer nijedan subjekat nema punu kompetenciju, pa prema tome ni punu odgovornost.

U socijalnom smislu, rezultat prilagođavanja transformacijama modernog društva jeste stvaranje tzv. kulture kontrole (Garland, 2000). Kriminalitet gubi karakter izuzetnosti i postaje normalna pojava, rizik na koji se računa i u svakodnevnom životu. Očekuje se da svaki građanin tome prilagodi svoje ponašanje i tako da u najvećoj meri izbegne rizik kriminalne viktimizacije.

b) Uloga medija

Masovni mediji i nove informacione tehnologije u savremenom društvu omogućavaju do sada neviđeni stepen međupovezanosti i interaktivnosti, faktički kreiraju poseban svetski informacioni poredak i ne služe samo za zabavu nego oblikuju veliki deo informacija na osnovu kojih funkcionišemo u svakodnevnom životu. Slabljene unutrašnje kohezije savremenih društvenih zajednica utiče i na to da se većina potrebnih informacija ne stiče u neposrednoj komunikaciji nego od strane udaljenih i apstraktnih izvora. Pri tome jača „medijski imperijalizam“, mediji su sve više u privatnoj a sve manje u državnoj svojini. Vlasništvo nad medijima se koncentriše u rukama velikih medijskih konglomerata, a medijske kompanije deluju daleko van granica nacionalnih država (Gidens, 2007: 483). Prihod komercijalizovanih medija zavisi od reklamnih poruka, zbog čega se prednost u medijskom izveštavanju daje sadržajima koji obezbeđuju veću gledanost i veću prodaju, a savremene medije generalno karakteriše „napadački žurnalizam“ (Greer, McLaughlin, 2012). To za posledicu ima „kulturu zabave“, istovremenu glamuralizaciju i simplifikaciju sadržine medijskog izveštavanja, trijumf zabavnih sadržaja i „poznatih lica“ na štetu kontroverznih pitanja, debate i stručne analize. Učešće građana u javnim aktivnostima slabiti, a istovremeno se i umanjuje njihovo razumevanje pitanja od javnog značaja (Gidens, 2007: 483). Obzirom da je oduvek privlačilo veliku pažnju javnosti, izveštavanje o zločinu i danas zauzima značajan deo medijskog prostora. Krajem devedesetih godina izveštavanje o zločinu zauzima preko 20% medijskih sadržaja u poređenju sa skromnih 4% u posleratnom periodu sve do sedamdesetih, pri čemu treba imati u vidu i razmere i kvalitativnog i kvantitativnog uvećanja ukupnog medijskog prostora (Ditton, Daffy, 1983).

Međutim, obilje sadržaja ne unapređuje saznanja o kriminalitetu i ne podiže realni nivo zaštite od kriminaliteta, nego, pre svega, generiše strah od kriminaliteta. Zločin kao medijska tema treba da privuče publiku, odnosno ne samo da informiše čitaoce, nego i da ih zabavi, pa umesto tematske diskusije stručno kompetentnih lica zasnovane na validnim podacima, o zločinu se u javnosti govoriti senzacionalističkom tabloidnom retorikom, epizodno, kroz krajnje personalizovane pojedinačne slučajeve (Reiner, 1997: 199).

c) Javna percepcija kriminaliteta

U društvu rizika i nesigurnosti uz pomoć medijske slike o zločinu, problemi kriminaliteta prelaze svoje realne okvire, pa zločin ne predstavlja samo mogućnost nastupanja imovinske štete i ličnog povređivanja, već i materijalizovanu potvrdu propadanja socijalnih i moralnih normi, dezintegracije građanskog reda i moralne kohezije društva. Percepcija kriminaliteta od strane građana jeste rezultat medijske prezentacije zločina i ne odražava stvarno stanje. Realni kriminalitet nadrastaju mitovi o zločinu koji se šire putem javnih medija. Značajan deo opšte i konstantne nesigurnosti, neizvesnosti i ugroženosti građana u savremenom društvu rizika, senzacionalističkim pristupom zločinu i pretvaranjem pojedinačnih događaja u socijalni problem, moćni mediji vezuju za stanje kriminaliteta i neadekvatnu društvenu reakciju na kriminalitet.

d) Politizacija zločina

Pitanje kontrole kriminaliteta je generalno podložno politizaciji (Fatah, 1997: 21), a kako stanje „moralne panike“, značajno kreirane i stalno podgreve upravo od strane enormno moćnih medija, zahteva adekvatan odgovor, odnosno sve strožije kažnjavanje, nastaje i značajan preokret u prioritetima javne politike. Političke kampanje, od lokalnih do predsedničkih, usmeravaju se na problem sigurnosti i stalno rastućeg kriminaliteta. U tom kontekstu pitanje kontrole kriminaliteta prevazilazi okvire struke i analize odgovarajućih podataka i postaje obavezan deo političke retorike kojim se javnost istovremeno mobilise i radi zalaganja za šire političke ciljeve. Političari se „obračunavaju“ sa kriminalitetom zagovaranjem reformisanog kaznenog zakonodavstva i mnogo oštrienje kaznene politike „koja će stati na put nasilju i bezakonju koje preti društvu“. Zalaganje za stroge kazne (“three strikes and you are out”) i kažnjavanje i za najsitnije prestupe („nulta tolerancija“ kriminala) u vremenu opšte nesigurnosti zadobija naklonost javnosti, obezbeđuje političku podršku i zadovoljava neokonzervativnu nostalгију за klasičnim retributivizmom (Shearing, 2001), izraženu pre svega kod bogatijih i samim tim i uticajnijih društvenih grupa. Kada se jednom dostigne, ovakva želja javnosti postaje neutoljiva, a sama praksa strogog kažnjavanja počinje svoj sopstveni život, dugo se održava zbog potpuno drugaćijih razloga u odnosu na one zbog kojih je nastala (Garland, 2001a). Tako nastaje mehanizam kaznenog populizma koji od kričnopravnog sistema reagovanja očekuje da održava uslove za funkcionisa-

nje bezbednog društva i bezbednog pojedinca i otkloni sve opasnosti u tom smislu. Krivično pravni sistem reagovanja na kriminalitet tako postaje sredstvo unutrašnje politike (Bock, 2010).

Karakteristike kaznenog populizma

a) Nove strategije kontrole kriminaliteta

Dok su nekada države nastojale da svojim građanima garantuju sigurnost, u savremenim uslovima mere državne politike usmerene su na kontrolu nesigurnosti i rizika (Gidens, 2007: 231; Costelloe i dr. 2009). Iz tih razloga se kreatori populističkog pristupa problemima kriminaliteta opredeljuju za dodatne mere i tehnike koje se relativno jednostavno uvode i primenjuju, a deluju kao sredstvo za smirivanje građana i stvaraju utisak da se preduzima odlučna akcija protiv kriminaliteta. Kako se takve strategije ne bave suštinskim uzrocima kriminaliteta (siromaštvo, nejednakosti, nezaposlenost), mada im se ne mogu poreći određeni rezultati, njihov uspeh je kratkoročan, usmeren samo na određene segmente stanovništva i vrlo često dovodi do izmeštanja prestupništva na druga područja.

Kao posledica globalističkih socioekonomskih promena, savremeni strateški pristup kontroli kriminaliteta se u praksi najčešće ispoljava kroz realizovanje mera situacione prevencije, kroz strategiju uklanjanja rizika i strategiju upravljanja rizikom (Williams, 2008: 592). U fokusu situacione prevencije nije učinilac krivičnog dela nego mesta na kojima se vrše krivična dela. Situaciona prevencija se ne odnosi na krivične sankcije, tretman, primenjene programe postupanja i odvraćanje učinioca od budućeg vršenja krivičnih dela, nego na konkretne okolnosti fizičkog okruženja koje omogućavaju ili olakšavaju vršeњe krivičnih dela na određenom prostoru. Specijalna prevencija ne utiče na kriminalne sklonosti i motive učinioca, nego ih uzima kao realno date. Usmerena je na „kriminalnu situaciju“ i nastoji da otkloni, neutrališe ili zameni činioce koji doprinose ostvarenju odluke da se izvrši krivično delo, ili bar da one mogući njihovo skupno delovanje, koje kao takvo motivisanom prestupniku značajno olakšava vršenje budućih krivičnih dela (Laub, 2004: 39).

Strategija uklanjanja rizika podrazumeva primenu kazne zatvora, kontrolu prestupnika putem elektronskog nadzora, primenu medikamentoznih terapija radi kontrole ponašanja, i druge slične mere, koje zapravo predstavljaju krajnju posledicu stava da prestupnici treba da dobiju šta su zaslužili zbog činjenice

---

da su počinili krivično delo, bez osvrtanja na druge faktore individualne kriminalne etiologije. Postupanje sa osuđenicima podrazumeva strogost i disciplinu.

Strategija upravljanja rizikom i redukovana rizika u osnovi predstavlja poseban vid preventivnog delovanja sa ciljem da se građani učine u većoj meri odgovornim za sopstvenu sigurnost i sopstvenu imovinu. Nadziranje kretanja koje često značajno narušava privatnost i primena različitih programa u cilju razvijanja obrazaca ponašanja prihvatljivog sa stanovišta bezbednosti treba da smanje rizik viktimizacije. Kontrola ponašanja ne uključuje procenu moralno-etičkog aspekta, dozvoljeno je svako ponašanje koje odgovara standardima bezbednosti.

b) Krivično-pravni ekspanzionizam

U kontekstu kulture kontrole i novog modela društvene reakcije na kriminalitet, krivično pravo karakteriše značajno širenje i sve izrazitija represivnost. Važnu ulogu u ekspanziji krivičnog prava, osim međunarodnih konvencija koje zahtevaju uvođenje brojnih inkriminacija, ima i ekonomski model neoliberalizma (Tabaroši, 2007: 133). Opšte stanje rizika i nesigurnosti, kao i sve veća realna ugroženost kriminalitetom, posebno njegovim novim formama, pred krivično pravo postavljaju nove zadatke. Očekuje se da krivičnopravni sistem održava uslove za funkcionisanje bezbednog društva i bezbednog pojedinca i otkloni sve opasnosti u tom smislu. To stvara potrebu krivičnopravnog reagovanja ne samo povodom izvršenog krivičnog dela, nego mnogo ranije, već povodom same mogućnosti da nastupi opasnost od vršenja krivičnih dela. Postoji jaka tendencija da se tradicionalno krivično pravo usmereno na ostvarivanje prevencije zasnovane na srazmernoj represiji, u novim uslovima transformiše u bezbednosno krivično pravo usmereno na otklanjanje izvora opasnosti. Osnov krivičnopravne reakcije jeste sve više opasnost, a sve manje krivično delo (Stojanović, 2011).

Ekspanzionizam i zaoštrevanje krivičnopravne represije jesu nužna posledica „bezbednosne orijentacije“. Konstantno uvođenje novih krivičnih dela, i to delatnosnih krivičnih dela ili krivičnih dela ugrožavanja, zabrana rizičnih radnji bez konkretizacije rizika (Bock, 2010), predviđanje kazne za dovršeno krivično delo za radnje koje u stvari predstavljaju udaljene pripremne radnje (Roxin, 2008), odstupanje od nekih bazičnih načela, slabljenje principa *ultima ratio*, umnožavanje inkriminacija u oblastima u kojima se i postojeće ne prime-ujuju (organizovani kriminalitet, terorizam, korupcija, međunarodna krivična

dela), zalaganje za oštije mere i duže kazne (Stojanović, 2010), proširivanje ovlašćenja organa krivičnog gonjenja na račun osnovnih prava građana, predstavlja odgovor savremenog krivičnog prava na „bezbedonosni izazov“.

Prenaglašena preventivna orijentacija krivičnog prava, najvećim delom nastala kao posledica pritiska medija i političara, u suštini jača retributivne crte krivičnog prava. Za razliku od krivičnopravne retribucije koja sadrži samoograđavajući mehanizam (srazmernost kao mera represije), krivičnopravna prevencija u savremenom krivičnom pravu u izvesnom smislu postaje ničim ograničena. Samoograđavajući mehanizam krivičnopravne prevencije bi mogao da bude jedino uspeh koji se postiže u suzbijanju kriminaliteta, a taj pravac dozvoljava i značajnu meru retributivnosti u prevenciji (Stojanović, 2011).

Savremeni krivičnopravni model prati (ili mu prethodi!) i ekomska analiza kriminaliteta i ekomska racionalnost, kao i kriminološke kontrolne teorije i teorije koje krivično delo razmatraju kao svrsishodan izbor obzirom na okolnosti (teorija racionalnog izbora, teorija rutinskih aktivnosti). Intenzivna zakonodavna aktivnost dovodi do gomilanja zakona koji treba da ispune pre svega politička očekivanja, i koji su više deklarativni nego reformatorski, i u većoj meri sredstvo kojim se demonstrira odlučnost i angažovanost vlasti („brza rešenja za krupne probleme“), a mnogo manje način da se reše realni problemi.

c) Kaznena politika

Kaznena politika koju karakteriše populizam nastaje u interakciji medijske „kulture zabave“ i socijalno-globalističke „kulture kontrole“. U želji da se energetično obračunaju sa kriminalitetom i smatrajući da je „kazna najbolja prevencija“ političari oštro kritikuju blagu kaznenu politiku sudova, zagovaraju oštire kažnjavanje prestupnika, širu i dosledniju primenu kazne zatvora. Pri tome se polazni stav o blagoj kaznenoj politici sudova ne zasniva na relevantnim podacima nego na medijskom generalizovanju pojedinačnih slučajeva. Istovremeno, rad tužilaštva i sudova često je praćen velikim političkim i medijskim pritiskom u pogledu modernizacije i racionalizacije, odnosno pre svega u pogledu podizanja efikasnosti i donošenja odluka u „realnom roku“. Pooštavaju se krivične sankcije, preti se dužim kaznama zatvora za veći broj krivičnih dela, duževremene kazne zatvora u slučaju povrata postaju obavezan izbor suda, znatno se sužavaju mogućnosti za uslovni otpust. Uporedo sa strogim i brzim kažnjavanjem zahteva se i javno ukazivanje na prestupnike strategijom “naming and shaming” (Pratt, 2007: 126; Yates, 2009: 195). Osnovna

poruka populističke kaznene politike jeste da su političke strukture povratile kontrolu nad pretećim ugrožavanjima i da su sposobne da discipliniju „one“ koji ugrožavaju, jer ova kaznena politika i nije zasnovana na realnom stanju kriminaliteta i odgovarajućim stručnim analizama, nego na javnoj percepciji zločina koja u najvećem delu jeste dramatizovana i emocionalizovana medij-slika zločina. Prevashodno oslanjanje na kažnjavanje proizvodi i ideologiju „mi i oni“, odnosno mi i oni koji nas ugrožavaju kao preteći otpadnici, opasni prestupnici, stranci, od kojih se moramo štititi (Garland, 2000). Ova shvatanja dodatno osnažuju postojeće obrasce ekonomski i socijalne marginalizacije, jačaju opšte osećanje sigurnosti i sekundarno povećavaju intenzitet društvene reakcije na kršenje zakona (Hallsworth, 2000).

d) Alternativne mere i „produžena formalna kontrola“

Povećanu strogost u kažnjavanju teških i najopasnijih oblika kriminaliteta, istovremeno prati i šira primena neinstitucionalnih mera za počinioce lakših krivična dela, odnosno, stvara se fenomen „bifurkacione strategije“ ili „strategije duplog koloseka“ koji, paradoksalno, dovodi do istovremenog jačanja i blagosti i strogosti u kažnjavanju i uvodi širi krug građana u sistem formalne socijalne kontrole. Šira primena alternativnih mera za lakša krivična dela treba da redukuje zatvorsku populaciju, umanji troškove zavodskog sistema, podigne efikasnost društvene reintegracije i smanji povrat. Međutim, u praksi se alternativne mere i programi najčešće koriste kao zamena za druge alternativne mere, ili se ostvaruju u generalno preovlađujućem retributivno-punitivnom konceptu (Worral, 1997). Opoziv alternativne mere kojom se kazna suspenduje pod određenim uslovima, neretko dovodi do primene duže kazne od one koja bi bila izrečena odmah bez primene alternative. U osnovi se radi o tendenciji sudova da, za razliku od bezuslovnih, uslovno izriču kazne dužeg trajanja, što u krajnjoj liniji briše bifurkaciono balansiranje i dovodi do generalno represivnijeg pristupa, kako u pogledu ozbiljnih prestupa, tako i u pogledu sitnijih kršenja zakona (Pratt, 2007: 92). Primenu neinstitucionalnih mera prati i tzv. „efekat širenja mreže“ (Clear, Cole, 2003: 233), odnosno pojava da alternativne sankcije i mere uvode više građana pod neki oblik socijalne kontrole, nego što je to slučaj bez primene alternativnih programa. Bipolarnost u savremenoj politici kažnjavanja jeste posledica koncepcijske dihotomije savremenih penološko-teorijskih opredeljenja, koja uključuju i neokonzervativni retributivizam i neoliberalni pragmatizam (O’Malley, 1999).

Sistem formalne socijalne kontrole se u sve većoj meri širi i na druga antisocijalna ponašanja koja nisu krivičnopravno sankcionisana (Pratt, 2007: 118). Specifičan vid socijalne kontrole predstavlja i tzv. produžena formalna kontrola. Kao opšta karakteristika savremenih društava, ovaj vid kontrole jeste posledica primene novih tehničkih dostignuća u cilju ublažavanja posledica stanja opšte nesigurnosti. Zbog stvarne ili umišljene opasnosti, nadgledanje gotovo svih javnih zatvorenih prostora i mnogih otvorenih prostora danas je uobičajeno (Farrell, Hayward, Young: 2008: 96.) U međuvremenu, i ovaj vid kontrole postaje najvećim delom poseban sistem, profitni industrijski kompleks, koji se održava opstajanjem i pojačavanjem te iste nesigurnosti koju treba da umanji.

e) Nova penologija

U penološkoj sferi kontrole kriminaliteta, kao posledica međusobnog uticaja prava i ekonomije nastaje nova penologija. Nova penologija podrazumeva finansijske i kvantitativne efekte kao primarne, odnosno održavanje sistema kontrole rizičnih grupa prestupnika uz minimalne troškove, a njen zadatak jeste da upravlja prestupništvom, a ne da rehabilituje prestupnike, da „normalizuje“ kriminalitet, a ne da ga eliminiše. Periferno je zainteresovana za dijagnozu i tretman individualnog počinjocu krivičnog dela, a centralno za identifikaciju, klasifikaciju i upravljanje prestupničkim grupama razvrstanim prema stepenu rizika njihovog ponašanja u odnosu na normirani poredak. Nije usmerena da rehabilituje i reintegriše, već da upravlja rizikom budućeg kriminalnog ponašanja, pre svega kroz različite modalitete zatvaranje prestupnika (Freely, Simon, 1992).

Suština pristupa nove penologije jeste u primeni metoda procene rizika u pogledu budućeg ponašanja učinioca krivičnog dela i shodno tome njegovo uključivanje u određeni program postupanja, bez dubljeg uplitanja u njegov život. Cilj je održavanje sistema socijalne kontrole, koji ne uključuje i dodatne društvene ciljeve kao što je eliminisanje kriminaliteta i reintegriranje prestupnika. U domenu specijalne prevencije jeste vidno da priroda uspešnih programa postupanja više nema uporište u konceptu rehabilitacije, ili ne uzima rehabilitaciju i reintegraciju prestupnika kao prevashodni cilj, već se u značajnijoj meri oslanja na potrebu kontrolisanja određenih grupa na osnovu procene rizika koji oni svojim kriminalnim ponašanjem nose po društvo i utvrđeni normativni poredak (Robinson, 1999). U uslovima naglašene potrebe reduko-

vanja javnih rashoda, popularnost nove penologije se temelji na tome što se njeni ciljevi lakše mogu predstaviti i evaluirati, kao i u činjenici da praktičarima ukazuje na jasne i realne pravce za ostvarivanje ciljeva postavljenih zvaničnom kriminalnom politikom u okvirima raspoloživih resursa, što se u celini uklapa i u generalno populistički pristup kontroli kriminaliteta (Soković, 2011).

„Povratak žrtve“ i savremena kontrola kriminaliteta

Jedna od značajnijih karakteristika savremene kontrole kriminaliteta, jeste i „veliki povratak žrtve“ ili „novo otkrivanje žrtve“ (Karmen, 2010: 32) Dugo se smatralo da činjenica da se krivični postupak vodi u javnom interesu pokriva i sve interese i potrebe žrtve. Razvoj viktimoloških istraživanja značajno je doprineo sistematskom sagledavanju pozicije žrtve i unapređenju pravne i druge zaštite žrtava kriminaliteta. No, danas žrtve više nisu bezimene i sporedne figure krivične procedure. Medijski naglašeno personalizovane, žrtve nisu samo deo svakodnevnog medijskog izveštavanja, nego su više nego ikada prisutne u svim segmentima kontrole kriminaliteta. Osim aktivne legitimacije u pogledu zaštite svojih prava i interesa u krivičnom postupku, u nekim pravnim sistemima žrtve danas imaju i aktivnu ulogu u izboru krivične sankcije, u odlučivanju o uslovnom otpustu, u definisanju obaveza za osuđenog tokom probacionog nadzora (Pratt, 2007: 136). Veliki broj usvojenih zakona, najčešće onih kojima se restriktivnije regulišu neka pitanja i omogućava strožije kažnjavanje, nosi ime žrtava kriminaliteta. Postavlja se pitanje da li je sve to, i u kojoj meri, doprinelo stvarnom unapređenju položaja žrtve, ili je isticanje žrtve u prvi plan zapravo upotreba žrtve, deo populističkog dekora iza koga stoji nerealno poistovećivanje pojedinačnih slučajeva sa opštim socijalnim problemima.

Upotreba žrtve: emocionalizacija zločina

U savremenim sistemima kontrole kriminaliteta prag osetljivosti javnosti na probleme kriminaliteta podiže se posebnim interesom za nasilje (Mikieli, 2008; Filipović, 2009), seksualne prestupnike, kriminalitet mladih, povratnike, i antisocijalno ponašanje, kao najočiglednija ugrožavanja, uz istovremeno senzacionalističko saosećanje i moralno poistovećivanje sa žrtvama (Pratt, 2007: 71). Impulsi ljutnje i besa potiskuju kritički stav (Hartnagel, Tempelton, 2012),

a upotreba emotivnog naboja čini javnost impulsivnom, pogodnom za izazivanje određenih reakcija i ponašanja. Kao duh oslobođen iz boce, strah od kriminaliteta, nezadovoljstvo učinkom policije i pravosudnog sistema i javne emocije povodom zločina, postaju veoma značajne i nekontrolisane (Garland, 2001; Green, 2009; Freiberg, 2011) i oblikuju pojednostavljenu populističku konцепцију demokratije. Emocionalizovani zločin podložan je neodmerenoj proceni, dramatizaciji i preuveličavanju (Monterosso, 2009), pa su strah od kriminaliteta (Kury i dr., 2004) i izbegavanje rizika kriminalne viktimizacije u savremenom društvu gotovo institucionalizovani, jer utiču na to i gde živimo i kako živimo („sigurna predgrađa“, „odbranjivi prostor“, bezbednost kao nužan faktor urbanističkog planiranja, sigurnosni alarmi, interfoni, video nadzor, autoalarmi, izbegavanje rizičnih lokacija, i slično). Prevencija kriminaliteta postaje sve više odgovornost „aktivnog građanina“, a manje državnih struktura (Garland, 1997; Loader, 2000). Od građana se očekuje racionalno ponašanje i izbegavanje rizika, jer država ne teži da smanji kriminalitet, već samo da ga kontroliše uz što manje troškove.

Kod građana koji su izloženi emocionalizovanoj medijskoj slici zločina, raste strah od kriminaliteta i svest o tome da su i sami u riziku da budu žrtve zločina, a nedužna žrtva nasilja ili seksualnog kriminaliteta postaje personifikacija svega što je dobro, nedužno ali nezaštićeno i viktimirano od strane „družih“ koji personifikuju sve loše i preteće po društvo (Loader, 2000). Naglašen afektivno-emocionalni pristup sa širom porukom o propadanju moralnih vrednosti, osim što obezbeđuje veliku pažnju publike, generiše i strah od kriminaliteta stvarajući sliku o nasilju i bezakonju koje preti da zahvati društvo, o epidemiji kriminaliteta, pred kojom je policija neefikasna, a sudovi blagi, popustljivi i nemoćni. Kreiraju se uslovi u kojima su retribucija i osveta prihvatljivi.

U javnoj percepciji društvenih problema dolazi do „zamene nivoa“, medijski obrađene pojedinačne viktimizacije zadobijaju dimenzije opštih socijalnih problema. Stvara se socijalni stereotip „idealne žrtve“ koji opravdava represiju i zamagljuje populizam.

Upotreba zakona – memorializacija žrtve jačanjem represije

U poslednjih dvadeset godina usvojeno je na stotine zakona (najčešće u angloameričkom pravnom prostoru) koji nose ime žrtve (Karmen, 2010: 36). Ovi zakoni regulišu različite oblasti, a zajedničko im je da gotovo bez izuzetka predviđaju vrlo represivne mere, da su inicirani konkretnim zločinom i kon-

kretnom žrtvom, da su promovisani u izuzetno aktivnoj emocionalno-afektivnoj medijskoj obradi, u javnosti uživaju snažnu i nepodeljenu podršku, predmet su političkog interesa i deo političke retorike nepodeljenog odobravanja (i nadmetanja) krajnje represivnog „odgovora na stanje kriminaliteta“. Žrtve uglavnom imaju sve karakteristike žrtve koja se u viktimologiji smatra „idealnom žrtvom“: nemaju udela u krivičnom delu, bespomoćne su, bave se poslom koji svi podržavaju, aktivnostima i mestu na kome su se našle u vreme zločina ne može se ništa zameriti, napadač je najčešće nepoznat žrtvi i nije ni u kakvom odnosu sa žrtvom, dominantniji je u odnosu na žrtvu i može se opisati kao opasan (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011: 21). Intenzivna zakonodavna aktivnost koja za predmet ima probleme emocionalizovanog zločina vrlo često za rezultat ima i zakone usmerene na sprečavanje krivičnih dela protiv polne slobode koji se nazivaju imenima žrtava seksualnog nasilja, gde naglašeno punitivan pristup posebno dolazi do izražaja (Pickett i dr., 2013).

Na prvi pogled radi se o uvažavanju žrtve, memorializaciji žrtve kroz bolju zaštitu koja se novim zakonom pruža potencijalnim žrtvama. U suštini, radi se o upotrebi žrtve u čije ime najglasnije govore populistički političari. Kako su žrtve dugo vremena bile zanemarene, skrajnute posledice krivičnog dela, ovaj „povratak žrtve“ ima podršku javnosti, iako predstavlja osvetnički pohod, opravdanje za jačanje represivnosti, a ne suštinsku i sadržinsku podršku potrebnama žrtve. Viktimizacija postaje ikona populističkog opredeljenja, sredstvo kojim zakonodavci demonstriraju svoju rešenost da ojačaju osećanje sigurnosti građana jačanjem krivičnopravne represije. Emocionalizovano pozivanje na personifikovanu žrtvu redovno obezbeđuje podršku javnosti. Zakoni se razvijaju takoreći u hodu, prevashodno putem simplifikovanih i senzacionalističkih rasprava u medijima, prateći mnogo više „potrebu za pravdom“, a manje realne pokazatelje stanja kriminaliteta i stručno argumentovane debate.

Mada je poznato da „teški slučajevi ne prave dobre zakone“, a da spektakularni predmeti daju posebno loše zakone, stručno argumentovana analiza ovih zakona redovno izostaje, a svaka kritika se tumači kao protivljenje efikasnijoj zaštiti žrtava kriminaliteta. Međutim, praksa primene ovih zakona, deceniju, dve, posle njihovog donošenja ukazuje da su predviđene mere teško primenljive, neefikasne, podložne zloupotrebi, nekad i kontraproduktivne (Edwards, Hensley, 2001: 36; Griffin, Wooldridge, 2009; Freeman, 2009; Duncan, 210; Karmen, 2010: 36; Latourneau i dr., 2011; Willer, 2012: 34; Wilson, McWhinnie, 2013).

Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima – „Marijin zakon“

Republika Srbija dobila je 2013. godine Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode ili „Marijin zakon“. Usvajanje ovog zakona je inicirano jednim posebno teškim i tužnim događajem. Zakon je nazvan po imenu maloletne žrtve, Marije Jovanović, osmogodišnje devojčice koja je 2006. silovana i ugušena od strane počinjoca koji je pre toga osuđivan za seksualne delikte prema deci i maloletnicima. Donošenje zakona je inicirao otac devojčice, žrtve ovog teškog zločina, a sam zakon je medijski krajnje afirmativno podržan. Kao primer dobre zakonodavne prakse poželjan i u domaćim uslovima istican je Meganin zakon, nazvan po imenu devojčice žrtve novodoseljnog suseda, ranije osuđivanog za seksualno zlostavljanje dece (Karmen, 2010: 35). U atmosferi podrške i saosećanja sa porodicom nastrandale devojčice, svako kritičko preispitivanje predloženih rešenja, izgledalo je kao osporavanje potrebe za efikasnijim sankcionisanjem „silovatelja i pedofila“, odnosno seksualnih delikata. To objašnjava uzdržanost stručne javnosti i izostanak stručne analize predloženih rešenja. Zakon je usvojen brzo i jednoglasno. U obrazloženju ovog zakonskog projekta, kao razlog za donošenje je navedena potreba usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva sa Konvencijom o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, kao i povećani broj krivičnih dela protiv polne slobode izvršenih prema maloletnim licima i neefikasnost postojećeg sistema krivičnih sankcija za počinioce ovih krivičnih dela.

Javnost u Srbiji je poslednjih godina značajnije senzibilisana u pogledu seksualnih delikata izvršenih na štetu maloletnih lica pre svega policijskim akcijama usmerenim na „krivično delo pedofilije“. U akciji „Armagedon“ 2010. godine uhapšeno je preko dvadeset osoba osumnjičenih za nabavljanje, posedovanje, distribuciju dečje pornografije i iskorišćavanje maloletnih lica za pornografiju, među kojima su i poznate medijske ličnosti, studenti, inženjeri, ali i profesori i nastavnici. Statistike pokazuju da broj osuđenih punoletnih lica za krivična dela protiv polne slobode izvršenih prema maloletnim licima u periodu 2007-2012. varira: od 90 osuđenih 2007. godine, odnosno 100 u toku 2008. godine, 2009. i 2010. godine beleži se pad na 59, odnosno 64 osuđena lica, dok se 2011. godine sa 103 osuđena lica za ova krivična dela, brojka vraća

na prethodni nivo (sa laganim rastom), kao i 2012. godine, kada je ukupno 100 lica osuđeno za krivična dela protiv polne slobode prema maloletnim licima.

Raspoloživi statistički podaci ne ukazuju na rast ukupnog broja krivičnih dela protiv polne slobode. U čitavom periodu 2005-2012 krivična dela protiv polne slobode čine 0,5% odnosno 0,4% od ukupnog broja prijavljenih krivičnih dela, dok broj optuženja za ova krivična dela beleži lagani rast na 0,8% 2010. i 2012. godine u odnosu na 0,5%, odnosno 0,6% u odnosu na ukupan broj optuženja u drugim godinama. Takođe i broj osuđenih lica za krivična dela protiv polne slobode beleži lagani rast sa 0,5% 2005. godine, na 0,6% u periodu 2006-2010, odnosno 0,8% svih osuđenih 2010. i 2012. godine. Treba imati u vidu da su zvanični statistički podaci o krivičnim delima protiv polne slobode učinjenim na štetu maloletnih lica oskudni i ne oslikavaju u potpunosti realno stanje. Kao i sve statističke evidencije kriminaliteta, ovi podaci se primarno odnose na aktivnosti onih organa povodom čijih delatnosti se vode, što znači da se promene u intenzitetu ovih aktivnosti mogu pojaviti kao promena u stanju kriminaliteta, što ne odgovara, ili ne mora da odgovara, promeni realnog stanja. Tome treba dodati i da je problem tamne brojke kod krivičnih dela protiv polne slobode, posebno onih izvršenih prema maloletnim licima, posebno izražen. Nezavisno od zvaničnih statistika, zabrinjavaju neki dopunski podaci o seksualnoj viktimizaciji maloletnih lica, kao istraživanja incestuznog nasilja (Mršević, 1997), istraživanja zlostavljanja dece u porodici (Banjanin, Đurićić, 1998), ili podaci o trgovini ljudima u Srbiji, koji pokazuju da je pretežan broj dece žrtava trgovine ljudima u Srbiji bilo namenjeno seksualnoj eksploataciji (Nikolić-Ristanović i dr., 2008: 103).

Potreba da se zaštita dece detaljnije reguliše je nesporna, ne samo shodno međunarodno preuzetim obavezama po osnovu Konvencije o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja nego i u sklopu usvojene Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja¹. Ostaje pitanje da li Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima načinom implementacije međunarodnih mehanizama i standarda u nacionalnom zakonodavstvu ispunjava velika očekivanja zakonodavca.

Zakon se primenjuje na učinioce krivičnih dela obljube sa detetom, obljube zloupotrebotom službenog položaja, nedozvoljenih polnih radnji, podvođenja i omogućavanja vršenja polnog odnosa, prikazivanja, pribavljanja i

¹ Službeni glasnik PS, br. 122/08

posedovanja pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju, navođenja maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama, kao i za krivična dela silovanja, obljube nad nemoćnim licem i posredovanja u vršenju prostitucije ako je krivično delo učinjeno prema maloletnom licu. Za učinioce ovih krivičnih dela predviđa se zabrana ublažavanja kazne, zabrana uslovnog otpusta, nezastarevanje krivičnog gonjenja i nezastarevanje izvršenja kazne. Osudom za ova krivična dela nastupaju i posebne pravne posledice osude (prestanak vršenja javne funkcije; prestanak radnog odnosa, odnosno vršenja poziva ili zanimanja koje se odnosi na rad sa maloletnim licima; zabrana sticanja javnih funkcija; zabrana zasnivanja radnog odnosa ili obavljanja poziva ili zanimanja koje se odnosi na rad sa maloletnicima), koje traju 20 godina nakon vremena provedenog na izdržavanju kazne zatvora. Nakon izdržane kazne zatvora, prema učiniocima ovih krivičnih dela primenjuju se posebne mere (obavezno javljanje nadležnom organu policije ili Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, zabrana posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletna lica, obavezno posećivanje profesionalnih savetovališta i ustanova, obavezno obaveštavanje o promeni prebivališta, boravišta ili radnog mesta, obavezno obaveštavanje o putu u inostranstvo) najduže do 20 godina, sa obaveznim preispitivanjem dalje potrebe sprovođenja ovih mera posle isteka svake četiri godine. Obavezno je trajno vođenje posebnih evidencija o licima osuđenim za ova krivična dela od strane Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, kao i obavezno traženje izvoda iz ove evidencije za poslodavce koji zapošljavaju lica za rad sa maloletnim licima.

Još uvek nema podataka o iskustvima u primeni ovog zakona, ali uprkos nepodeljenom odobravanju javnosti, čuju se i stručne i kritičke analize koje ukazuju na određene probleme koje ovaj zakon unosi u krivičnopravni sistem.

Pre svega, potpuno je nejasna priroda posebnih mera koje uvodi zakon. Evidentno se radi o ograničenju prava i sloboda represivnog karaktera koje su po svojoj svrsi najbliže merama bezbednosti, ali to nisu jer ih ne izriče sud i sud ne vrši procenu opasnosti. Ne predstavljaju ni pravne posledice osude kojim bi se takođe mogla otkloniti opasnost ponovnog vršenja ovih krivičnih dela jer su takve posledice posebno normirane. Nemaju karakter uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, jer se ova sankcija izriče kao zamena za kaznu zatvora, a ne nakon izdržane kazne zatvora. Posebne mere se ne izriču, nego primenjuju posle izdržane kazne zatvora, stanje opasnosti se ne utvrđuje nego se zakonom konstatiše paušalno, kod svih učinioца. Nejasan je odnos postojećih kaznenih evidencija koje vode sudovi i trajne evidencije o licima

osuđenim za ovo krivično delo koju vodi Uprava za izvršenje krivičnih sankcija. Proširena sadržina novouvedenih evidencija i na registrovanje DNK profila osuđenog, pretvara kaznene evidencije i u registar dokaza, što je u suprotnosti sa svrhom kaznenih evidencija koje ne služe rasvetljavanju novootkrivenih krivičnih dela, nego daju uvid u podatke o već otkrivenim krivičnim delima. Svrha zakona jeste isključivo negativna specijalna prevencija (da se izvršiocima krivičnih dela protiv polne slobode spreče da vrše ova krivična dela) za koju je izvesno da se postiže jedino lišavanjem slobode, i veoma je dubozno ostvarenje drugim merama. Osim toga, zanemaruje se i činjenica da su pozitivna i negativna komponenta specijalne prevencije funkcionalno povezane: radi ostvarenja pozitivne u jednom momentu se mora prestatи sa negativnom specijalnom prevencijom. Izvan dometa zakona su i svi potencijalni izvršiocima. Teško je eksplisitno pronaći ustavni osnov za ograničavanje prava i sloboda sadržana u ovim posebnim merama (Ristivojević, 2013).

Sa druge strane, treba imati u vidu i specifičnosti konceptualno-teorijske zasnovanosti zakonskih mera i njihova ograničenja, kako generalna, tako i obzirom na specifičnosti ovih krivičnih dela u domaćim uslovima. Sadržina posebnih mera temelji se na primeni situacione prevencije (zabranu posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletna lica), strategije uklanjanje rizika (obavezno posećivanje profesionalnih savetovališta i ustanova) i strategije upravljanja rizikom (obavezno javljanje nadležnom organu policije ili Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, obavezno obaveštavanje o promeni prebivališta, boravišta ili radnog mesta, obavezno obaveštavanje o putu u inostranstvo). Generalni teorijski okvir predviđenim merama daje kriminološka teorija rutinske aktivnosti po kojoj do predatorskih krivičnih dela (u koja spadaju i krivična dela koja ulaze u područje primene ovog zakona) dolazi u slučaju prostorne i vremenske konvergencije tri činioca: motivisanog prestupnika, pogodnog objekta i odsustva prepreka, odnosno nepostojanja sposobljenih zaštitnika. Uspešno izvršenje krivičnog dela sprečava se izostankom bilo kojeg od ova tri elementa. Međutim, odstranjivanjem motivisanog izvršioca sa mesta na kome sa nalazi potencijalna žrtva (zabranom posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletna lica), ili jačanje prepreka ili kontrole, dovodi i do „izmeštanja“ prestupništva na lokacije gde takve prepreke ne postoje, odnosno, ne isključuje se moguće izvršenje istog krivičnog dela na drugom mestu. Osim toga, predviđene posebne mere su u komparativnom zakonodavstvu osmišljene za izvršioca koji je nepoznat žrtvi, dok je u našim uslovima učinilac najčešće od ranije poznat žrtvi i uglavnom dolazi iz kruga poro-

dice, rođaka, suseda i bliskih prijatelja, pa je realno očekivati da iste mere neće imati očekivane efekte. Takođe, nedostaju precizniji kriterijumi za izbor mera, nije određeno najkraće obavezno trajanje mere, niti način izricanja (samo na pune godine, ili na pune godine i mesece).

Zaključak

Veliki javni povratak žrtve u savremene sisteme kontrole kriminaliteta nije posledica razumevanja potreba žrtve i osmišljavanja novih načina za zaštitu i podršku žrtvama kriminaliteta. Radi se o upotrebi žrtve kroz medijsko afektivno-emocionalizovano pozivanje na personalizovanu idealnu žrtvu radi obezbeđenja podrške javnosti za zakonske projekte kojim zakonodavci, radi zadobijanja političke podrške, demonstriraju svoju rešenost da ojačaju osećanje sigurnosti građana jačanjem krivičnopravne represije. Mnogo važnija od represivnog sankcionisanja prestupnika, ili bar jednako važna, za žrtve, jesu pitanja pomoći, kompenzacije, podrške (Levesque, 2000; Pemberton, 2011.).

I Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, Marijin zakon, kao i drugi slični zakoni održava sećanje na nevinu žrtvu monstruoznog zločina, mada generalno ne unapređuje položaj žrtava, jer je usmeren isključivo na prestupnike. Ponavljanjem i preklapanjem određenih sadržaja, ovaj zakon uvodi čitav niz hibridnih instituta koji dovode u pitanje neke temeljne klasične institute krivičnog prava kao što su krivična sankcija, svrha kažnjavanja, rehabilitacija, kaznena evidencija (Ristivojević, 2013). U suštini zakon izvodi elemente krivično pravne represije izvan klasičnih proverenih instituta krivičnog prava, sa mogućim veoma negativnim posledicama u odnosu na nivo praktične primenljivosti zakona i na opštu pravnu sigurnost, što predstavlja paradoks posebne vrste jer je zakon donet upravo da bi povratio sigurnost u određenoj sferi života.

Literatura

Banjanin, B., Đuričić, N. (1997) *Udarac po duši: sociološka studija o zlostavljanju dece u porodici*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Centar za prava deteta.

-
- Bock, M. (2010) Über die Positive Spezialprävention in den Zeiten des Feindstrafrechts. *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, IV deo, Beograd: Pravni fakultet, str. 9-32.
- Clear, R., Cole, G. F. (2003) *American Corrections*. Belmont: Wadsworth Tomson Learning.
- Costelloe, M. T., Chiricos, T., Gerz, M. (2009) Punitive attitudes toward criminals: Exploring the relevance of crime salience and economic insecurity. *Punishment & Society*, 1, str. 25-49.
- Ditton, J., Daffy, J. (1983) Bias in the newspaper reporting of crime news. *British Journal of Criminology*, 23, str. 159-165.
- Duncan, K. M. (2010) A Crime against Common Sense: How Louisiana's Implementation of Adam Wash Act exposes the Law's Most Significant Flaw. *Tulane Law Review*, 84, str. 429-469.
- Edwards, W., Hensley, Ch. (2001) Contextualizing Sex Offender Management legislation and Policy: Evaluating the Problem of Latent Consequences in Community Notification Laws. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1, str. 83-101.
- Farrell, J., Hayward, K., Young, Y. (2008) *Cultural Criminology*. London: SAGE Publications.
- Fatah, E. A. (1997) *Criminology: Past, Present and Future, A critical Overview*. London: Macmillan Press LTD.
- Filipović, M. (2009) Evolucija nasilja: pokušaj racionalizacije ideoloških diskursa. U: D. Radovanović (ur.) *Istraživanja u specijalnoj pedagogiji*, Beograd: FASPER.
- Freely, M. M, Simon J. (1992) The New Penology: notes on the emerging strategy of corrections and its implications. *Criminology*, 4, str. 449-474.
- Freeman, N. J. (2009) The public Safety Impact of Community Notification Laws: Rarest of Convicted Sex Offenders. *Crime & Delinquency*, 4, str. 539-564.
- Franko Aas, K. (2013) *Globalization and Crime*, second edition. London: SAGE Publications.
- Freiberg, A. (2011) Affective versus effective justice, Instrumentalism and emotionalism in criminal justice. *Punishment and Society*, 2, str. 265-278.
- Garland, D. (1996) The Limits of the Sovereign State: Strategies of Crime Control in Contemporary Society. *British Journal of Criminology*, 36, str. 445-471.
- Garland, D. (1997) "Governality" and the problem of Crime: Foucault, Criminology, Sociology. *Theoretical Criminology*, 2, str. 173-214.

- Garland, D. (2000) Criminology, Social Theory and the Challenge of our Times. *British Journal of Criminology*, 40, str. 189-206.
- Garland, D. (2001) Epilog: The New Iron Cage. *Punishment & Society*, 1, str. 197-199.
- Garland, D. (2001a) *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gidens, E.(2007) *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Greer, Ch., McLaughlin, E. (2012) Media justice: Madleine McCann, intermediatization and "trial by media" in the British press. *Theoretical Criminology*, 4, str. 395-416.
- Griffin, T., Wooldredge, J. (2009) Judges' reaction to Ohio's "Jessica's Law". *Crime & Delinquency*, 6, str. 861-885.
- Green D. A. (2009) Feeding Wolves: Punitivness and Culture. *European Journal of Criminology*, 6, str. 517-436.
- Hallsworth, S. (2000) Rethinking the Punitive Turn: Economies of Excess and Criminology of the Other. *Punishment & Society*, 2, str. 145-160.
- Hartnagel, T., Tempelton, L. J. (2012) Emotions about crime and attitudes to punishment. *Punishment & Society*, 4, str. 452-474.
- Karmen, A. (2010) *Crime victims, An Introduction to Victimology*. Belmont: Wadsworth Cengage learning.
- Kury, H., Woessner, G., Lichtblau, A., Neumaier, A. (2004) Fear of Crime as Background of Penal Politics? In: G. Mesko, M. Pagon, B. Dobovsek (eds.) *Policing in Central and Eastern Europe; Dilemmas of Contemporary Criminal Justice*. Maribor: Faculty of Criminal Justice, University of Maribor.
- Latourneau, E. J., Levenson, D., Bandyopadhyay, D., Sinha, D., Amstrong, K. S. (2011) *Evaluating the Effectiveness of Sex Offender Registration and Notification Policies for Reducing Sexual Violence against Women*, Final Report for national Institute of Justice.
- Laub, S. P. (2004) *Crime prevention: Approaches, Practices and Evaluations*. LexisNexis.
- Levesque, R. J. R. (2000) Sentencing Sex Crimes against Children: an Empirical and Policy Analysis. *Behavioral Sciences and Law*, 18, str. 331-341.
- Lindgren, M., Nikolić-Ristanović, V. (2011) *Žrtve kriminaliteta, međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*. Beograd: Organizacija za međunarodnu bezbednost i saradnju, Misija u Beogradu.
- Lechert, R., Groenhuijsen, M. (2011) Global Governance and Global Crime – Do Victims Fall in Between. In: R. Lechert, J. Van Dijk (eds.) *The New Faces of Victimhood, Globalization, Transnational Crimes and Victim Rights*, Heidelberg: Springer Since Business Media, str. 15-40.

-
- Loader, J. (2000) Fall of Platonic Guardians, Liberalism, Criminology and Political Responses to Crime in England and Wales. *British Journal of Criminology*, 46, str. 561-586.
- Mikieli, L. (2008) Jedno nasilnije društvo? Društveno istorijska analiza interpersonalnih nasilja u Francuskoj od 1970. godine do danas, I deo. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1, str. 26-48.
- Monterosso, S. (2009) Punitive Criminal Justice and Policy in Contemporary Society. *Queensland University of Technology Law and Justice Journal*, 9, str. 13-25.
- Mrsević, Z. (1997) *Incest između mita i stvarnosti*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Centar za prava deteta.
- Nikolić-Ristanović, V., Ćopić, S., Milivojević, S., Simeunović-Patić, B., Mihić, B. (2008) *Trgovina ljudima u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju.
- O' Malley, P. (1999) Volatile and Contradictory Punishment. *Theoretical Criminology*, 2, str. 175-196.
- Pemberton, A. (2011) Too Readily Dismissed? A Victimological Perspective on Penal Populism. U: H. Nelen, J. C. Claessen (ur.) *Beyond the Death Penalty: Reflections on Punishment*, Intersentia, str. 105-120.
- Picket, J. T., Mancini, C., Mears, D. P. (2013) Vulnerable victims, monstrous offenders and unmanageable risk: social control of sex crime. *Criminology*, 3, str. 729-759.
- Pratt, J. (2007) *Penal Populism*. London and New York: Routledge.
- Ristivojević, B. (2013) Punitivni populizam srpskog zakonodavca - Kritička analiza tzv. Marijinog zakona. U: *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
- Reiner, R. (1997) Media Made Criminality: The representation of Crime in the Mass Media. *The Oxford Handbook of Criminology*, second edition, Oxford: Clarendon Press.
- Robinson, G. (1999) Risk Management and Rehabilitation in the Probation Service: Collision and Collusion. *The Howard Journal*, 4, str. 421-433.
- Roxin, C. (2008) Besitztdelikte. U. Đ. Ignjatović (ur.) *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, II deo. Beograd: Pravni fakultet, str. 9-25.
- Shearing, C. (2001) Punishment and Changing Face of the Governance. *Punishment & Society*, 2, str. 203-220.
- Soković, S. (2011) Nova penologija – karakteristike i perspektive. *Pravni život*, 9, str. 823-836.

Snežana Soković

- Soković, S. (2012) Savremene globalne tendencije u kontroli kriminaliteta (karakteristike, perspektive i osvrt na domaće prilike. *Crimen, Journal for criminal justice*, 2, str. 212-227.
- Stojanović, Z. (2010) Krivičnopravni ekspanzionizam i zakonodavstvo Srbije. U: Đ. Ignjatović (ur.) *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, IV deo, Beograd: Pravni fakultet, str. 32-40.
- Stojanović, Z. (2011) Preventivna funkcija krivičnog prava. *Crimen*, 1, str. 3-25.
- Taboroši, S. (2007) Neoliberalizam, krivično pravo i tranzicija. U: Đ. Ignjatović (ur.) *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, I deo, Beograd: Pravni fakultet, str. 139-149.
- Van Marie, F., Maruna, S. (2010) "Ontological insecurity" and "terror management": Linking two free-floating anxieties. *Punishment & Society*, 1, str. 7-26.
- Williams, K. S. (2008) *Textbook on Criminology*. Oxford: Oxford University Press.
- Willer, R. (2012) *Perversion of Justice: A Social Relations Approach to Sex Offenders Laws*. Law and Identity.
- Wilson, R. J., McWhinnie, A. J. (2013) Putting the "Community" Back in Community Risk management of Persons Who have Sexually Abused. *Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 3-4, str. 72-79.
- Worral, A. (1997) *Punishment in the community*. London: Longman.
- Yates, J. (2009) "Naming and shaming": Antisocial Behaviour Policy in England and Wales. U: D. Radovanović (ur.) *Istraživanja u specijalnoj pedagogiji*, Beograd: FASPER, str. 195-211.

Internet izvori

<http://www.mpravde.gov.rs/files/Zakon%20o%20posebnim%20merama%20za%20sprecanje%20krivicnih%20dela%20protiv%20polne%20slobode%20prema%20maloletnicima.pdf>, stranici pristupljeno 18.1.2014.

SNEŽANA SOKOVIĆ

Victims and contemporary tendencies in crime control

Victimological dimension of new criminality forms is a specific challenge for contemporary criminal law systems; new time brings new forms of criminality, new victims, but also new ways and opportunities for more efficient protection of victims. At the same time with review and improvement of existing standards of victims' protection, contemporary criminality control systems show strong tendency toward compromising the general position of the victim. Victim's interests are being instrumentalized because of the justification of changes in criminality control in the direction of significant strengthening of criminal law repression. The crime which is emotionalized with the affective media presentation of the victim justifies stricter penal policy and provides the populist support for repressive criminality control strategies and criminal law expansionism. The aim of the paper is the analysis of the mechanisms of victim "use" in contemporary criminality control and the examination of its consequences, with special review on domestic circumstances through analysis of the Code on special measures for prevention of crimes against sexual freedom towards juveniles (Marija's Code).

Key words: the victim of criminal offence, globalization, penal populism, Marija's Code;

Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet

TEMIDA

Mart 2014, str. 29-46

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1401029R

Pregledni rad

Primljen: 28.1.2014.

Odobreno za štampu: 15.3.2014.

Victims of human rights violations and victims of human rights restrictions

AXELLE REITER*

The purpose of international human rights law is to protect basic individual rights and provide to the victims of violations legal remedies against the authors of the abuses. One major difficulty faced in this context originates in the limiting clauses that states insert in international conventions. This paper looks at their compatibility with human rights agreements, in the view of strengthening the legal avenues open to the victims and the possibility for them to obtain redress. The crucial position of human rights at the core of the notion of international public order conditions the approach to adopt in relation to most issues that touch upon the scope and substance of protected rights, including withdrawal from treaties, reservations, implied limitations, overtly broad or inappropriate restrictions, misguided interpretations and failure to apply the relevant provisions. It is put forward that limiting clauses should be narrowly construed and most restrictions discarded altogether.

Keywords: human rights, restrictions, reservations, withdrawal from treaties

Introduction

The purpose of international human rights law is to protect basic individual rights and provide to the victims of human rights violations legal remedies against the authors of the abuses. One major difficulty faced by the

---

* Dr Axelle Reiter is lecturer (adjunct professor), in International Law, at the Faculty of Economics of Verona University (Vicenza), and researcher at the European University Institute (Firenze). E-mail: axelle.reiter@eui.eu

victims in this context originates in the limiting clauses that states insert in international conventions. This paper looks at their compatibility with human rights agreements, in the view of strengthening the legal avenues open to the victims and the possibility for them to obtain redress. While restrictive clauses can be found in most treaties, the specific object and purpose of human rights conventions raises particularly acutely the question of their validity. The *raison d'être* of any such instrument is the protection of individual rights. They do not benefit to states or organise arbitration for the conflicts which arise among them. Adherence to their object and purpose is, therefore, incompatible with state-centric restrictions. Reluctance to admit any limitation to these conventions is substantiated by their *erga omnes* and emerging *ius cogens* status (Reiter, 2008). The duties that international human rights law creates for states can be sanctioned by the entire international community. The crucial position of human rights at the core of the notion of international public order conditions the approach to adopt in relation to most issues that touch upon the scope and substance of protected rights, including withdrawal from treaties, reservations, implied limitations, overtly broad or inappropriate restrictions, misguided interpretations, failure to apply the relevant provisions and their violation. The paper is divided in four sections. The first classifies the different types of restrictions and the following three assess their admissibility. The second puts forward that treaties not foreseeing denunciation are immunised against it. Withdrawal from other conventions is submitted to strict conditions and its practical consequences are mitigated in the presence of other international duties. The third defends that a strict application of the test enshrined in the Vienna Convention would result in prohibiting reservations not expressly permitted in a treaty. Whereas the majority of human rights instruments explicitly authorise reservations, their acceptability depends on the specific empowering rules. The fourth argues that limiting clauses should be discarded for incompatibility with the aim of human rights agreements, with the exception of those motivated by the respect of the rights of others. This understanding of human rights restrictions would prevent states from denying legal remedies and satisfaction to many victims of human rights violations.

Classification

Different limitations are usually combined and states' duties are considerably reduced cumulatively. Certain clauses are dubious *per se*, independently of the kind of agreement in which they are inserted. Besides, the nature of human rights norms disqualifies some additional limitations. Article 31 of the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties states that "a treaty shall be interpreted [...] in the light of its object and purpose". The idea lying at the core of any international instrument ought to be insulated from adverse attacks in the shape of restrictions. A human rights convention is primarily "an instrument for the protection of individual human beings" and its terms need to be interpreted in this light: their interpretation should facilitate an effective protection of the rights consecrated and "promote the ideals and values of a democratic society";¹ here construed as a rights-respecting society. One can categorise restrictive clauses according to two criteria, the moment of their insertion in a treaty and the mechanisms employed to evade unwanted duties (Virally, 1982: 10-21).

First, the definition of the scope *ratione materiae, personae, temporis* or *loci* of a provision and references to indeterminate circumstances always leave some cases out of its reach (Dimitrijević, Opsahl, 1999: 642-643). Exceptions can be considered to be part of the definition of a rule or concept; leading to "the logical emptiness of the idea of an exception as an analytically distinct concept" (Schauer, 1991: 891-893). However, definitions and specifications are sometimes inserted in a treaty to limit states' obligations as normally construed, like denunciations without any delay or a very strict non-retroactivity rule. The use of expressions as "in the measure possible" or "in appropriate cases" and the invitation of states to "take into consideration" a factor or give it a certain priority are even more flagrant examples. They rely on the goodwill of states interpreting them and generate uncertainty about the exact content of the rule affected. Second, the insertion of transitory or permanent exception expressly excludes some events or hypotheses from the application of a treaty's general principles. Broad and imprecise ones give a purely facultative character to the convention. Third, "opting in" or "contracting in" clauses create optional obligations, conditioned to a specific acceptation.

---

¹ ECHR, *Klass et al. v. FRG*, 6 Sept. 1978, § 34; *Soering v. UK*, 7 July 1989, § 87; *Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*, 6 Feb. 2003, § 93.

This mechanism entrenches a system of multiple or variable geometry between member states and runs counter to the very idea of a world public order. Fourth, safety or derogation clauses allow the suspension of some rights in special circumstances. Chief examples are the adoption of states of emergency in truly exceptional situations and the rules preventing the abuse of individual rights to destroy the liberty of others. Fifth, states can rely on “potestative” clauses, which annihilate a disposition by tying it to a condition whose realisation will depend on their own will or actions. Reservations relying on conformity with domestic laws, honour or vital national interests, and exceptions defined in so vague and subjective terms that they allow states to interpret them as they wish to belong to this category. They are particularly pernicious because they empty an article of its content. As a result, “potestative” or automatic reservations are considered invalid.²

Limitations are introduced in the text of a treaty during its elaboration, in reservations before its approval or during its execution. The insertion of restrictions during the drafting of an agreement does not pose a problem *per se*. Their acceptability depends on the type of limitation chosen, its aim, content, degree of precision and conformity with the object of the treaty. One should always question the validity of open-ended or vague definitions and characterisations, wide or nebulous exceptions and “potestative” clauses. Bringing in restrictive clauses unilaterally through reservations is a more contentious move and often leads to conflicts. The incorporation of limitations by reliance on excuses during the implementation of a treaty already in force is even more problematic. When executing an international convention, states may limit their obligations by interpretation or by the invocation of domestic impediments, the *rebus sic standibus* principle, material impossibility or *force majeure*. The introduction of limitations at this stage can be avoided by the submission of disagreements to international arbitration or a supervisory body. Otherwise, national authorities remain the competent organs to elucidate unclear articles. Yet, municipal rules cannot prevail over international agreements and limiting international duties on their basis is always inadmissible. Ultimately, an extreme solution open to governments is simply to denounce a treaty whose terms cannot be reconciled with states’ practice or domestic rules.

---

² ICJ, *Fisheries Jurisdiction*, Jurisdiction of the Court, 4 Dec. 1998, p. 467, § 86; *Certain Norwegian Loans*, Preliminary Objections, 6 July 1957, H. Lauterpacht, Individual Opinion, pp. 48-50; *Interhandel*, Preliminary Objections, 21 Mar. 1959, H. Lauterpacht, Individual Opinion.

Denunciation

The validity of denunciations needs to be scrutinised with particular attention, due to their final character. Article 56 of the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties declares that “a treaty which contains no provision regarding its termination and which does not provide for denunciation or withdrawal is not subject to denunciation or withdrawal unless it is established that the parties intended to admit [such a possibility] or [it] may be implied by the nature of the treaty”. This rule applies to all international agreements. The ICCPR, the ICESCR, and the ICCPR Second Optional Protocol do not contain any such provision and cannot be denounced. Such a possibility was never suggested during the drafting of the two Covenants, or the Second Optional Protocol, and does not derive from the nature of these treaties; quite the contrary. Both Covenants were adopted by the same General Assembly resolution as the First Optional Protocol, which allows denunciation.³ The Human Rights Committee has recognised the illegality of denouncing the ICCPR and its Second Optional Protocol in a general comment on the continuity of states’ obligations. The general comment evokes the customary rule in Article 56, before specifying that states parties did not envisage the possibility of denouncing the Covenant. This “was not a mere oversight on their part”, as Article 41 § 2 enables states to withdraw their acceptance of the Committee’s competence to look at communications introduced by other parties. Besides, “the same conclusion applies to the Second Optional Protocol in the drafting of which a denunciation clause was deliberately omitted” and whose Article 6 § 1 declares that its provisions are to be considered additional dispositions to the Covenant. In relation to the second exception in Article 56, the Human Rights Committee underlines that the two international covenants formalise the rights already protected in the Universal Declaration and constitute an “International Bill of Human Rights”; hence, their nature is far from temporary. Individual rights devolve with the land and their beneficiaries can never be deprived of these rights.⁴ As a matter of logic and consistency, the same conclusion applies to the CEDAW, the two Additional Protocols to the Inter-American Convention on Human Right, and

---

³ ICCPR Optional Protocol No 1, Article 12; UN General Assembly, *Resolution 2200A (XXI)*, 16 Dec. 1966.

⁴ HR Committee, *General Comment No 26 (61) on Continuity of Obligations*, 6 Dec. 1997.

the African Charter on Human and Peoples' Rights; which do not contain any denunciation clause either.

Withdrawal from the protocols to the European Convention on Human Rights is more complex. The protocols that introduce new rights include an attachment or integration clause, stipulating that their provisions are supplementary dispositions to the European Convention.⁵ A denunciation of the Convention would lead to an automatic denunciation of the protocols but they could not be denounced separately, since they are integrated in the same legal *corpus* from the moment of their ratification.⁶ Moreover, the European Convention on Human Rights can only be denounced in its entirety and not article by article, or paragraph by paragraph (Imbert, 1995: 951). Most other human rights conventions expressly permit denunciations, after a notification period varying from several months to one year. The 1949 Geneva Conventions and their two Additional Protocols restrict the possibility for states to withdraw from these treaties in time of armed conflict.⁷ In addition, the denunciation of the Geneva Conventions does not affect their obligation to respect the principle of humanity, entrenched in the Martens Clause; which belongs to customary international law or, at least, to the *corpus* of general principles of international law.⁸ The possibility to denounce human rights conventions is largely restricted in practice. Indeed, "the denunciation of a treaty does not in any way impair the duty of the denouncing state to fulfil an obligation embodied in the treaty to which it would be subject under international law independently of the treaty" (Schwelib, 1976: 282). States remain bound to respect the rights protected under other conventions or general international law.

Due to the customary and emerging *ius cogens* nature of human rights provisions, the denunciation of treaties protecting individual rights would not considerably affect states' duties in practice. It would only cancel their submission to international systems of reporting, monitoring and

---

⁵ ECvHR Protocol No 1, Article 5; Protocol No 4, Article 6 § 1; Protocol No 6, Article 6; Protocol No 7, Article 7 § 1; Protocol No 12, Article 3; Protocol No 13, Article 5.

⁶ ECHR, *Belgian Linguistic Case*, 23 July 1968, p. 30, § 1; *Kjeldsen et al. v. Denmark*, 7 Dec. 1976, p. 26, § 52; *Abdulaziz et al. v. UK*, 28 May 1985, p. 31, § 60.

⁷ GC I, Article 63, *al. 3-4*; GC II, Article 62, *al. 3-4*; GC III, Article 142, *al. 3-4*; GC IV, Article 158, *al. 3-4*; AP I, Article 99 § 1; AP II, Article 25 § 1.

⁸ ICJ, *Corfu Channel*, 9 Apr. 1949, p. 22; *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, 8 July 1996, § 84.

adjudication, not the necessity to protect any right. Following Article 44 § 1 of the Vienna Convention, states cannot withdraw from supervisory mechanisms unless they denounce the treaty. One may judge these mechanisms an integral and non-dissociable part of the rights guaranteed, which would *de facto* consecrate the opposability of the entire treaty to denouncing states (de Frouville, 2004: 510). The Inter-American Commission considers that “a unilateral action by a state cannot divest an international court of jurisdiction that it has already asserted” and that “the American Convention contains no provision that would make it possible to withdraw recognition of the Court’s contentious jurisdiction, as such a provision would be antithetical to the Convention and have no foundation in law”.⁹ The Court endorses this vision: “the only avenue the state has to disengage itself from the Court’s binding contentious jurisdiction is to denounce the Convention as a whole”, with one year advance notice. To this effect, it also relies on the specificity of human rights instruments and on Article 29 (a) of the Convention, which rules that “no provision of this convention shall be interpreted as permitting any state party, group, or person to suppress the enjoyment or exercise of the rights and freedoms recognised in this convention or to restrict them to a greater extent than is provided for”. Authorising the denunciation of optional clauses would go against the object and purpose of the treaty, by depriving individuals of the guarantees offered by monitoring arrangements, and violate the rule that *pacta sunt servanda*.¹⁰

The OAS Charter requires that all member states comply with the American Declaration of the Rights and Duties of Man: it is “indirectly binding” because it reveals the rights guaranteed in the Charter.¹¹ Governments denouncing the Inter-American Convention remain bound by the Declaration. This construction

⁹ ACHR, *Aguirre Roca et al. v. Peru*, 24 Sept. 1999, § 24; *Ivcher Bronstein v. Peru*, 24 Sept. 1999, § 24; *Aguirre Roca et al. v. Peru*, 31 Jan. 2001, § 20; *Ivcher Bronstein v. Peru*, 6 Feb. 2001, § 29.

¹⁰ ACHR, *Aguirre Roca et al. v. Peru*, 24 Sept. 1999, §§ 33-53; *Ivcher Bronstein v. Peru*, 24 Sept. 1999, §§ 34-54; *Aguirre Roca et al. v. Peru*, 31 Jan. 2001, § 21; *Ivcher Bronstein v. Peru*, 6 Feb. 2001, § 31; *Barrios Altos v. Peru*, 14 May 2001, § 27.

¹¹ OAS General Assembly, *Resolution 314 (VII-O/77)*, 22 June 1977; *Resolution 371 (VIII-O/78)*, 1 July 1978; ACHR, *Interpretation of the American Declaration of the Rights and Duties of Man within the Framework of Article 64 of the American Convention on Human Rights*, 14 July 1989, §§ 42- 43 and 45; *Legal Status and Rights of Undocumented Migrants*, 17 Sept. 2003, §§ 56-57 and 60; I-ACHR, *Potter, White et al. v. US*, 6 Mar. 1981, §§ 15-16; *James Terry Roach and Jay Pinkerton v. US*, 22 Sept. 1987, §§ 45-48; *Michael Edwards et al. v. Bahamas*, 4 Apr. 2001; *Detainees in Guantanamo Bay, Cuba*, 13 Mar. 2002.

applies *mutatis mutandis* to the denunciation of other human rights treaties. States parties remain bound by the human rights enshrined in the constitutive charter of the relevant international organisation even after withdrawing from their conventional obligations. At the global level, this consecrates the rights in the United Nations Charter and the Universal Declaration. The existence of a general principle of irreversibility in international constitutive statutes has equally been defended, with the result that denunciation would not relieve states from respecting fundamental rights (de Frouville, 2004: 500). Some authors also view the denunciation of a convention "as a series of reservations on all provisions of [this] treaty". As a result, withdrawal from an international agreement would be subjected to the same timing constraints as reservations and need to be adopted at the moment of its signature, accession to, or ratification (Garrigues, Kroke, Weissbrodt, 1998: 233). Yet, while this theory has the merit to prevent states from opting out of their international obligations, the initial assimilation between denunciation and multiple reservations is analytically farfetched. Last but not least, the type of escape clauses used is not fully determinative of the validity of limitations. The reasons why public authorities invoke them also matter and human rights treaties enable international organs to control the aim and extent of restrictions. Denunciations cannot cover abusive practices, like backdoor adoption of late reservations under the guise of withdrawal and re-accession.¹²

Reservations

Following Article 2 § 1 (d) of the Vienna Convention, reservations are limitations, which are neither inserted in the text of an agreement during its elaboration nor applicable to all parties to the accord but are unilaterally added by some signatories at the moment of approval or ratification of the treaty. This creates some problems at a purely contractual level, like the imbalance of obligations between member states. Articles 19 to 23 of the Vienna Convention regulate the acceptability of reservations and their effects. As a rule, all reservations are permitted, unless a treaty forbids them or merely accepts those it expressly recognises. Examples of explicit prohibitions have

---

¹² HR Committee, *Rawle Kennedy v. Trinidad and Tobago*, 2 Nov. 1999.

been inserted in many human rights treaties.¹³ Reservations not specifically outlawed are only valid as long as they are not “incompatible with the object and purpose of the treaty”. The purpose and object test has several corollaries. Reservations need to affect the particular article to which they are attached, not other norms, and states cannot restrict the scope of provisions not allowing any reservations or modify their content by pretending that said reservations affect another disposition. Such a fiction can *a fortiori* not circumvent an interdiction grounded in another treaty or general international law: customary norms, “by their very nature, must have equal force for all members of the international community, and cannot therefore be the subject of any right of unilateral exclusion exercisable at will by any one of them in its own favour”;¹⁴ “no right is conferred to make unilateral reservations to articles which are declaratory of established principles of international law” and “customary rules belonging to the category of *ius cogens* cannot be subjected to unilateral reservations”.¹⁵ Reservations to these norms will always be quashed as null and void.¹⁶ In addition, reservations valid at the time of their formulation will not necessarily remain so with the passing of time. Questioning the continuing legality of reservations is particularly relevant in the case of human rights instruments, due to the principles of progressive effectiveness of these treaties and irreversibility or intangibility of individual rights. Reservations must be withdrawn after a reasonable delay, needed to adopt necessary modifications of conflicting municipal rules and practice, and permanent ones are invalid.¹⁷ In a nutshell, reservations merely “allow a state to give itself, as a purely temporary measure, ‘at the time of’ the signature or ratification of the Convention, a brief space in which to bring into line any laws ‘then in force in its territory’ which do not yet sufficiently respect and protect the fundamental rights recognised”¹⁸

The acceptability of any reservation to agreements aiming at the construction of a common public order is highly questionable, due to the

¹³ See, for a total ban on reservations: Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, Article 9; Convention Against Discrimination in Education, Article 9; European Convention for the Prevention of Torture, Article 21; ECvHR Protocol No 6, Article 4; Protocol No 13, Article 3; CEDAW Optional Protocol, Article 17.

¹⁴ ICJ, *North Sea Continental Shelf*, 20 Feb. 1969, pp. 38-39.

¹⁵ ICJ, *North Sea Continental Shelf*, 20 Feb. 1969, Padilla Nervo, Separate Opinion, p. 97.

¹⁶ ICJ, *North Sea Continental Shelf*, 20 Feb. 1969, Tanaka, Dissenting Opinion.

¹⁷ HR Committee, *General Comment No 24 (52) on Reservations*, 2 Nov. 1994, § 20.

¹⁸ ECHR, *Belilos v. Switzerland*, 29 Apr. 1988, J. De Meyer, Concurring Opinion.

irreconcilable opposition between the ‘objective’ character of integral treaties and the reciprocity principle at the root of the reservation system (Dupuy, 2003: 145-146). The *erga omnes* nature of human rights instruments casts doubt on the admissibility of any one-sided curtailment of these norms and, following the object and purpose test, reservations to the protection of basic rights can be considered illegal *per se*. In effect, “it may even be thought that such reservations, and the provisions permitting them, are incompatible with the *ius cogens* and therefore null and void, unless they relate only to arrangements for implementation, without impairing the actual substance of the rights in question”.¹⁹ Far from being divorced from the Vienna Convention, this solution adjusts its criteria to the specific aims of international human rights law. The compatibility of any reservation not explicitly foreseen in the text of human rights treaties is doubtful. However, most human rights agreements contain dispositions that specifically provide for reservations. In such cases, the admissibility of reservations will have to be analysed, in each instance, according to the rules inserted in the convention and the need to respect the irreducible core of the treaty. Moreover, state practice and international organs generally recognise the admissibility of unforeseen reservations to human rights instruments. Although this position is regrettable, supervisory bodies are competent to interpret international agreements and their view on what contradicts their aim is binding, since determining the object and purpose of a convention is “a preliminary legal issue to be solved as a matter of treaty interpretation” (Coccia, 1985: 24; Lijnzaad, 1995: 41, 91). A respectful supervision of humanitarian treaties still suggests a stricter monitoring of the situation and the refusal of reservations not expressly permitted. Lastly, “when a treaty is a constituent instrument of an international organisation and unless it otherwise provides, a reservation requires the acceptance of the competent organ of that organisation”. Following Article 20 § 3 of the Vienna Convention, reservations to human rights instruments cannot be adopted without the consent of international monitoring organs. This would pertain to regional conventions and UN agreements assorted of treaty bodies, with the exception of the ICESCR whose supervisory committee was not created in the treaty itself. The supervisory organs of these treaties could refuse any reservation they dislike, without further motivation.

---

¹⁹ ECHR, *Belilos v. Switzerland*, 29 Apr. 1988, J. De Meyer, Concurring Opinion.

Compatibility with the aim of the conventions and ban on abuses of power

The aim of human rights treaties is the enhancement of the fundamental rights of each and every single human being *qua* human being. In this view, the rights of a person may only be, legally and legitimately, infringed in order to guarantee the competing rights of others. Conversely, the reliance of municipal courts or legislation on purely external motives never qualifies. A more restriction-permissive understanding would conflict with the object and purpose of human rights instruments. The insertion of clauses relative to public order or policy, public safety and national security in human rights treaties has been sharply criticised as factors of vagueness and uncertainty, grounds for far-reaching limitations and menaces in the shape of unreasonable restrictions (Daes, 1983: 121, 177). Whereas one might claim that all legal norms are somewhat vague and vulnerable to interpretation, these concepts are particularly prone to divergent readings and abuses by state actors. The Inter-American Court of Human Rights stigmatises "the difficulty inherent in the attempt of defining with precision" such notions and emphasises that they "may under no circumstances be invoked as a means of denying a right guaranteed by the Convention or to impair or deprive it of its true content", in breach of Article 29 (a) of the Convention.²⁰ The concept of morals is equally uncertain and varies widely both in time and space.²¹ Its recognition would grant an extremely large margin of appreciation to state authorities and undermine any meaningful international control of its application, which makes it an even greater jeopardy to the rights it affects.

The specificity of the safety clauses is crucial in that their goal is compatible with the aim of human rights instruments. While other types of limitations purports to minimise states' obligations, the safety clauses are meant to guarantee *in fine* a wider application of individual rights. These rules include the derogating clauses *sensu stricto*, which allow the suspension of some dispositions in states of emergency or in the presence of abusive uses of rights, and 'claw-back' clauses protecting the rights of others. The existence

---

²⁰ ACHR, *Compulsory Membership in an Association Prescribed by Law for the Practice of Journalism*, 13 Nov. 1985, § 67; *The Word 'Laws' in Article 30 of the American Convention on Human Rights*, 9 May 1986, § 31.

²¹ ECHR, *Handyside v. UK*, 7 Dec. 1976, § 48; HR Committee, *Hertzberg et al. v. Finland*, 2 Apr. 1982, T. Opsahl, R. Lallah and W.S. Tarnopolsky, Individual Opinion.

and the survival of a genuinely democratic state are the first conditions of the respect of human rights. The prevalence of the normality of a legal order over the life of the nation may, in emergency situations, lead to the annihilation of this democratic society, or to a substantial and sometimes irreparable damage. Such emergencies may also ruin the very basis of the subsistence of human rights. Under these circumstances, the preservation of the shell may become vital to ensure the life of its contents; claiming a priority over the strict application of some individual rights. In this perspective, the European Commission of Human Rights has declared that the ultimate aim of all restrictions is the protection of a democratic social order and the rule of law.²² Even this type of restrictions can neither be exercised in an arbitrary or over-extensive fashion, nor be based on a pure maximisation of the aggregated rights of all members of a given society. Safety provisions should comply with the conditions and safeguards, listed in the conventions and the case law of their supervisory organs, to ensure that measures departing from states' ordinary obligations affect fundamental rights as minimally as possible.²³ The inherent contradiction of restricting a right for the sake of its protection appears in any safety-net provision. The only way to secure that this fragile balance is respected passes through the establishment of supranational mechanisms of control.

The general clauses prohibiting abuses of rights and powers²⁴ are the foremost guarantees on which the conventions rest and the decisive test of the legitimacy of a restrictive measure. They help in determining if the core and essence of international instruments have been respected, ban the use of any provision to destroy or limit human rights more than allowed and outlaw the exploitation of restrictions for invalid aims. Each and every other disposition must be submitted to a check of their conformity with these provisions and reinterpreted accordingly. This entails a much more radical and activist approach to human rights supervision than is generally envisaged, at odds with the margin of appreciation doctrine developed by the European Court of Human Rights. Human rights bodies rely on the articles forbidding abuses of power as a rule of interpretation to delimit the

---

²² EComHR, *G v. FRG*, req. No 9228/80, 11 May 1984, pp. 22 and 27, §§ 89 and 110.

²³ Report of the Meeting of Experts on Rights Not Subject to Derogation during States of Emergency and Exceptional Circumstances, 1995, U.N. Doc., E/CN.4/Sub. 2/1995/20, Annex 1, § 5.

²⁴ ECvHR, Articles 17-18; ESC, Article 31 § 2; ICCPR/ICESCR, Article 5 § 1; ACvHR, Articles 29 (a)-30.

scope of states' undertakings *ratione materiae* and *ratione loci*. The European Court of Human Rights judges that, whereas states are allowed "to maintain or establish a distinction between criminal law and disciplinary law, and to draw the dividing line", this can only be done in the respect of certain conditions and the Court is competent "to satisfy itself that the disciplinary does not improperly encroach upon the criminal".²⁵ Likewise, public agents should never infringe internationally protected rights on the territory of another state, whether the government of the other country acquiesced or was opposed to the violations.²⁶ Besides, the provisions on abuses of power rule out larger limitations than those explicitly authorised.²⁷ They serve as a directive regarding the appreciation of the necessity of restrictive measures "in a democratic society",²⁸ which implies that states are solely permitted to use the least invasive means accessible.²⁹ They proscribe the increase of the number of legitimate exceptions listed in any article and permit to invalidate the doctrinal theory of implied limitations (Alston, Quinn, 1987: 207). Finally, no specific restriction ought to be allowed in the absence of a threat to the rights of others. Dispositions mentioning public order, public security or morals must be interpreted to include human rights and never extended outside the scope of their protection.

Emergency provisions are only valid as a protection of the population of a country or region against graver violations of their basic rights. This understanding of states of emergency can be explained on the basis of the technical conditions inserted in the derogation clauses.³⁰ It outlaws derogative measures causing a profound alteration of the existing legal order, with the result that fundamental rights would not only be suspended but also destroyed (Ergeç, 1987: 181-182), attacks to their core or substance, their

---

²⁵ ECHR, *Engel et al. v. Netherlands*, 8 June 1976, § 81.

²⁶ HR Committee, *General Comment No 31 (80) on the Nature of the General Obligations Imposed on States Parties to the Covenant (Article 2)*, 26 May 2004, § 10; López Burgos v. Uruguay, 29 July 1981, pp. 88-92; Celiberti v. Uruguay, 29 July 1981, pp. 92-94.

²⁷ ECHR, *Engel et al. v. Netherlands*, Public Hearings, Oct. 1975, F. Ermacora, Intervention, pp. 281-282.

²⁸ ECHR, *Guzzardi v. Italy*, 6 Nov. 1980, M. Zekia, Dissenting Opinion.

²⁹ ACHR, *Compulsory Membership in an Association Prescribed by Law for the Practice of Journalism*, 13 Nov. 1985, § 79.

³⁰ ECvHR, Article 15; ESC, Article 30 ; ICCPR, Article 4; ACvHR, Article 27.

suppression or the total interdiction to exercise them.³¹ Some basic rights should remain untouched in the most dramatic circumstances; giving them a privileged position in the architecture of international treaties and priority when adjudicating conflicts of rights. States are not allowed to file notices of derogation under the emergency clauses to escape from the consequences of a judgement or perpetrate a comparable *détournement* of the articles of other international instruments. Derogations not fulfilling the prescriptions of the emergency clauses are prohibited, even when justified by circumstances whose exceptionality is not foreseen in the suspension rule (Ergeç, 1987: 178-179). Particular restrictions can never absorb the powers of derogation, in the absence of a declaration of emergency; which defeats the creation of 'quasi-emergency' situations in anti-terrorist settings (Harris, O'Boyle, Warbrick, 1995: 497; Van Dijk, Van Hoof, 1990: 587-588). Lastly, the dispositions on abuses of power rule out extraordinary norms in emergencies falling short of war, when the national legal system solely admits states of exception to be pronounced during armed conflicts,³² and proscribe declarations of emergency in countries whose constitution cannot be suspended in time of crisis.

Conclusion

Inserting limiting clauses in human rights treaties is a contradiction in terms. The most radical way out for states unwilling to comply with their conventional duties is the denunciation of the treaty. Article 56 of the Vienna Convention precludes exit from the ICCPR, the ICESCR, the Second Optional Protocol to the ICCPR, the CEDAW, the Protocols to the Inter-American Convention and the African Charter. Other agreements do not benefit from such a total protection but their denunciation is still submitted to strict conditions, if not forbidden. Withdrawal from human rights treaties leaves unaffected states' obligations under other conventions or general international law. Public authorities remain bound to protect basic rights, albeit without having to submit themselves to international supervisory mechanisms, and even this *caveat* is becoming increasingly contentious, due to the integral and non-dissociable nature of

³¹ ECHR, *Brogan v. UK*, 29 Nov. 1988, §§ 60-61; *Sheffield and Horsham v. UK*, 30 July 1998, P. Van Dijk, Dissenting Opinion, § 8.

³² Belgian Court of Cassation, *De Napoles Pacheco v. Minister of Finances*, 23 Sept. 1976, J. Velu, Conclusions, p. 88.

human rights instruments. Short of repealing the agreement, states can reduce their undertakings through interpretation, invocation of internal obstacles, the *rebus sic standibus* rule, material unfeasibility or *force majeure*. However, international treaties have a higher status and priority over domestic norms. Therefore, governments cannot escape from international duties in the name of municipal laws or public policies.

States can introduce unilateral reservations before becoming parties to a treaty. A strict application of the test enshrined in the Vienna Convention exclude reservations not expressly permitted and treaties that allow a particular type of reservations do not admit others. Unhappily, the majority of human rights instruments explicitly authorise reservations. The acceptability of reservations to these treaties depends on the specific empowering rules. Worse, state practice and supervisory organs often admit additional reservations. International monitoring bodies have the power to elucidate treaty lacunas, obscurities and ambiguities. Their interpretation cannot be dismissed and the wording of the conventions needs to be analysed along with the views of the competent bodies. A respectful interpretation of these conventions still conjures up a more rigorous control of the reservations and the interdictin of those not clearly allowed in their text. The European Social Charter, the two International Covenants, the African Charter and the *Apartheid* Convention do not mention reservations. The CAT merely permits states to opt out of some facultative clauses and does not refer to the possibility of other reservations. Subsequently, these instruments must stay free from reservations. The opposite decisions taken by several supervisory bodies ought to be disapproved of for their lack of activism. The CEDAW, the Convention on the Rights of the Child, the Inter-American Convention on Human Rights, the Inter-American Convention for the Prevention of Torture and the Additional Protocol to the Inter-American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights integrate the purpose and object test of the Vienna Convention. In contrast, the European Convention on Human Rights and the CERD contain original rules concerning reservations. Yet, these instruments remain subordinated to the standards of the Vienna Convention. These two categories of treaties can solely accommodate marginal reservations. General, vague, unclear and ambiguous reservations are outlawed in any case, as well as those affecting core or inalienable rights.

Finally, the scope of international agreements can be limited at the drafting stage. This method is not *per se* problematic but some specific

limitations stay unacceptable. The legality of a restrictive clause depends on the kind of limitation it introduces, its motive and ultimate goal, substance, extent, precision and compatibility with the aim of the treaty. Ambiguous definitions and qualifications, extensive or ill-defined exceptions and 'potestative' provisions are never valid. Besides, the particular nature and status of international human rights law shelter related treaties from any limitation not aimed at better protecting individual rights. In this light, most limiting provisions should be deemed unlawful and contrary to the aim of the agreements. Only restrictions motivated by the respect of the rights of others gain legitimacy when this rationale is respected and a series of safeguards are established. This narrows the pool of acceptable limitations to individual rights and enhances the legal remedies available to the victims of human rights violations against the authors of the abuses.

Bibliography

- Alston, P., Quinn, G. (1987) The Nature and Scope of the States Parties' Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. *Human Rights Quarterly*, pp. 156-229.
- Coccia, M. (1985) Reservations to Multilateral Treaties on Human Rights. *California International Law Journal*, pp. 1-51.
- Daes, E. I. A. (1983) *The Individual's Duties to the Community and the Limitations on Human Rights and Freedoms under Article 29 of the Universal Declaration of Human Rights*. E/CN.4/Sub.2/432/Rev.2.
- de Frouville, O. (2004) *L'intangibilité des droits de l'homme en droit international: Régime conventionnel des droits de l'homme et droit des traités*. Paris: Pedone.
- Dimitrijević, V., Opsahl, T. (1999) Articles 29 and 30. In: G. Alfredsson and A. Eide (ed.) *The Universal Declaration of Human Rights*. The Hague: Nijhoff, pp. 633-652.
- Dupuy, P. M. (2003) *L'unité de l'ordre juridique international*. Leiden: Nijhoff.
- Ergeç, R. (1987) *Les droits fondamentaux à l'épreuve des circonstances exceptionnelles*. Brussels: Bruylant.
- Garrigues, S., Kroke, R., Weissbrodt, D. (1998) An Analysis of the Forty-Ninth Session of the UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities. *Harvard Human Rights Journal*, pp. 221-267.

-
- Harris, D. J., O'Boyle, M., Warbrick, C. (1995) *Law of the European Convention on Human Rights*. London: Butterworths.
- Imbert, P.-H. (1995) Article 65. In: E. Decaux, P. H. Imbert and L. E. Pettiti (eds.) *La Convention européenne des droits de l'homme*. Paris: Economica, pp. 943-956.
- Lijnzaad, L. (1995) *Reservations to UN-Human Rights Treaties*. Dordrecht: Nijhoff.
- Reiter, A. (2008) Going Global: Individual Rights, Universal Norms and the Existence of an Overarching Normative Hierarchy in International Law. *European Journal of Legal Studies*, pp. 87-115.
- Schauer, F. (1991) Exceptions. *University of Chicago Law Review*, pp. 871-899.
- Schwelb, E. (1976) The Law of Treaties and Human Rights. In: W. M. Reisman, B. H. Weston (eds.), *Toward World Order and Human Dignity*. New York: Free Press, pp. 262-290.
- Van Dijk, P., Van Hoof, G. J. (1990) *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 2nd ed. Deventer: Kluwer.
- Virally, M. (1982) Des moyens utilisés dans la pratique pour limiter l'effet obligatoire des traités. In: Université Catholique de Louvain, *Les clauses échappatoires en matière d'instruments internationaux relatifs aux droits de l'homme*. Brussels: Bruylant, pp. 5-21.

AXELLE REITER

Žrtve kršenja i ograničavanja ljudskih prava

Svrha međunarodnog prava ljudskih prava je zaštita osnovnih individualnih prava i obezbeđivanje pravnih sredstava protiv počinioca žrtvama kršenja ljudskih prava. Velika teškoća sa kojom se žrtve u ovom kontekstu sreću potiče od ograničavajućih klauzula koje države implementiraju u međunarodne konvencije. Ovaj rad razmatra njihovu kompatibilnost sa sporazumima o ljudskim pravima, u pogledu jačanja pravnih puteva otvorenih žrtvama i njihove mogućnosti da dobiju obeštećenje. Ključni položaj ljudskih prava u osnovi koncepta međunarodnog javnog reda uslovljava usvajanje pristupa u vezi sa većinom pitanja koji se osvrću na područje i suštinu zaštićenih prava, uključujući povlačenje iz ugovora, rezervisanost, implicirana ograničenja, široka ili neodgovarajuća ograničenja, pogrešna tumačenja, neuspeh primene relevantnih odredbi. Istaknuto je da bi ograničavajuće klauzule trebalo uže postavljati i većinu ograničenja odbaciti zajedno.

Ključne reči: ljudska prava, ograničenja, rezervisanost, povlačenje iz ugovora

Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet

TEMIDA

Mart 2014, str. 47-64

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1401047N

Pregledni rad

Primljeno: 1.4.2014.

Odobreno za štampu: 16.4.2014.

Joga i žrtve

VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIC^{*}

*U*radu se iznose rezultati teorijskog i eksplorativnog empirijskog istraživanja primene joge u radu sa žrtvama različitih oblika stradanja. Prihvaćen je najširi pojam žrtve koji obuhvata žrtve krivičnih dela, žrtve kršenja ljudskih prava (uključujući i osuđena lica), kao i žrtve rata, elementarnih nepogoda i drugih stradanja. Nakon određenja pojmova žrtva i joga, daje se prikaz i analiza istraživanja i iskustava u svetu i Srbiji u vezi primene joge u prevenciji viktimizacije, u pružanju pomoći i podrške žrtvama. Prikazani su i nalazi sopstvenog istraživanja, kao i autorkina lična iskustva u primeni nekih aspekata joge u radu sa zatvorenicama u Kazneno-popravnom zavodu za žene u Požarevcu, u okviru radionica koje je tokom 2012/2013. godine realizovalo Vikičimološko društvo Srbije. Na kraju rada iznose se zaključci vezani za doprinos joge holističkom pristupu podršci žrtvama, i za važnu ulogu koju joga može imati u prevenciji viktimizacije i kriminalizacije. Posebno se ukazuje na značaj joge za podršku osuđenim licima u okviru pripreme za izlazak na slobodu, a u cilju sprečavanja recidiva i njihove uspešnije integracije u društvo.

Ključne reči: joga, žrtve, istraživanja, programi za žrtve

Uvod

Cilj ovog rada je da, na osnovu analize postojećih istraživanja i iskustava, dođe do ideja i preporuka, kako za dalja istraživanja tako i za razvoj konkretnih programa za rad sa žrtvama u koje bi bila uključena i joga. Rad je zasnovan

---

* Dr Vesna Nikolić-Ristanović je redovna profesorka Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, direktorka Vikičimološkog društva Srbije i sertifikovana instruktorka joge. E-mail: vnikolic@EUnet.rs

na kombinovanju viktimoškog istraživanja sa istraživanjem joge, i obuhvata istraživanje postojeće literature i internet izvora, kao i prikupljanje detaljnijih informacija o pojedinim identifikovanim programima za žrtve koji uključuju jogu (na primer, neposredna i komunikacija E-mailom sa predstavnicama nevladinih organizacija i joga instruktorkama).¹

Povezivanje viktimoškog istraživanja i joge je značajno jer su ciljevi joge i viktimalogije slični – obe su okrenute podršci ljudima da reše probleme sa kojima se suočavaju i uspostave kontrolu nad svojim životima. I joga i viktimalogija su zainteresovane za (psihičko, duhovno) ojačavanje ljudi da uspostave balans između svog unutrašnjeg i spoljašnjeg života i tu zapravo i leži najznačajnija veza između joge i viktimalogije. Upravo imajući to u vidu, smaram da su mogućnosti za saradnju ove dve discipline veoma široke i značajne.

U ovom radu koristila sam najširi pojam žrtve koji obuhvata žrtve krivičnih dela, žrtve kršenja ljudskih prava, bez obzira da li su ta kršenja propisana kao krivična dela, kao i žrtve rata, elementarnih nepogoda i drugih nesreća. Ovaj obuhvatan i inkluzivni pojam žrtve obuhvata sve osobe koje su povređene, oštećene ili ugrožene, uključujući tu i osuđena lica kao žrtve.²

Viktimalizacija i potrebe žrtava: moguće mesto joge u procesu oporavka i prevenciji

Psihičke reakcije žrtve uključuju šok, nevericu, strah da će se povređujući događaj ponoviti, zaleđenost i potiskivanje doživljenog ili njegovo intenzivno preživljavanje. Žrtvin normalni životni tok je poremećen, ona ima osećaj da je izgubila kontrolu nad svojim životom, oseća se bespomoćno, obeleženo, isključeno. Pod uticajem onoga što joj se desilo, ukoliko u kraćem periodu ne uspostavi poljuljanu ravnotežu, može ponovo postati žrtva ali i izvršilac nasilja ili drugog kriminalnog ponašanja: iz besa, osvete, revolta. Upravo tu se može nazreti prva mogućnost primene joge u radu sa žrtvama: korišćenje joge kao jednog od načina osnaživanja žrtava u toku procesa oporavka. U tom smislu, joga deluje kako na fizičku stabilnost i kondiciju, tako i na psihičku stabilnost i samokontrolu. Takođe, ona ima efekat na jačanje osećanja sigurnosti i zado-

¹ Autorka je istraživanje sprovela za potrebe izrade diplomskog rada na Međunarodnoj akademiji za školovanje instruktora joge Joga saveza Srbije na kojoj je u maju 2013. godine postala sertifikovana instruktorka joge. Deo rezultata istraživanja je prezentiran u ovom radu.

² Više o opravdanosti prihvatanja ovakvog određenja žrtve videti u: Nikolić-Ristanović, 2012.

voljstva sobom, pa tako omogućava i brži oporavak od posledica viktimizacije, uključujući tu i posttraumatski stresni poremećaj kao jednu od najtežih psihičkih posledica.³

Uz to, uspešan oporavak žrtve ima i preventivan učinak. Naime, reviktimizacija je često u tesnoj vezi sa odsustvom odgovarajuće pomoći i podrške žrtvi. Drugim rečima, odgovarajuća zaštita, pomoć i podrška, koje deluju osnažujuće i jačaju samopoštovanje i samokontrolu žrtve, mogu sprečiti njenu ponovnu viktimizaciju istovrsnim ili različitim kriminalnim ponašanjem. Takođe, poznato je i da osobe koje su koncentrisane, stabilne i smirene imaju manje šansi da postanu žrtve kriminaliteta u poređenju sa osobama koje su uplašene, dekoncentrisane i koje pate od osećanja bespomoćnosti. Samim tim, praktikovanje joge može biti razmotreno kao jedan od mogućih načina individualne prevencije viktimizacije (Nikolić-Ristanović, 2010).

U tesnoj vezi sa pružanjem pomoći žrtvi jeste i moguća primena joge u cilju sprečavanja ili otklanjanja posledica pregorevanja (burn-out) kod osoba koje pružaju pomoć žrtvama. Sličnu funkciju joga može imati i vezano za istraživače koji su u situaciji da vode veliki broj intervjua sa traumiranim osobama, kao i da ta iskustva kasnije analiziraju. Vezano za to treba podsetiti na akcioni karakter većine viktimoških istraživanja, koja, s obzirom na prirodu predmeta istraživanja i ranjivost ispitivane populacije, neminovno podrazumevaju i pružanje makar najosnovnijih oblika pomoći, poput aktivnog i empatičkog slušanja i informacija. Pojedinačna iskustva pokazuju da, po svoj prilici, joga utiče pozitivno na kvalitet pružene podrške i ukupni odnos prema žrtvama, istovremeno smanjujući negativne efekte na istraživače, odnosno pružaoce pomoći.⁴ To bi trebalo svakako potvrditi i rezultatima istraživanja i redovnim evaluacijama programa za žrtve koji uključuju i jogu.

O jogi i njenim potencijalima u radu sa žrtvama

Reč joga potiče od staroindijske (sanskrtske) korenske reči koja znači ujediniti. Jedinstvo koje se postiže jogom odnosi se na različite komponente ličnosti i postizanje dinamičke harmonije u sebi, a upravo to dovodi do unutra-

³ Kersten Wills, D. Healing life's traumas, <http://www.yogajournal.com/health/2532>, stranici pristupljeno 26.8.2010.

⁴ Više o tome videti u: Nikolić-Ristanović, 2010.

šnjeg spokojstva. Holistički pristup joge doprineo je njenoj sve većoj popularnosti u Evropi i SAD. Ona se koristi kao preventivni, terapeutski, i antistresni metod vežbanja (Nikolić, 2011), i uključuje fizičke vežbe (asane), vežbe disanja (pranajama), meditaciju, relaksaciju i koncentraciju. Prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije, pored odsustva fizičke bolesti, zdravlje podrazumeva i postojanje fizičkog, socio-emotivnog, intelektualnog i moralnog blagostanja.⁵ Imajući u vidu da joga doprinosi svim pomenutim aspektima zdravlja, veoma je značajno da je joga danas u Srbiji pravno priznata kao vrsta tradicionalne medicine (čl. 6 Pravilnika o bližim uslovima, načinu i postupku obavljanja metoda i postupaka tradicionalne medicine).

Vezano za značaj joge za oporavak žrtava, zanimljivo je pomenuti definiciju joge koju je dao mađarski kulturolog i filozof Bela Hamvaš: „Joga je ona delatnost koja čoveka čini jačim nego što jeste; daje čoveku bezuslovnu vlast nad samim sobom, sve ono za čime je duša žudela od večitih vremena; baveći se jogom čovek može da ostvari lep i bogat procvat, velikodušnu plemenitost, ponosnu istinu, uspravljenost, herojstvo.“ (navedeno prema Nikolić, 2011: 19). Ili, kako kaže Swami Saraswati, „joga je proces gledanja unutra i opuštanja toka misli. Kada se umiri um, i vi ste u stanju da mislite i rešavate probleme svog življenja sa absolutnim mirom, to je joga“ (navedeno prema Lečić-Toševski, 1990: 6).

Usredsređivanje, sabiranje raspršenih misli i zaustavljanje mentalnih funkcija može biti od koristi u radu sa žrtvama koje nakon traumatičnih događaja upravo imaju problem da se fokusiraju, strukturaju, obuzdaju misli i povrate kontrolu nad sopstvenim životom. Uz to, za žrtve je od značaja i aktivni pristup prema životu koji je imantan jogi. Preko stvaranja pozitivnih i obesnaženja nepoželjnih predispozicija, joga predstavlja permanentan napor, odnosno „sistemsку akciju ka razbijstrenju u kome će se pojaviti u punom svetlu ono što jeste“ (Zec, 1977: 5).

Meditacija posebno može biti korisna za žrtve. Egzistencijalno i transpersonalno, ali u izvesnoj meri i egoičko⁶ značenje meditacije mogu biti korisno

⁵ The Preamble to the Constitution of World Health Organisation, dostupno na <http://www.who.int/about/definition/en/print.html>, stranici pristupljeno 25.3.2014.

⁶ Egoičko značenje u meditaciji vidi način za poboljšanje života savremenog čoveka i to tako što će mu omogućiti da bude manje podložan stresu, da se lakše koncentriše, bolje pamti, manje zamara, bude kreativniji i uspešniji, da ima bolje socijalne odnose i sl. Egzistencijalno značenje meditacije znači da se ljudi suočavaju sa neprijatnim iskustvima i stranama svoje ličnosti. Oni u meditaciji ne traže uvećanje moći i uspeha, već odgovor na neka opšta, egzistencijalna pitanja. Transpersonalno značenje meditacije nema za cilj samo

upotrebljeni u radu sa žrtvama. Identifikacija i nova identifikacija, posebno nov način sagledavanja sebe u odnosu na druge, mogu biti deo procesa nove orientacije i reintegracije žrtve nakon traumatskih događaja. U tom smislu meditacija bi mogla imati važno mesto u posttraumatskom rastu, s obzirom da se nov način sagledavanja sebe u odnosu na druge, kao oblik samonadilaženja i proširenja svesti o sebi, često sreće kod ljudi koji su stradanje prihvatali kao izazov za promenu, za jačanje sopstvenih potencijala i podizanje kvaliteta sopstvenog života.

Najzad, jedan poseban oblik joge, koji objedinjuje meditaciju, relaksaciju, sankalpu – odluku o promeni, vizuelizaciju i odvajanje svesnosti od spoljašnjeg sveta, odnosno čula, je joga nidra. Naziv joga nidra vodi poreklo od dve sanskrtske reči: *joga* (upregnuće, sjedinjenje ili svesnost usmerena na jednu tačku) i *nidra* (spavanje). Ona se smatra naučnim načinom otklanjanja svih nagomilanih napetosti: mišićne, emocionalne i mentalne.⁷

Kako tvrdi Saraswati, joga nidra može da usmeri um da postigne sve. Po njemu, „intuitivnost do koje se dolazi joga nidrom, omogućuje čoveku da u sebi samom pronađe odgovore na mnoga pitanja i izrazi svoju pravu prirodu, živeći mirno i osmišljeno u svim uslovima“ (Saraswati, 1990: 14). Drugim rečima, radeći joga nidru, čovek restruktura i preoblikuje celu svoju ličnost. Ovaj aspekt joga nidre mogao bi umnogome unaprediti rad sa žrtvama. Prebacujući fokus oporavka sa (obično izneverenih) očekivanja od drugih na sopstvene resurse, žrtve bi brže povratile kontrolu nad sopstvenim životom, brže bi se oslobostile frustracija i negativnih emocija, pa bi samim tim i lakše i brže pronašle rešenja za svoje probleme.

Moje dugogodišnje iskustvo istraživanja i praktičnog rada sa žrtvama nasilja, žrtvama rata i ženama u zatvoru, kao i razgovori o ličnim iskustvima koje sam vodila sa studentima i polaznicima treninga Viktimološkog društva Srbije, nedvosmisleno pokazuju da svaka osoba ima veliki resurs za oporavak u sebi samoj. A upravo je to resurs koji se najmanje koristi, i, veoma često, žrtve se tretiraju kao pasivni primaoci pomoći ili sledbenici saveta dobijenih od strane drugih. Zato mislim da bi obučavanje žrtava za praktikovanje joga nidre moglo otvoriti velike prostore ne samo za njihov oporavak od traumatskih posledica viktimizacije, već i za njihove dugoročne promene i lični razvoj.

---

sagledavanje sebe u odnosu na svet, već drugačije sagledavanje sebe kao dela veće celine, „osećanje sveobuhvatnog jedinstva (okeansko osećanje), poimanje čoveka kao slobodnog, ali sastavnog dela mreže međusobno uslovljenih odnosa“ (Pajin, 1989).

⁷ Više o joga nidri videti u Nikolić-Ristanović, 2014.

Iskustva primene joge u radu sa žrtvama

Iskustva iz sveta

Joga se u svetu koristi u terapiji veoma teških traumatskih iskustava poput onih koji se javljaju kod žrtava torture (Franklin, 2001), žrtava nasilja u porodici kao i žrtava najsurovijih ratnih silovanja i drugih oblika mučenja u ratu (npr. u Ruandi). Joga se pokazala kao uspešna i u smanjivanju posttraumatskog stresnog poremećaja kod žrtava cunamija (Descilo i dr., 2010).

a) Iskustva u radu sa žrtvama nasilja

Iako nisam uspela da dođem do rezultata naučnih istraživanja koja se odnose na primenu joge u radu sa žrtvama nasilja, opisi pozitivnih iskustava u oporavku žrtava nasilja u porodici (uglavnom žena i tinejdžera), o kojima govore kako instrukturke tako i same žrtve (koje su ne retko kasnije i same postale instrukturke) ukazuju na važan potencijal koji primena joge ima za žrtve.

Instruktorke joge koje rade sa žrtvama nasilja ističu da je za osobe koje su trpele nasilje upečatljivo njihovo odvajanje od tela. Da bi preživele, one se odvajaju od tela i sanjaju da su na drugom mestu. Upravo stoga, izlečenje je kasnije nemoguće jer je ljubav prema sebi nestala ili možda nikada nije ni postojala. Uz to, osobe koje primenjuju jogu u radu sa žrtvama su primetile i da su i sami zlostavljači osobe koje su nekada bile traumirane – kao deca ili kao odrasli. I za žrtve i za zlostavljače je, dakle, bitno da je ljubav prema sebi *condition sine qua non* ljubavi prema drugima. Ali da bi neko počeo da voli sebe potrebno je da najpre uspostavi kontakt sa svojim telom. Ukoliko se joga praktikuje na podržavajući način ona upravo to omogućuje.

Tako, na primer, instruktorka koja daje časove joge u SAD, zajedno sa ayurvedom (odgovarajuća dijeta, trave i podrška u vezi stila života) u okviru više organizacija, kao i kroz Koaliciju protiv nasilja u porodici i seksualnog nasilja, za sebe kaže da, iako nije licencirana terapeutkinja, zna kako da vodi polaznike kroz podržavajuće joga poze tako da se osećaju podržano i sigurno⁸. Joga časovi se uspešno sprovode i sa tinejdžerima u Njujorku, u okviru Programa

---

⁸ Serving abused victims of violence through yoga, <http://womenssavvy.org/>, stranici pristupljeno 25.4.2013.

prevencije zlostavljanja u vezama. Većina tinejdžera koji učestvuju u ovom programu dolazi iz porodica gde su bili svedoci nasilja, odnosno direktnе žrtve.⁹

Volonterke i volonteri međunarodne organizacije *Umetnost življenja (Art of Living)* – ogrank u Australiji, nude žrtvama izlazak iz traume, koja često uključuje i zloupotrebu droge koju žrtve koriste da bi zaboravile na svoj bol. Ova organizacija je pronašla efikasan i zdrav lek za taj problem. Žrtvama se nude besplatni časovi joge, meditacije i savetovanja u centru Sidnea, u sigurnom i podržavajućem okruženju.¹⁰

Od posebnog značaja je eksperiment sa primenom joge u tretmanu žrtava silovanja u Ruandi koji je dobio čak i podršku Ujedinjenih nacija. Organizacija Project Air koja na tome radi planira da jogu na isti način primeni i u drugim ratom pogodenim oblastima poput Konga, Gaze, Avganistana i dr. Iako je ideja dočekana sa nepovremenjem i kritikovana sa stanovišta primene joge i njene dugoročne koristi za žrtve genocida u Ruandi, učesnici – HIV pozitivne žene i deca, ukazivali su na smanjenje posttraumatskog stresa. Joga je za mnoge postala spiritualno i psihološko sredstvo za oporavak od nasilja. Ovaj program je osnažio žene i njihovu decu da povrate kontrolu nad svojim životom, da se bore protiv širenja SIDE i nastavka nasilja.¹¹

O svom iskustvu rada u Ruandi, sa žrtvama koje su prošle patnje koje je teško zamisliti, i čije oziljke nose na telu i duši, instruktorka joge je napisala:

„Ali uprkos tome (patnjama), izgledalo je da su nekako zadržale volju za još jednu, pa još jednu, pa još jednu šansu. Joga, koja je u početku bila toliko daleko od njih, bila je jedna od tih šansi i ovog puta izgledalo je kao da se život smeje na njih, jer im se joga zaista dopala. Smejale su se i jecale, provele su dosta vremena sa širom otvorenim ustima i nisu odustajale. A joga im je uzvraćala osmeh, prelazila preko podela da ih sretne, dajući im noć prespavanu bez prekida, kakvu mnoge od njih nisu imale poslednjih petnaest godina. Ili vraćajući im smisao da

⁹ Urban Yogis – Teenagers, Domestic Violence and Yoga, https://www.deepakchopra.com/video/view/453/urban_yogis__teenagers_domestic_violence_and_yoga, stranici pristupljeno 20.3.2014.

¹⁰ Yoga and Breathing Techniques for Female Victims, <http://www.artofliving.org/yoga-and-breathing-techniques-female-victims>, stranici pristupljeno 6.3.2014.

¹¹ Nelson, S. Rape Victims Taught Yoga For Healing In Rwanda, http://www.causecast.org/news_items/9358-rape-victims-taught-yoga-for-healing, stranici pristupljeno 26.4.2013.

još uvek imaju neiskorišćene rezerve života, mladosti i zdravlja u sebi – da nisu stare, namučene i bolesne, već da su još uvek veoma žive.“¹²

b) Iskustva u radu sa zatvorenicima

Iskustva primene joge u radu sa zatvorenicima (koji su takođe na različite načine viktimizirani) ukazuju na njene veoma dobre efekte na njihovo emocionalno stanje, smanjivanje agresivnosti i ukupno ponašanje (Saraswati, 1990; Rucker, 2005).¹³ U tom pogledu su posebno ilustrativna iskustva koja je imao Saraswati sa primenom joga nidre, kao i savremena iskustva sa primenom krya joge u velikom broju zemalja u svetu kroz program Prison Smart.

Saraswati je svoje iskustvo podučavanja joge u zatvoru 1968. godine opisao u svojoj knjizi *Joga nidra*. Njegov prvi susret sa zatvorenicima je bio takav da su oni vikali, smejali se, vukli ga i sl. Rešio je da pokuša da primeni joga nidru. Rekao im je da tiho legnu na leđa i pripreme se za vežbu. Nisu poslušali. Onda im je rekao: „Molim vas, zatvorite oči. Ne pokrećite telo.“ I dalje se nisu smirivali i on je otisao bez namere da ponovo dođe. Međutim, sutradan je pozvan iz zatvora da dođe jer su se nakon njegovog odlaska zatvorenici smirili. Tako su ga i dočekali mirno ležeći. Nakon toga, učio ih je šest dana joga nidru. Svakog dana su ga obaveštavali kako se raspoloženje popravlja i ima manje neslaganja, a zatvorenici su se sada prema njemu odnosili sa poštovanjem. Saraswati je, na osnovu ovog svog iskustva, zaključio da tajna transformacija nije u savetima, propovedima i sl. već u oslobođanju od napetosti:

„Kada je čovek napet, njegovo ponašanje se menja, kada je opušten, on se vraća svojoj prirodi.“ (Saraswati, 1990: 21).

Vezano za primenu joge u svetu, zanimljiva su iskustva i rezultati međunarodnog programa pod nazivom Prison Smart. Ovaj obuhvatni program obučava zatvorenike i druge traumirane grupe širom sveta vežbama disanja, uključujući i naprednu tehniku disanja Sudarshan Kriya (SK). Geslo ovog pro-

---

¹² Nelson, S. Rape Victims Taught Yoga For Healing In Rwanda, http://www.causecast.org/news_items/9358-rape-victims-taught-yoga-for-healing, stranici pristupljeno 26.4.2013.

¹³ Za neka novija iskustva videti i <http://www.alternativesmagazine.com/47/marsh.html>, stranici pristupljeno 20.4.2013.

grama su reči Ravi Shankara koji kaže da u se u svakom zatvoreniku krije žrtva kojoj je potrebna pomoć.¹⁴

Primena ove tehnike bila je predmet istraživanja koja su došla do nalaza koji govore o njenim pozitivnim efektima. Rezultati istraživanja su pokazali da primena ove tehnike disanja dovodi do smanjenja ljutnje i nasilja, stresa i depresije, kao i do poboljšanja kvaliteta života.

Istraživanje koje je sprovedeno 2005. godine na uzorku od 604 zatvorenika u zatvoru Taipei Tu-Chen, Taiwan, utvrdilo je da je 86% zatvorenika osećalo poboljšanje vezano za svoju ljutnju, emocionalnu stabilnost i mirnoću uma. Kod 82% smanjila se depresija, a kod 81% osećaj straha¹⁵. Takođe, istraživanjem, sprovedenim u kazneno-popravnoj ustanovi za mlade koji su izvršili najteža dela nasilja u Los Angeles-u, utvrđeno je smanjenje broja tuča, incidenata i disciplinskih prijava za 21-38% (Suarez, 2001). 2009. godine Anetta Jaworska je sprovedla istraživanje u zatvorskim ustanovama u Poljskoj, sa ciljem da utvrdi psiho-korektivne efekte Prison Smart programa. Uzorkom je obuhvaćeno 374 zatvorenika. Rezultati su objavljeni u okviru disertacije pod nazivom "Alternative Therapy in Penitentiary Resocialisation" i pokazali su sledeće: povećanje smisla u životu zatvorenika, povećanje pozitivnih stavova prema životu, smanjenje fizičkog i emocionalnog stresa, smanjenje osećanja straha i smanjenje epizoda depresije. Najzad, nakon primene SK u zatvoru na Kosovu, osoblje zatvora je prijavilo veliko smanjenje broja samopovređivanja i samoubistava: 2006 godine bilo ih je 22, što je daleko manje u poređenju sa oko 300, 2004. godine. Takođe, primena ove tehnike disanja u Danskoj dovela je do smanjenja ponovnog vršeњa krivičnih dela, jer su osuđenici koji su redovno praktikovali tehnike disanja promenili život i napustili kriminalitet i zavisnost od droga.¹⁶ Najzad, primena joge u australijskom zatvoru Port Phillip, u kome kaznu izdržavaju osobe koje su osuđene za najteža krivična dela i koji najveći deo dana provode zatvoreni u svojim čelijama, ocenjena je kao veoma korisna (Wright, 2011).

¹⁴ Breaking the Cycles of Violence -Prison SMART program, <http://artoflivingcourses.blogspot.com/2010/08/prison-smart-course-stress-management.html>, stranici pristupljeno 7.5.2013.

¹⁵ <http://www.yogabehindbars.org/wp-content/uploads/2011/11/EuropeResearchYoga.pdf>, stranici pristupljeno 5.5.2013.

¹⁶ <http://www.yogabehindbars.org/wp-content/uploads/2011/11/EuropeResearchYoga.pdf>, stranici pristupljeno 5.5.2013.

Iskustva iz Srbije

U Srbiji se joga sporadično koristi u radu sa žrtvama nasilja, uključujući zatvorenice, ali do sada nisu rađena sistematizovana istraživanja koja bi dala obuhvatniju sliku o njima i njihovim efektima. Stoga će u narednom delu teksta biti prikazano nekoliko pojedinačnih primera eksperimentalne primene joge od strane organizacija civilnog društva u Srbiji.

a) Primena joge u Kazneno-popravnom zavodu za žene u Požarevcu

U periodu oktobar 2012 – maj 2013. godine Vikičimološko društvo Srbije-VDS i organizacija Umetnost življenja (ogranak u Srbiji) sprovodile su odvojene projekte u Kazneno-popravnom zavodu za žene u Požarevcu, koji su uključili neke aspekte joge.

U okviru projekta Priprema za izlazak na slobodu i socijalna integracija osuđenica, VDS je realizovalo radionice¹⁷ za dve grupe zatvorenica¹⁸, čiji cilj je bio jačanje njihovih ukupnih ličnih kapaciteta i osnaživanje, u cilju što uspešnijeg snalaženja i reintegracije u društvo nakon izlaska na slobodu. Posebna pažnja tokom radionica bila je posvećena prepoznavanju nasilja i načina zatvaranja ciklusa nasilja, kontroli besa, veštinama komunikacije, prepoznavanju društvenih resursa za postpenalni prihvata, kao i socijalnoj inkluziji osuđenica nakon izlaska iz zatvora (Čopić, Stevković, Šaćiri, 2012).

Kao i slične radionice, koje je VDS sprovelo 2011. godine, radionice su, zbog prilagođavanja sa rasporedom aktivnosti u zatvoru, morale da budu realizovane u popodnevnim satima, od 16 do 18 časova. Vođene ranijim iskuštvom, aktivistkinje VDS su bile svesne da će zatvorenice u to vreme biti umorne nakon prepodnevnih radnih obaveza, besne zbog konflikata ili druguh frustrirajućih iskustava, i da neće biti lako privoleti ih da se koncentrišu na planirani sadržaj radionica. Upravo imajući to u vidu, prilikom rada na razvoju

¹⁷ U razvoju i sprovođenju ovih radionica učestvovala je i autorka ovog rada, koja je takođe inicirala i eksperimentalno uključivanje nekih aspekata joge u njih.

¹⁸ Zatvorenice su bile različite starosti, bilo ih je i veoma mlađih, i srednjih godina, ali i dosta starih. Takođe, dobar deo njih bile su žrtve nasilja u detinjstvu, ili kasnije, u porodici i van nje. Razlozi zbog kojih su žene bile u zatvoru su krivična dela koja se razlikuju po težini i posledicama: od krivičnih dela vezanih za drogu, do trgovine ljudima i ubistva. Jedan deo njih bile su i nekadašnje narkomanke. One koje su se u zatvoru odvikle od droge, bojale su se da ne počnu da je konzumiraju ponovo kada izadu iz zatvora.

---

koncepta novih radionica, autorka ovog rada dobila je ideju da u njih uključi i vežbe relaksacije i meditacije.

Vežbe su rađene na početku svake radionice, kako bi zatvorenice napravile prelaz između ranijih aktivnosti i dešavanja i bile u stanju da se fokusiraju na sadržaj radionica. Autorka ovog teksta radila je sa njima najpre kratku meditaciju Unutrašnji osmeh (pažnja na osmeh koji se od lica kreće ka ostalim delovima tela, opuštanje i povezivanje sa telom i sobom, uz osmeh i zahvalnost svakom organu), a zatim i kratku vežbu relaksacije – joga nidru, odnosno naizmenično jednu ili drugu. Joga nidra je uključila kruženje svesti u telu, vizualizaciju i sankalpu, odnosno odluku o promeni koju žele da postignu.

Zatvorenice su ove vežbe radile u sedećem položaju jer nije bilo uslova da legnu. Aktivistkinje VDS su pratile njihove reakcije i zapisivale sve što primete. Većina žena se trudila da se opusti i koncentriše na vežbu, odnosno da prati instrukcije. Tokom prve vežbe samo jedna je pokušavala da zatvorí oči, ali je već na sledećoj radionici većina žmurila i delovala opušteno. Žene koje nisu imale zatvorene oči koncentrisale su se na jednu tačku ispred sebe. Ipak, pažnja sa kojom su zatvorenice pratile vežbu menjala se, od radionice do radionice, tako da je nekada bilo puno ometajućih faktora (buka, smrtni slučaj u zatvoru, pojedinačne upadice, njihovi lični problemi koji su se desili neposredno pred vežbu, bolest i sl.), i tada bi bilo primetno da imaju problem da isprate vežbu.

Nakon vežbe, kao i u evaluacijama radionica, same zatvorenice su imale potrebu da komentarišu svoj doživljaj i kako su se osećale. Vežbe su kod zatvorenica budile uglavnom pozitivne asocijacije, posebno oživljavanje momenata kada su se od srca smejale i vizuelizacija ležanja na predivnoj plazi. Kod nekih od njih smeh se mešao sa suzama jer su asocijacije na lepe trenutke budile i tugu što nisu sa onima sa kojima im je bilo lepo.

Tako, na primer, nakon vežbe, neke od zatvorenica su imale potrebu da ispričaju nešto o trenutku kada su se smejale. Dve zatvorenice su rekle da im je bilo i tužno i lepo, tj. da su im se mešala osećanja, jer su trenuci smeha bili deo događaja koji je za njih ustvari bio tužan. Jedna zatvorenica je rekla da se zaplakala jer se setila kako se rastajala sa decom kada je odlazila u zatvor, što joj je izazvalo tugu, a istovremeno ju je čerkica tada jako nasmejala pa se onda setila i toga. Generalno je za većinu vežba bila pozitivna i prijala im je, mada očigledno nisu uspele da se zaista koncentrišu na prijatan osećaj koji izaziva smeh i da taj osećaj osete u celom telu. Zatvorenice kod kojih su se mešala tužna sećanja sa trenucima smeha su rekle da su zbog toga imale problem da

prate instrukcije. Jedna zatvorenica je rekla da se ona stalno puno smeje, a na pitanje kakvo joj je zdravstveno stanje odgovorila je da je zdrava, što je izazvalo komentar da su te dve stvari povezane.

Nekoliko zatvorenica je reklo da su vežbale i same u svom krevetu ili sa drugim zatvorenicama, koje nisu bile na radionici. Tako je jedna zatvorenica, koja je inače rekla da je imala problem da se koncentriše, nakon vežbe joga nidra, komentarisala: „Čitala sam ja te vežbe mojim ženama u paviljonu i kao da sam ih sve hipnotisala. Sve ih skupim i čitam, ja to zovem antistres“.

Neke od žena su spontano komentarisale vežbe i većina je smatrala da je vežba delovala na njih opuštajuće i-ili uspavljujuće. Evo nekih od komentara: „Meni je bilo lepo tamo gde sam (zamišljala da sam) bila;“ „Par godina sam provodila po 5-6 meseci na moru, pa mi je ovo bilo...uh....“¹⁹; „Prijalo mi je da uradim vežbu, skoro sam zaspala.“

Ove vežbe su imale eksperimentalni karakter, i imale su za cilj da se dođe do saznanja kako zatvorenice na njih reaguju i da li ima smisla raditi na njihovom daljem razvoju i prilagođavanju zatvorskoj populaciji. Čini se da su žene pokazale želju za promenom, i da su im ove vežbe prijale i dale ideje kako mogu da pomognu sebi i drugima da se opuste i fokusiraju. Vežbe relaksacije i meditacije pokazale su se i kao korisna dopuna drugim sadržajima, koji stavljuju akcenat na prepoznavanje emocija, sopstvenih potreba i načina njihovog zadovoljavanja, na nenasilnu komunikaciju, osnaživanje i bavljenje sobom pre svega a tek onda drugima, i sl.

Organizacija Umetnost življenja radila je radionice u KPZ za žene u okviru projekta pod nazivom Rehabilitacija žena u Kazneno popravnom zavodu (KPZ) Požarevac. Ovaj projekat je deo napred pomenutog međunarodnog programa Prison Smart u kome centralno mesto zauzimaju tehnike disanja Sudarshan Kriya. U aktivnostima je učestvovala 121 osuđenica i 2 vaspitačice. Učesnice programa bile su određene od strane Uprave KPZ, a uloga vaspitačica je bila da nastave vežbanje sa osuđenicama. Na kraju realizacije projekta 74 osuđenice koje su učestvovale u projektnim aktivnostima, popunile su upitnik. Na osnovu analize njihovih odgovora izvršena je procena uticaja aktivnosti koja ukazuje da najveći broj osuđenica smatra da su aktivnosti u kojima su učestvovale uticale na to: da imaju više životne energije (78,4%); da se fizički bolje osećaju (74,3%); da su manje ispunjene negativnim emoci-

---

¹⁹ Instrukcija je glasila: „Zamislite da se nalazite na predivnoj peščanoj plaži okupanoj suncem...“

jama (71,6%); da su manje nervozne (66,2%); da na miran način rešavaju probleme (66,2%) i da im se povećalo samopouzdanje (62,1%). Osuđenicama su se posebno dopale fizičke vežbe, muzika i ples, vežbe disanja, kao i ukupna atmosfera i pozitivna energija. O tome govore i sledeći komentari: „*Neobično i nesvakidašnje. Jako pozitivno i opuštajuće i za um i za telo. Sviđa mi se*“; „*Našla sam put do svog srca i tu ću ostati, to je to, vratile ste mi mir, blaženstvo, puno vam hvala*“; „*Neverovatno da mi se ovo desilo na ovakvom mestu, nikada ne znamo šta će i kada da nam se desi*“ (Udruženje Umetnost življjenja, 2013).

b) Iskustva primene joge u radu sa žrtvama nasilja

Jedna od retkih organizacija u Srbiji, koja je u svom radu na osnaživanju žrtava do sada koristila i jogu, je Astra, nevladina organizacija za pomoć žrtvama trgovine ljudima. Kako stoji na internet stranici ove organizacije, sportske aktivnosti imaju za cilj osvešćivanje mogućnosti i granica tela pa su stoga te aktivnosti posebno korisne za klijentkinje i klijente koji su preživeli seksualno nasilje, brutalno fizičko nasilje ili dugotrajno emocionalno zanemarivanje. Takođe, ističe se i da se „upoznavanjem sa potencijalima sopstvenog tela, izgrađivanjem pozitivnog odnosa prema telu, osvešćivanjem i korigovanjem disajnog toka, povratkom prirodne pulsacije u telu i stvaranjem psihološkog oslonca u svojim potencijalima, stvaraju preduslovi za ponovno prihvatanje stvarnosti kakva jeste, kao i za aktivno uključivanje u kreiranje sopstvene stvarnosti i prevazilaženje mnogobrojnih životnih problema“.²⁰

U Dnevnom centru Astre, časovi joge jedno vreme su održavani dva puta nedeljno i prestali su kada se grupa osula. Sa devojkama su rađene fizičke vežbe (asane), vežbe disanja i vežbe relaksacije.²¹ Pošlo se od toga da se aktivnim učešćem u prevazilaženju telesnih problema stvara dobra osnova da se prevaziđu psihološki problemi. Fizičke vežbe su obuhvatile sledeće serijale: serijal zagrevanja, serijal istezanja i serijale sa određenom namenom i to: za otklanjanje emocionalnih blokova, za smirenje uzrujanog i rastresenog uma, za preusmeravanje ljutnje, za otklanjanje straha, za oslobođanje tenzija i napetosti (oslobađanje od stresa), za povezivanje sa telom, za balansiranje i centriranje, itd.

Osmišljeni su serijali vežbi koji omogućavaju kontakt sa sopstvenim telom, kao početni korak ka osvešćenju unutrašnjeg dela sebe. Pošlo se od toga da

²⁰ http://www.astra.org.rs/?page_id=160, stranici pristupljeno 2.4.2013.

²¹ Podaci su dobijeni od Astre putem elektronske pošte.

se sa povećanjem svesti o sopstvenom telu i sa povezivanjem sa njim stvara mogućnost da se prepozna koje su njegove potrebe, ali i granice i mogućnosti. Takođe, putem određenih telesnih vežbi žrtvama je omogućavano da dođu u kontakt sa raznim osećanjima unutar sebe, kako sa onim prijatnim (sigurnost, stabilnost, uzemljenost, prijatnost, opuštenost, ljubav, zadovoljstvo...), tako i sa onim manje prijatnim (bes, ljutnja, tuga, bol, strah, napetost, rastrojenost...). Putem prepoznavanja prijatnih osećanja žrtve su učile kako da ih integrišu u svakodnevni život, dok su prepoznavanjem onih manje prijatnih dolazile do saznanja kako da ih transformišu ili da ih se oslobole.

Časove joge u Astri vodila je instruktorka Joga saveza Srbije Brankica Šurlan, kojoj sam elektronskim putem postavila nekoliko pitanja o njenom iskuštu rada sa žrtvama trgovine ljudima. Dobijeni odgovori su prezentirani u daljem tekstu jer smatram da mogu biti značajni za druge joga instruktore koji se odluče da rade sa žrtvama, ali i za sve organizacije koje pružaju pomoć žrtvama nasilja.

Na pitanje da li ima razlike između vođenja časa joge kada su polaznice žrtve, u odnosu na druge osobe, Brankica Šurlan je navela sledeće:

Postoje male razlike i one se ogledaju u tome da su devojke sa kojima sam radila imale manju koncentraciju. Trebalo je malo više truda u vođenju da bi te devojke uspele bar na kratko da se fokusiraju. Naravno, nemogućnost koncentracije i pažnje je odlika i nekih drugih grupa polaznika. Ali posle određenog perioda, kod onih koji su istrajali da dolaze primećivala sam da im se i pažnja poboljšava i da sve duže mogu da vežbaju sa pažnjom i to zatvorenih očiju, što ih je još više vraćalo na sebe. Osećala sam da su imale potrebu za velikom podrškom i kad su to dobijale imala sam osećaj da su se osećale vrednije i snažnije.

Na pitanje šta se pokazalo kao dobro a sta možda nije bilo najbolje, instruktorka je odgovorila:

Veoma dobra strana je to da su devojke dolazile u kontakt sa svojim telom, što je za njih bilo značajno iskustvo. Osećale su šta mogu a šta ne mogu da urade, šta im prija a šta ne. Osvećivale su svoje granice i mogućnosti i potrebe. Takođe sam primetila da je kratak program opuštanja i obnavljanja na kraju časa joge imao veoma dobar efekat jer većini devojaka to je bilo više nego potrebno. Mislim da je celokupan rad sa devojkama imao veoma dobre efekte na njih. Ali ono što bi sigurno bilo mnogo efikasnije je dodatni rad kako bi usvojile novi vrednosni

sistem življenja, što bi zatim uticalo i na dublju promenu njihovog života. Naime, za dublje promene u životu žrtava nasilja, mislim da bi trebalo da se radi više i kroz druge aspekte joge, a najviše na usvajanju ispravnog vrednosnog sistema koji joga predlaže. Jer upravo vrednosni sistem koji ove žrtve imaju ih je i doveo do mnogo problema. Uporedan rad sa joga asanama, vežbama disanja i obnavljanja (relaksaciju) zajedno sa radom na usvajanju novog vrednosnog sistema, i uz toplu podršku, bi žrtvama još više pomogao.

Vezano za pitanje o povratnim informacijama od polaznica koliko im je to prijalo, odnosno pomoglo u oporavku, Brankica Šurlan je rekla:

Odmah nakon časa devojke su mi izražavale prijatnost, naročito tokom obnavljanja. Naravno, iznosile su i sve poteškoće tokom vežbanja, ali i želje da bi neke položaje volele da urade bolje i više, što govori o njihovoј potrebi da se menjaju. Takodje su mi govorile da su tehniku obnavljanja i same probale kod kuće i da im to znači. Pored toga, rekle su da su i vežbe disanja radile kad su imale potrebu da se na trenutak umire.

Iz navedenih zapažanja instruktorkе Brankice Šurlan, jasno je da se joga, posebno vežbe opuštanja i disanja, pokazala kao korisna za oporavak žrtava trgovine ljudima. Ipak, nameće se i zaključak da bi trebalo uključiti i druge aspekte joge i podstići i pomoći u celini pozitivnu promenu kod ovih osoba. Takođe, može se primetiti da iskustva u radu sa žrtvama trgovine ljudima imaju donekle sličnosti i sa iskustvom Viktimološkog društva Srbije u radu sa zatvorenicama, a što je opisano u prethodnom odeljku.

Utiske koje je iznела instruktorka Šurlan upotpunjuje i pozitivna ocena koja dolazi iz Astre. Naime, u elektronskoj komunikaciji sa saradnicom Astre Tamatom Vukasović saznala sam da je utisak članica ove organizacije da su se devojkama, žrtvama trgovine ljudima, vežbe jako dopale. Kao pokazatelj toga navodi se činjenica da se grupa, koju je činilo 5-10 devojaka, održala neko vreme i da je bila dosta redovna. Pri tome je uočeno da je kod ove populacije posebno teško održati zainteresovanost za bilo koji tip aktivnosti, odnosno uvek je problem doći na ideju kako ih motivisati. Međutim, veoma je važno da su neke od devojaka nastavile da, u sopstvenoj režiji, odlaze na časove joge, kada je grupa u ASTRI prestala sa radom. To svakako govori o tome da je kod nekih od njih stvorena trajnija motivacija, odnosno zainteresovanost za vežbanje joge.

Veoma značajnim smatram mišljenje Tamare Vukasović da joga treba da ima veomo važno mesto u radu sa žrtvama nasilja i da u tom pravcu treba raditi.

Zaključak

Zaključila bih ovaj rad rečima Swami Saraswatija koji kaže: „Svi tekstovi joge nedvosmisleno govore da mir može da se pronađe jedino unutra, nikako spolja. Da bi se stvorio miran svet, potrebno je da, pre svega, naučimo da se opuštamo i uskladimo sopstveno telo i duh“ (Saraswati, 1990: 18). Na žalost, svest o značaju ličnog razvoja u smislu postizanja promene i usmeravanja sopstvenog života u željenom pravcu nezavisno od spoljnih okolnosti, je retkost.

Jedan od ključnih problema, sa kojima se gotovo svakodnevno srećem u svom radu sa i u vezi sa žrtvama, jeste nesposobnost ljudi da se posvete sebi i bavljenju sobom umesto drugima, da odgovore i rešenja traže u sebi, u miru i opuštenosti, umesto da ogromnu energiju troše dokazujući kako sve oko njih ne valja i ne funkcioniše. Dosadašnja iskustva primene joge u radu sa osobama koje su pretrpele različita traumatična iskustva čini mi se potvrđuju da ovo važi i za njihove probleme.

Međutim, na drugoj strani, dosadašnji pokušaji primene joge u cilju boljeg i potpunijeg oporavka žrtava i prevencije budućih stradanja, još uvek se svode na pojedinačne inicijative, koje retko doživljavaju širu podršku i priznanje. Takođe, iako dosadašnja primena govori o pozitivnom delovanju, postojeće evaluacije i istraživanja još uvek nisu dovoljni za izvođenje pouzdanijih i preciznijih zaključaka. Stoga smatram da je potreban ozbiljniji rad na razvoju programa za žrtve koji bi na dobro osmišljen i sistematizovan način uključio različite aspekte joge kao njihov obavezan i potpuno integrисани deo. Uz to, neophodno je razviti sistematično praćenje rezultata i evaluaciju ovakvih programa, kroz naučna, kvantitativna i kvalitativna, istraživanja. Ovo bi ujedno bio i način za stalno usavršavanje programa i njihovo usklađivanje sa potrebama žrtava.

Literatura

Ćopić, S., Stevković, Lj., Šaćiri, B. (2012) Tretman i ostvarivanje prava osuđenica u Kazneno-popravnom zavodu za žene u Požarevcu. *Temida*, 4, str. 45-73.

- Descilo, T., Vedamurtachar, A., Gerbarg, P. L., Nagaraja, D., Gangadhar, B. N., Damodaran, B., Adelson, B., Braslow, L. H., Marcus, S., Brown, R. P. (2010) Effects of a yoga breath intervention alone and in combination with an exposure therapy for PTSD and depression in survivors of the 2004 South-East Asia tsunami. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 4, str. 289-300.
- Franklin, C. (2001) Physiotherapy with torture survivors. *Physiotherapy*, 7, str. 374-377.
- Lysebeth, A. (nema godine) *Učim jogu* (hrvatski prevod sa francuskog).
- Lečić-Toševska, D. (1990) Predgovor. U: S. Saraswati (1990) *Joga nidra: relaksacija, meditacija, uvođenje u san*. Beograd: IPRO Partizan, str. 5-8.
- Nikolić, A. (2011) *Joga i priče o jogi*. Beograd: Vedes.
- Nikolić-Ristanović, V. (2010) Moguća primena joge u viktimalogiji. U: P. Nikić (ur.) *Joga – svetlost mikrouniverzuma*, Beograd: Joga savez Srbije, str. 161-166.
- Nikolić-Ristanović, V. (2012) Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvene na odnos društva prema viktimizaciji. *Temida*, 1, str. 21-40.
- Nikolić-Ristanović, V. (u štampi) Potencijali primene joge u radu sa žrtvama, *Smisao*.
- Rucker, L. (2005) Yoga and restorative justice in prison. *Contemporary Justice Review*, 1, str. 107-112.
- Saraswati, S. (1990) *Joga nidra: relaksacija, meditacija, uvođenje u san*. Beograd: IPRO Partizan.
- Zec, Z. (1977) Patanđali *Izreke o jogi*, predgovor, komentari i prevod sa sanskrtskog jezika. Beograd.
- Udruženje Umetnost življenja (2013) *Evaluacija projekta „Rehabilitacija žena u KPZ Požarevac“* (neobjavljeni dokument)

Internet izvor:

- Kersten Wills, D. *Healing life's trauma*. Dostupno na: <http://www.yogajournal.com/health/2532>, stranici pristupljeno 26.8.2010.
- Pajin, D. (1989) Vrste i smisao meditacije. *Kulture Istoka*, br. 20. Dostupno na: <http://www.rastko.rs/filosofija/dpajin/dpajin-meditacija.html>, stranici pristupljeno 15.2.2014.
- Suarez, V. (2001) *Anxiety Study at Los Angeles Count Lancaster Probation Camp for Violent Youth Offenders* (January to June 2001). Dostupno na <http://www.yogabehind-bars.org/wp-content/uploads/2011/11/EuropeResearchYoga.pdf>, stranici pristupljeno 5.5.2013.

Wright, A. (2011) Violent criminals offered yoga classes at Port Phillip Prison. *Herald Sun*. Dostupno na: <http://www.heraldsun.com.au/news/violent-criminals-offered-yoga-classes-at-port-phillip-prison/story-e6frf7jo-1226078817697>, stranici pristupljeno 29.3.2014.

VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIC

Yoga and victims

In this paper the findings of literature review and explorative empirical research of yoga application in the work with victims of various forms of sufferings is presented. The largest notion of victim is accepted, which encompasses victims of crime, victims of human rights violations (including convicted persons), as well as victims of war, natural disasters and other sufferings. After determination of the notion of victim and yoga, the review and analyses of research findings and direct experiences with the application of yoga in victim support and victimisation prevention worldwide and in Serbia, is done. The author's research findings as well as personal experiences with the application of yoga in the work with prisoners in prison for women in Pozarevac (Serbia), within the workshops that Victimology Society of Serbia implemented during 2012/2013, are presented as well. In the conclusions, contribution of yoga to holistic approach to victim support as well as important role that yoga may have in prevention of victimisation and criminalisation, is stressed. The importance of yoga for support of prisoners as the part of preparation for re-entry and with the aim to prevent recidivism, as well as to enable their more successful reintegration into the society, is particularly emphasised. The paper is based on the research implemented by the author for the purpose of writing the final essey at the course for yoga instructors on International yoga academy, Yoga Allience of Serbia.

Keywords: yoga, victims, research, programs for victims

Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet

TEMIDA

Mart 2014, str. 65-80

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1401065Z

Pregledni rad

Primljeno: 5.2.2014.

Odobreno za štampu: 19.3.2014.

Alkoholizam žena – rodne razlike kao viktimogene predispozicije¹

DR SLOBODANKA KONSTANTINOVIĆ VILIĆ*

MR NATALIJA ŽUNIĆ

Predmet rada je rodna analiza stereotipnog društvenog reagovanja na alkoholizam žena u mikro i makro socijalnom i kulturnom prostoru. Stigmatizacija i okrivljavanje žene koja prekomerno upotrebljava alkoholna pića postaje deo već uvreženog rodno obeleženog označavanja, koje je na širem društvenom planu uvodi u polje diskriminacije i socijalne isključenosti. Alkoholizam žena u savremenom društvu postaje sve veći socijalni i zdravstveni problem i zbog toga je neophodno da društveno okruženje postane osjetljivije na alkoholizam žena, kako bi se otklonili uzroci i pružila potpuna podrška ženama u lečenju. Na taj način bi se preventivno delovalo na suzbijanje alkoholizma i smanjenje viktimizacije žena, koje su u tim okolnostima znatno više izložene fizičkom i seksualnom nasilju. Cilj rada je da se ukaže na osnovne fenomenološke i etiološke karakteristike alkoholizma žena, predrasude i stereotipna shvatanja, socijalno-kulturne sankcije, alkoholizam kao viktimogenu predispoziciju i izloženost žena nasilju, kao i da se promoviše društveno sagledavanje alkoholizma žena i uvođenje socijalnih i obrazovnih politika rodne ujednačenosti, kao i podrške merama socijalne kontrole.

Ključne reči: alkoholizam, alkoholizam žena, rodne razlike, viktimogena predispozicija, prevencija

¹ Rad je rezultat istraživanja na projektu *Usklađivanje prava Srbije sa pravom Evropske Unije*, koji finansira Pravni fakultet Univerziteta u Nišu u periodu 2013 – 2018. godine.

* Dr Slobodanka Konstantinović Vilić je redovna profesorka na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu u penziji. E-mail: boba411@gmail.com

Mr Natalija Žunić je asistentkinja na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu.
E-mail: natalija@prafak.ni.ac.rs

Uvod

Alkohol, kao jedan reklo bi se kulturni artefakt, od doba Neolita (oko 4000. godina pre nove ere) igra važnu ulogu u skoro svim kulturnim praksama ljudskih društava. Od najstarijih vremena alkoholna pića se koriste u raznim prilikama, kao hrana, lek, deo religioznih svetkovina, sredstvo za razonodu. Sve zajednice ljudi, bez izuzetka, koriste intoksicirajuće supstance, a alkohol je daleko najobičajenije sredstvo adaptacije na različite društvene i kulturne okolnosti, kako pokazuju antropološka i etnološka istraživanja. Oduvek je pijenje bilo društvena aktivnost, a konzumiranje alkohola i ponašanje konzumenta deo rodno obeležene neformalne društvene kontrole u različitim kulturnama. Svi pokušaji prohibicije nisu doveli do smanjenja alkoholizma, osim kada su bili deo strogih religioznih pravila. Uverenja, stavovi, norme i očekivanja u vezi sa pijenjem (opijanjem) su deo određenog kulturnog okruženja, koje se odnosi i na predstave o dozvoljenim načinima ponašanja muškaraca i žena u tom kontekstu.

Prema medicinskim kriterijumima, alkoholizam je hronična progredientna bolest (sindrom) koja utiče na biološku, psihičku i socijalnu sferu čovekovog života. Uzimanje alkohola izaziva određene fiziološke efekte koji zavise od količine unetog alkohola, a utiču na promenu funkcije svih čula, sposobnost koncentracije, pažnje, rasuđivanja, koordinaciju pokreta i mišićnu aktivnost. Ali, za ukupan socijalni život ljudi i njihove socijalne aktivnosti mnogo je značajniji efekat koji alkoholizam ima na socijalnom planu.

Hemijska formula alkohola je sasvim određena i jasna, ali još uvek nije utvrđena jedna opšte prihvaćena definicija alkoholizma.² Svetska zdravstvena organizacija je 1951. godine odbacila termin „hronični alkoholizam“ i usvojila termin „alkoholizam“ podrazumevajući pod njim ekscesivno uzivanje alkoholnih pića koje postepeno dovodi do pojave zavisnosti. U *Kliničkim opisima i dijagnostičkim uputstvima Desete klasifikacije mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja* (1992), termin „alkoholizam“ potisnut je u drugi plan i uključen u grupu poremećaja nastalih zbog upotrebe psihootaktivnih supstanci i kategoriju poremećaja kao što su akutna intoksikacija, štetna upotreba i sindrom zavisnosti (Jovanović, Ćurčić, Milovanović, 2000: 106). Alkoholičarem se smatra osoba koja ekscesivno piće i čija je zavisnost od alkohola tolika da pokazuje

² O pojmu alkoholizma postoje različite definicije. Termin „alkoholismus“ prvi je upotrebio švedski psihijatar Magnus Hus 1849. godine, dok je engleski lekar Tomas Trotter objavio prvu medicinsku studiju o alkoholizmu (Stanković, Begović, 2005: 5).

vidljive duševne poremećaje ili one koji ukazuju na oštećenja fizičkog i psihičkog zdravlja, poremećaje odnosa sa drugim ljudima i pogoršanje njegovog/njenog socijalnog i ekonomskog stanja ili pokazuje samo znake takvog razvoja. Jedna od definicija alkoholizma glasi da je alkoholizam pojava zavisnosti od alkohola, a da je alkoholičar ličnost zavisna od alkohola kod koje su nastupile promene na psihičkom, fizičkom i socijalnom planu. Prema Jelineku, alkoholizam je svaka upotreba alkoholnih napitaka koja prouzrokuje štetu jedinku, društvu ili oboma (Konstantinović Vilić, Nikolić-Ristanović, 1998: 329). *Nacionalni institut za zloupotrebu alkohola i alkoholizam* (National Institute on Alcohol and Alcoholism NIAAA) definisao je alkoholizam kao bolest koja uključuje četiri simptoma: žudnju (jaku potrebu i nagon za opijanjem), gubitak kontrole (nemogućnost prestanka pijenja kada sa pijenjem počne), fizičku zavisnost (simptomi povlačenja: mučnina, znojenje, drhtanje, anksioznost posle prestanka pijenja) i toleranciju (potreba da se piju sve veće i veće količine alkohola).³

Literatura o alkoholizmu pokazuje da proces razvoja alkoholizma traje u proseku oko dvadeset godina i ima nekoliko faza. Do značajnih promena ponašanja i crta ličnosti dolazi u poslednjoj toksikomanskoj, hroničnoj fazi, koja se odlikuje kompulzivnim pijenjem, padom tolerancije i nemogućnošću apstinenčije. Javlja se neodoljiva želja za pijenjem alkoholnih pića, što postaje samo po sebi cilj oko koga se fokusira ukupna socijalna dinamika alkoholičara. Tremor ruku i nedefinisani strahovi, odlike su ove faze koja traje oko tri godine, posle čega dolazi do fizičkog i psihičkog propadanja i potrebe za bolničkim lečenjem (Špadijer Džinić, 1988: 152). Alkoholizam se kao bolesno stanje manifestuje trojako: utiče na organska oštećenja, pojavu neuroloških bolesti i psihičkih poremećaja (akutna patološka napitost dovodi do ispoljavanja agresivnosti, delirijum tremensa, halucinoze i ispada u pamćenju ili Korsakijeve psihote).

Možemo uočiti da istraživači alkoholizma uglavnom uzroke ove pojave objašnjavaju teorijski i da ima vrlo malo empirijskih potvrda teorijskih objašnjenja. Naime, u istraživanjima je najteže utvrditi da li su određeni ispitivani činoci pretvodili alkoholizmu ili su nastali u toku njegovog trajanja. Teorijska objašnjenja uzroka alkoholizma polaze od delovanja biološko-fizioloških, psiholoških i socijalno-kulturoloških faktora na javljanje alkoholizma. Iz perspektive uticaja biološko-fizioloških faktora, nije u potpunosti empirijski dokazano delovanje genetskih predispozicija, poremećaja metabolizma i funkcionisanja žlezda sa unutrašnjim lučenjem, konstitucionalnih i bioloških karakteristika na alkoholizam.

³ www.promises.com/articles/women-and-alcoholism-2, stranici pristupljeno 6.8.2013.

Psihološke teorije su okrenute ka utvrđivanju postojanja „alkoholičarske ličnosti“, koja se odlikuje posebnim crtama ličnosti alkoholičara, kao što su: nizak prag tolerancije na frustracije, slaba samokontrola, poriv za samouništenjem, i sl. U tom kontekstu psihoanalitičke teorije sagledavaju nastanak alkoholizma kroz nesvesne konflikte u ranom detinjstvu, a biheviorizam objašnjava alkoholizam kao naučeno ponašanje i reakciju na određene psihološke i socijalne poremećaje. Kao i biološka, tako i psihološka objašnjenja nisu dovoljno empirijski potvrđena.

Takođe, za objašnjenje alkoholizma kao uzroka devijantnih ponašanja koristi se i sociološka analiza. Ona polazi od karakteristika savremenog društva, koje odlikuje stanje anomije, odsustvo normativnog regulisanja, slabljenje socijalne kontrole, jačanje individualizma, i sl. Sociološka istraživanja o uzrocima navike pijenja ukazuju da se ove prakse formiraju zavisno od klasnih i etničkih segregacija, religijske pripadnosti, pripadnosti određenoj običajnoj kulturi, kao i razlikama u društvenoj kontroli. Veliki uticaj na stvaranje alkoholičarskih navika ima koncept porodice, rodnih uloga i vaspitanje dece u različitim društvima (Konstantinović Vilić, Nikolić-Ristanović, 1998: 330).

Alkoholizam je u kriminološkom smislu jedan od najozbiljnijih socijalnih problema. U kriminološkim radovima alkoholizam se posmatra kao krimino-geni faktor, s tim što se shvatana kriminologa razlikuju u oceni veličine i značaja kauzaliteta alkoholizma na kriminalno ponašanje. Slaganje postoji jedino u konstataciji da je uzročna veza između alkoholizma i kriminaliteta veoma složena zbog interaktivnosti ove dve pojave. Alkoholizam može da deluje kao neposredni uzrok javljanja kriminalnog ponašanja, ali i kao posredni uslov, kada hronični alkoholizam, usled trajnih fizičkih i psihičkih oštećenja, dovodi do kriminalnog ponašanja. To je tzv. „alkoholičarski kriminalitet“, koji podrazumeva krvne delikte, nasilje u porodici, uvrede, klevete, tuče, silovanja, bludne i perverzne radnje, rodoskrvljenja i saobraćajnu delinkvenciju. Kod ovih oblika kriminaliteta, alkoholizam najčešće ispoljava neposredno dejstvo kao glavni uzrok. Veći značaj pridaje se alkoholizmu kao faktoru, koji u sadejstvu sa drugim činiocima dovodi do kriminaliteta. Za razliku od slučajeva neposrednog dejstva, gde je alkoholizam postojao pre kriminalnog ponašanja, kod posrednog delovanja kriminalno ponašanje je prethodilo alkoholizmu. Prema tome, uticaj alkoholizma na kriminalitet mora se sagledavati kompleksno, u okviru delovanja socijalnih faktora i faktora vezanih za ličnost delinkventa (Konstantinović Vilić, Nikolić-Ristanović, 1998: 333).

Zbog značaja porodice kao formativne društvene grupe, posebna pažnja se posvećuje izučavanju alkoholizma kao kriminogenog faktora u porodici (Krivokapić, 1977: 52) i poremećaju porodične strukture i porodičnih funkcija u alkoholičarskim porodicama (Vuletić, 1988: 293). Razmatranje alkoholizma kao kriminogenog faktora u okviru tzv. „porodičnog kriminaliteta“ zahteva povezivanje i analiziranje ukupnih socijalnih i individualnih elemenata koji uslovjavaju vezu alkoholizma i kriminaliteta. Posebno je značajno što ta veza nije uvek vremenski identična, pa kriminalno ponašanje može da se pojavi kod naslednika alkoholičara. Najkriminogenije dejstvo alkoholizma ispoljava se u bračno-porodičnim sukobima. Ovi sukobi u porodicama alkoholičara imaju zajedničke karakteristike i sličnu evoluciju, ali se njihov obim, oblici ispoljavanja i težina posledica međusobno razlikuju zavisno od socijalnog statusa alkoholičara i sociokulturalnih karakteristika sredine u kojoj je alkoholičar odrastao (običaja, navika, verovanja i dr.).

Jedno od „opštih mesta“ u ispitivanjima porodica alkoholičara je ono koje definiše porodičnu atmosferu kao napetu i punu neprijatnog iščekivanja porodičnog sukoba. Hronični alkoholičari imaju nizak prag tolerancije i reaguju na najmanje povode naglim izlivima besa, koji mogu da dovedu do ponižavanja, potcenjivanja, ignorisanja, prezira i drugih načina psihičkog maltretiranja, a u težim slučajevima do fizičkog i seksualnog zlostavljanja. Žrtve su najčešće žene i deca, koji su u permanentnom strahu od fizičkog kažnjavaњa, psihičkog mučenja, seksualnog iživljavanja i/ili materijalnog lišavanja. Stepen agresivnosti alkoholičara povećava se sa stepenom povećanja alkoholizma, što dovodi do težih i složenijih poremećaja bračno porodičnih odnosa. Istraživanja su pokazala da je ovakav poremećaj porodičnih odnosa rizičan za zdrav psihosocijalni razvoj deteta (problemi u učenju, ponašanju, razvoj psihijatrijskih oboljenja) i da su to deca pod visokim rizikom za pojavu kriminalnog ponašanja. Kada govorimo o rodnom aspektu razvoja psihosocijalnih problema dece iz alkoholičarskih porodica, možemo reći da je on podjednak za mušku i žensku decu, ali po intenzitetu javljanja nešto je jače zastupljen kod dečaka, nego kod devojčica (Vuletić, 1988: 293).

U viktimaloškim radovima ukazuje se na alkoholizam kao značajnu ličnu viktimalogenu predispoziciju. Prekomerna upotreba alkohola utiče na povećanu predisponiranost alkoholičara kao potencijalnih žrtava velikog broja krivičnih dela: broj krađa, silovanja i ubistava izvršenih prema intoksiniranim ljudima premašuje svako očekivanje (Hentig, 1948 : 411). Konzumiranje alkohola, prisustvo delinkventa i žrtve u ugostiteljskom objektu ili javnom mestu za razo-

nodu, na zabavi ili u stanu jednog i drugog, može uticati na ponašanje potencijalnog delinkventa da izvrši krivično delo silovanja (Nikolić-Ristanović, 1984:93).

Karakteristike i specifičnosti alkoholizma žena

U kriminološkim, sociološkim i medicinskim (psihiatrijskim) studijama alkoholizam muškaraca je mnogo više proučavan od alkoholizma žena, zato što je frekvencija i dinamika muškog alkoholizma rasprostranjenija, nije društveno skrivena i neopterećena je kulturnom stigmom. O alkoholizmu žena govorimo kao o različitom i specifičnom kako u pogledu uzroka pijenja, načina pijenja, psihodinamike pijenja, starosne dobi žena koje piju i posledica prekomernog pijenja, tako i motivacije za lečenje, mogućnosti za rehabilitaciju u porodici i na radnom mestu. Međutim, socijalna dimenzija alkoholizma žena je mnogo manje izučavana jer je prikrivena, slabije evidentirana i lečena. Žene koje piju socijalno su isključene, izložene osudi sredine i gubitku ugleda. Nizak stepen društvene tolerancije na alkoholizam žena proizilazi iz tradicionalnog, kulturno definisanog modela, koji alkoholizam žena definiše kao „moralni problem“, a ne kao bolest koja zahteva stručnu i institucionalnu pomoć. Za razliku od muškaraca koji piju na javnim mestima i imaju „socijalnu dozvolu“ da piju⁴, žene piju uglavnom kod kuće, kada završe sa svakodnevnim poslom, daleko od pogleda javnosti i porodice. U epidemiološkim studijama o alkoholizmu utvrđeno je da poslednjih desetak godina žene sve više piju i da je odnos muškaraca alkoholičara prema ženama alkoholičarkama 1:3,5.⁵ Životna prevalenca zloupotrebe alkohola je više od 10% za muškarce i više od 5% za žene, dok je prevalenca zavisnosti od alkohola 5-10% za muškarce i 3-5% za žene (Mladenović, 2009: 25). Istraživanja pokazuju (Juraj, 2003: 14) da je alkoholizam žena najrasprostranjeniji u Velikoj Britaniji, gde na tri alkoholičara dolazi jedna alkoholičarka, zatim u Norveškoj (5:1), Nemačkoj (5:1), SAD (5:1), Francuskoj (6:1) i Kanadi (6:1), što potvrđuje zaključak jednog broja autora da je broj alkoholičarki mnogo veći u zemljama sa višim standardom i boljim statusom žene. Međutim, postoje

⁴ www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Alkoholicarka-u-dvadesetoj.lt.htm, stranici pristupljeno 22.1.2014.

⁵ Američke studije sadrže podatak da u Americi oko 15,1 miliona osoba piju alkohol u prekomernim količinama, od toga približno 1/3 ili 4,6 miliona su žene. www.zdrav-zivot.com.hr/index.php?cat=alkoholizam _zena, stranici pristupljeno 6.8.2013.

i mišljenja da je broj žena alkoholičarki podjednak u gotovo svim sociokulturnim sredinama (Ljubičić, 2013: 3).

Promena ukupnog socio-ekonomskog statusa i uloge žene u javnom i privatnom prostoru ima za posledicu da žene upotrebi alkohola prilaze slobodnije i da je prekomerno konzumiranje alkohola slično „muškom“ tipu pijeњa. Ali piti „muški“ za žene znači osudu i neodobravanje sredine, što dovodi do osećaja nesigurnosti i gubitka samopoštovanja i samopouzdanja (Bošković Đukić, 2005: 497). Ipak, naučna i stručna javnost i dalje suštinski ne percipiraju problem alkoholizma žena, iako prekomerna upotreba alkohola ima fatalnije dejstvo na bio-psihološki status žene, nego muškarca.

Medicinskim istraživanjima je nesumnjivo potvrđeno da se toksično dejstvo alkohola više odražava na telo i psihu žene nego na muškarce. Organizam žene ima manju telesnu masu i manji sadržaj vode, manju efikasnost enzima dehidrogenaze značajnog za razgradnju alkohola pre nego što uđe u krvni tok, što praktično znači da je kod iste količine unetog alkohola njegova koncentracija veća u krvi žene nego u krvi muškarca; karcinom dojke mnogo češće nastaje kod žena koje piju; hronično opijanje uzrok je kardiovaskularnih bolesti i oštećenja jetre kod žena. Alkohol izaziva i poremećaj menstrualnog ciklusa i smanjenu moć začeća, a kod trudnih žena koje piju, veća je verovatnoća da će roditi dete sa fetalnim alkoholnim sindromom, koji karakterišu abnormalne crte lica i ozbiljni problemi u učenju. Prekomerna upotreba alkohola kod žena takođe dovodi do demencije, osteoporoze, pankreatitisa, anemije.⁶

Istraživanja su pokazala da postoje tri tipa žena alkoholičarki prema početku razvoja zavisnosti: 1) žene koje piju od adolescencije i imaju problem u formirajući identiteta i sazrevanja; 2) žene srednjih godina koje su zaposlene i piju po „muškom“ tipu; 3) žene starijih godina koje piju zbog nastalih primarnih psihičkih tegoba. Prema podacima *Centra za porodičnu terapiju alkoholizma* u Beogradu, najviše žena alkoholičarki je u četrdesetim godinama, one su srednjeg stepena obrazovanja, zaposlene su na administrativnim poslovima, udate, majke su dvoje dece i žive u samostalnom domaćinstvu. Ova grupa žena se diferencira od žena iz tzv. opšte populacije po prisustvu određenih poremećaja nastalih zloupotrebotom alkohola i oni se odnose na funkciju endokrinog sistema, psihijatrijske poremećaje (depresija, suicidalnost, tabletoma-

⁶ *Why She Drinks: Women and Alcohol Abuse* – Dostupno na: wsj.com/article/SB10001424412788732389350458555270434071876.htm, stranici pristupljeno 6.8.2013.

nija), izolaciju u sopstvenoj porodici i širem društvenom okruženju, teškoćama u obavljanju poslova na radnom mestu i kući (Bošković Đukić, 2005: 496).

Analiza uzorka ispitanika hospitalizovanih na *Klinici za bolesti zavisnosti Instituta za psihijatriju Kliničkog centra Vojvodine* pokazala je da postoje razlike između muškaraca i žena u pogledu zavisnosti od alkohola. U tom kontekstu muškarci alkoholičari češće vrše krivična dela i prekršaje u saobraćaju zbog vožnje u pijanom stanju; oni češće piju u društvu, izvan kuća i najčešće u kafani; muškarci preovlađuju među izvršiocima krivičnih dela nasilja u porodici, čije su žrtve žene i deca i imaju veću podršku porodice u procesu lečenja.

Žene počinju da piju u starijem uzrastu nego muškarci; one imaju kraći staž pijenja pre hospitalizacije; žene piju same, kod kuće i kriju alkoholna pića; kod žena se češće javljaju psihopatološke karakteristike: depresivnost, anksioznost, postojanje suicidalnih ideja i pokušaja suicida, kao i korišćenje lekova zbog psihijatrijskih tegoba. Kada analiziramo psihosocijalni status žena alkoholičarki vidimo da su posledice alkoholizma kod njih izraženije nego kod muškaraca i da lečenje zahteva primenu specifičnih mera. Prilikom postavljanja dijagnoze i lečenja alkoholizma kod žena treba voditi računa o mikro socijalnoj sredini iz koje one potiču i tendencije da one, kao i članovi njihovih porodica, nastoje da mnoge činjenice sakriju, prikriju i/ili racionalizuju zbog stida i osećaja krivice.

Alkoholizam žena koje imaju preko pedeset godina povezan je sa nizom objektivnih situacija i stanja u njihovim životima: penzionisanje, odlazak dece od kuće/sindrom „napuštenog gnezda“, usamljenost, neslaganje sa partnerom, razvod i hormonska nestabilnost. Ova grupa žena nema podršku porodice, one se češće odlučuju za samolečenje i kasno se javljaju na bolničko lečenje. Pomenuto istraživanje je potvrdilo da, iako u toku lečenja imaju teškoće prilikom primene tretmana i ispoljavaju otpor, žene alkoholičarke su aktivnije i odgovornije prema svom lečenju i kod njih se tokom terapije postiže bitna promena zdravstvenog stanja i socijalne readaptacije. I na kraju, iskustva pokazuju da se dobar program tretmana odlikuje postojanjem uravnoteženih opštih i zajedničkih karakteristika i specifičnih karakteristika populacije žena („svaki je slučaj za sebe“, Bošković Đukić, 2005: 498).

Uzroci alkoholizma žena

Upotreba (zloupotreba) ili zavisnost od alkohola kod žena najčešće se povezuje sa subjektivnim i objektivnim okolnostima egzistencije žena, odnosno sa određenim psihičkim stanjem, društvenom ulogom žene i položajem žena u datom sociokulturalnom kontekstu. U literaturi se kao mogući uzroci alkoholizma žena navode sledeći razlozi:

- kod primarnog alkoholizma, želja za opuštanjem, lagodnim raspoloženjem, zabavom u društvu, usled čega kasnije nastaje navika i zavisnost;
- kod sekundarnog alkoholizma, kada se alkoholizam javlja pored primarnog neurotskog poremećaja, uz simptome anksioznosti, depresije, emocionalne krize uslovljene strukturom ličnosti, kao „ventil“ za rasterećenje i kao posledica stresa zbog neprijatnih događaja u porodici (nasilje, nerazumevanje, nedostatak emocija, i sl.) i na radnom mestu (radna preopterećenost);
- pozitivna porodična anamneza – alkoholizam roditelja značajno doprinosi nastanku alkoholizma kod potomaka;
- neprimereno reagovanje na teške životne probleme i traženje rešenja u konzumiranju alkohola (stečeno iskustvo da psihofarmakološko delovanje alkohola može makar privremeno ublažiti teškoće dovodi do učestalog pijenja i stvaranja zavisnosti);
- psihološka nespremnost da se suoče sa nizom obaveza i očekivanja u kući i na radnom mestu, koja dovodi do unutrašnje napetosti i potrebe za rasterećenjem (kompenzacija anksiozno depresivnih stanja);
- disfunkcionalna veza sa partnerom koji takođe pije ili je nasilan, bračna zajednica između neprilagođenih, nezrelih i nestabilnih ličnosti, koja se održava zbog društvenih zakonitosti i običaja, zatim razvod, pobačaj, smrt člana porodice, nezaposlenost, finansijske teškoće;
- osećaj samoće i usamljenosti, nemogućnost šire društvene afirmacije, nezadovoljstvo sopstvenom ličnošću, frustracije, nisko samopoštovanje, loša samoprocena, nesposobnost i osećanje uzaludnog pokušaja da se postignu postavljeni ciljevi itd.

Jedan od faktora rizika za nastanak alkoholizma kod žena predstavlja neadekvatno adaptiranje na društveni status i uloge koje donosi savremeni način života, kao i neprihvatanje sopstvene disfunkcionalnosti. Nove okolnosti i nova uloga žene u tim životnim uslovima dovela je do veće upotrebe

alkohola kod žena, a time se povećala mogućnost nastanka alkoholne bolesti. Emancipacija žena i promenjene društvene okolnosti izmenile su porodične modele življenja i položaj žene u njima. Ideologija porodičnog života je ulogu žene-domaćice-majke institucionalizovala kao primarnu ulogu za sve žene, a sa druge strane žene su osvojile nova prava, doobile nove obaveze i samim tim izmenjen je balans privatne i javne sfere života. Od žene se očekuje da bude profesionalno angažovana, gradi karijeru i bude uspešna, ali da istovremeno ne napušta privatnu oblast života, „drži“ domaćinstvo, neguje i vaspitava decu. „Konflikt uloga“ u kojima su se žene našle izložio ih je mnogim frustracijama i napetostima, koje žene doživljavaju kao lični neuspeh uz snižavanje samopoštovanja i samopouzdanja (Bošković Đukić, 2005: 494).

Složenost etiologije alkoholizma žena zahteva veća i obimnija izučavanja. Nije lako odgovoriti na pitanje zašto žene piju upravo zbog specifičnih karakteristika ženskog alkoholizma i složenosti terapije lečenja. Zbog toga je, kako neki autori zaključuju, mnogo adekvatnije govoriti o rizicima za nastanak alkoholizma kod žena jer postoji niz različitih individualnih odlika i svako jednodimenzijsko tumačenje nastanka alkoholizma je neadekvatno i govori samo o jednom faktoru nastanka bolesti (Bošković Đukić, 2005: 492).

Prilikom lečenja alkoholizma žena, zapaženo je da mnoge žene ističu pojedine od navedenih rizika za nastanak alkoholizma kao opravdanje za prekomernu upotrebu alkohola. U cilju racionalizacije „problema sa alkoholom“ žene najčešće navode nezadovoljstvo porodičnim odnosima, partnerom zbog međusobnog nerazumevanja, sopstvenim ponašanjem prilikom rešavanja nekog problema, neuspehom i sl. (Marušić, 2009: 3). S obzirom na to da porodica ima značajnu ulogu u lečenju alkoholizma, postavilo se pitanje da li je alkoholizam stresogen za porodicu (Trbić, 2005: 501).⁷

---

⁷ Utvrđeno je da alkoholizam može da snizi napetost kako kod alkoholičara, tako i kod članova njegove porodice, ukoliko je pijenje „na kratko“. Problem se ne rešava, ali se uklanja napetost u porodičnom sistemu i postiže se kratkotrajna stabilnost. Ovakva porodica nije funkcionalna i ugrožava razvoj svakog člana porodice. U drugom slučaju, alkoholizam izaziva stres u celokupnom porodičnom sistemu, ali najviše utiče na ponašanje članova porodice koji ne konzumiraju alkohol izazivajući sklonost ka agresivnom ponašanju, svađama i sukobima.

Alkoholizam kao faktor kriminalne viktimizacije žena

Uticaj alkoholizma na viktimizaciju žena nije posebno izučavan u viktimo-loškoj literaturi, već je posmatran u sklopu ostalih ličnih viktimogenih predispozicija i rizika za viktimizaciju. Alkohol se češće proučava u kriminologiji kao kriminogeni nego kao viktimogeni faktor, zbog toga što istraživanja pokazuju da su alkoholičari češće izvršioci krivičnih dela nego žrtve. Žene koje prekomerno piju mnogo manje se javljaju kao izvršioci svih krivičnih dela, pa i saobraćajne delinkvencije, nego muškarci. To se objašnjava kako manjim brojem žena alkoholičarki, tako i činjenicom da žene piju same, nastojeći da to sakriju od drugih. Ipak, utvrđeno je da alkohol kao faktor viktimogene predisponiranosti kod žena nema isti značaj kod svih krivičnih dela. Žene koje piju, više su izložene riziku da postanu žrtve seksualnih delikata i nasilja u porodici, ali i ubistava. Kada se radi o seksualnim deliktima, istraživanja u svetu ukazuju da je veliki procenat seksualnih delikata izvršen prema žrtvama ženskog pola, dok domaća istraživanja konstatuju nizak procenat žrtava u stanju alkoholisanosti. Istraživanje ubistava u Filadelfiji (Wolfgang, prema Nikolić-Ristanović, 1989: 93) pokazalo je da je 42% ženskih, nasuprot 56% muških žrtava, bilo pod dejstvom alkohola u vreme izvršenja krivičnog dela. Alkoholisanost je postojala samo kod žrtve u manje od 3% ukupnog broja ženskih, a u preko 11% muških žrtava. U istraživanju ubistava u Jugoslaviji (Pešić, 1972: 64) naveden je samo jedan slučaj alkoholisanosti žene žrtve telesnog povređivanja prilikom pokušaja ubistva, dok su sve ostale alkoholisane žrtve bili muškarci.

Prekomerna upotreba alkohola zamagljuje kritičko rasuđivanje, smanjuje sposobnost za pružanje otpora i podstiče agresivnost žrtve, što može da dovede do njenog provokativnog ponašanja (Nikolić-Ristanović, 1989: 92). U stanju alkoholisanosti žena je više izložena svim oblicima nasilja u porodici. Nasilje i zlostavljanje od strane partnera često dovodi do bekstva u alkoholizam, kao jedini način za prevazilaženje nastalih teškoća. To se pre svega odnosi na primenu psihičkog nasilja, koje se ogleda u potcenjivanju, vređanju, ponižavanju, zastrašivanju, podrugivanju, odbacivanju, što još više utiče na gubljenje samopouzdanja, povećanje anksioznosti, depresivnosti, osećaja krivice, stida, povlačenja u sebe, što sve zajedno dovodi do učestalijeg konzumiranja alkohola. Na taj način se stvara zatvoren krug: žena pije da bi se zaštitala od stresa i izašla iz situacije nasilja, postaje zavisna od alkohola, a to dalje utiče na njenu viktimizaciju. Pored stigmatizacije okoline, žena alkoholičarka trpi maltretiranje partnera, ali i ostalih članova porodice, te postaje emocionalno nestabilna i socijalno neprilagođena.

Zloupotreba alkohola se javlja kao psihička posledica zlostavljanja u socijalnoj interakciji porodičnog okruženja. Posebno je teška situacija kada su oba partnera alkoholičari, jer istraživanja pokazuju da su muškarci koji piju tri puta nasilniji prema ženama od onih koji ne piju (Ajduković, 2000: 33).

Istraživanje nasilja u porodici u Vojvodini na uzorku od 516 žena, pokazalo je da se psihičke i fizičke posledice nasilne viktimizacije ispoljavaju kroz narušeno psihofizičko zdravlje, kao i otežano porodično i socijalno funkcionisanje ispitanica. Fizički i psihički zlostavljeni žena pronalazi različite načine za prevladavanje traume viktimizacije. U okviru ispitivanog uzorka ispitanica, 10,5% je upotrebljavalo alkohol da bi prevazišle svoja stresna iskustva zbog primjenjenog nasilja (Nikolić-Ristanović, Stevković, 2010: 83). Slične rezultate je pokazalo i istraživanje porodičnog nasilja u Srbiji koje je Viktimološko društvo Srbije sprovelo 2001. godine (Nikolić-Ristanović, 2002).

Zaključak

Društvo različito percipira alkoholizam muškarca i žene i kultura pijenja generalno nije naklonjena ženama, pre svega u onim sa tradicionalnom rodnom ideologijom. Kada se žena etiketira kao „alkoholičarka“ onda se ona suočava sa već uvreženim rodnim „obeležavanjem“, koje je na širem društvenom planu uvodi u polje diskriminacije i socijalne isključenosti. Pijenje, upotreba alkohola i alkoholizam su društvena ponašanja sa velikim brojem sociološki relevantnih uzroka i posledica. Rodne razlike u upotrebi/zloupotrebi alkohola su još uvek značajne, bez obzira što postoji trend smanjivanja u mnogim zemljama, a i istraživači govore kako je taj socijalni fenomen ostao „uglavnom neobjašnjen“ (Holmila, Raitasalo, 2005: 25).

Međunarodna istraživanja i istraživanja svetske zdravstvene organizacije o upotrebi alkohola ukazuju na to da veći broj muškaraca nego žena konzumira alkohol, da muškarci konzumiraju veće količine alkohola i da doživljavaju više zdravstvenih i društvenih problema u vezi sa alkoholom (Wilsnack i dr., 2000: 93). Društvene posledice su takođe uobičajenije za muškarce, oni više odsustvuju sa posla i to zbog medicinskih problema, oni imaju porodične probleme kao što je nasilje u porodici, nasilje na javnim mestima, vožnja u pijanom stanju ili drugi oblici kriminaliteta. „Međutim, povećano konzumiranje alkohola kod mladih i sredovečnih žena vodi ka većim problemima koji se tiču budućeg nastanka društvenih i zdravstvenih posledica“ (Hesing, Spak, 2009 : 603).

Pitanje je zašto je rodni jaz u upotrebi alkohola manji u mlađim uzrasnim grupama i onim zemljama gde postoji visok stepen rodne ravnopravnosti. Po istraživanjima Švedska i druge Nordijske Evropske zemlje spadaju u one zemlje sa visokim zakonodavnim i političkim standardima u oblasti rodne ravnopravnosti u javnoj i privatnoj sferi. Razlike u rodnom jazu u alkoholizmu između zemalja su u snažnoj korelaciji sa položajem žena u društvu i stepenom modernizacije samog društva. Autori ovih istraživanja zaključuju da su ove razlike značajno varirale u evropskim zemljama na usponu severo-istok, a što se zemlja više nalazila na severu razlike su manje. Rezultati su definisani snažnim uticajem socijalnih faktora, od kojih je najznačajniji nivo rodne ravnopravnosti (Bloomfield i dr., 2006: 125). U tom smislu rodne razlike treba proučavati ne (samo) kao pojedinačna ponašanja, već kao društvene osobine koje stoje u vezi sa drugim karakteristikama društva, kao što su: rodna ideologija, koncept privatno/javno, stepen diskriminacije žena, standardi rodne ravnopravnosti, i dr. Činjenica je da su sa feminističkim pokretom i njegovim zahtevima za promenom položaja žene u društvu, žene, negde više a negde manje, zatvorile jaz u svom profesionalnom i obrazovnom životu. Takođe, postigle su ravnopravnost sa muškarcima u više oblasti koje su im bile „zabranjivane“.

Međutim, bez obzira na određene socijalne i kulturne okolnosti u kojima se bez moralne stigme gleda podjednako na alkoholizam žena, kao na alkoholizam muškaraca, ipak je veći broj kultura u kojima je žena alkoholičarka isključena iz širih i užih socijalnih relacija. Prema medicinskim istraživanjima, više nego u bilo kom trenutku u novijoj istoriji, veoma mnogo žena je zavisno od alkohola. U rasponu od devet godina, između 1998. i 2007. godine, broj žena uhapšenih zbog vožnje u pijanom stanju porastao je za 30%, dok je broj uhapšenih muškaraca pao za 7%. U istom periodu broj mladih žena, koje su potražile pomoć u urgentnom centru zbog teškog opijanja, porastao je za 52%, dok su hapšenja muškaraca iste starosne grupe porasla samo za 9% (Wall Street Journal, 2013). Istraživanja govore da je to globalni trend u zemljama Evrope i SAD.

Većina dostupnih informacija o upotrebi alkohola i alkoholizmu dolazi iz studija koje su fokusirane isključivo na alkoholizmu muškaraca. Rodna diferenciranost u fenomenologiji alkoholizma ne znači i različit tretman muškaraca i žena sa ovim problemima. Koliko je produktivna primena istih (muških) obrazaca tretmana alkoholičara, kada se zna da problemi sa alkoholom imaju implikacije za sve vrste mera socijalnog blagostanja, uključujući stope kriminala, bračne stabilnosti, stabilnosti posla i zarade (Bucholz, Robins, 1989: 163).

Istraživanja imaju potencijal organizovanja pomoći, ako se rezultati sumiraju iz oblasti koje su važne za celokupno razumevanje problema alkoholizma iz rodne perspektive. Ona moraju da se presecaju sa studijama društvenih promena i društvenih pokreta, sa teorijama društvene kontrole, sa studijama kriminologije i socijalne devijantnosti, uz istraživanja medija i analize društvenih organizacija, sa proučavanjem starosti i rodnih uloga, sa medicinskom socio-logijom i sa sociologijom rada.

Literatura

- Ajduković, M. (2000) Mitovi i činjenice o nasilju nad ženom. U: M. Ajduković, G. Pavleković (ur.) *Nasilje nad ženom u obitelji*, Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, str. 33-42.
- Bloomfield K., Gmel G., Wilsnack S. (2006) Introduction to special issue - Gender, Culture and Alcohol Problems: a Multi-national Study2, *Alcohol Alcohol Supplement*, 1, str.3-7.
- Bucholz K. K., Robins, N. L. (1989) Sociological Research on Alcohol Use, Problems, and Policy. *Annual Review of Sociology*, 15, str. 163-186.
- Bošković Đukić, D. (2005) Alkoholizam žena: realnost i predrasude. U: M. Blagojević (ur.) *Mapiranje mizoginije u Srbiji*, II tom, Beograd: AŽIN, str. 490-498.
- Despotović A., Ignatović, M., Fridman, V. (1978) *Alkoholizam (etiologija, klinika, lečenje, prevencija)*. Niš: Institut za dokumentaciju Zaštite na radu.
- Hentig, H. Von (1948) *The criminal and his victim*. New Haven.
- Hesing, G., Spak, F. (2009) Psiho Social Aspects Supplement, Introducion: Gendering Socio Cultural Alchocal and Drug Research. *Alcohol & Alcoholism*, 6, str. 602–606.
- Holmila, M., Raitasalo K. (2005) Gender differences in drinking: why do they still exist? *Addiction*, 12, str. 1763-1769.
- Jovanović, P., Ćurčić, S., Milosavčević, V. (2000) Prilog definiciji alkoholizma. *Psihijatrija danas*, 2-3, str. 105-113.
- Konstantinović Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V. (1998) *Kriminologija*. Niš: Studentski kulturni centar.
- Krivokapić, V. (1977) *Kriminalitet u porodici alkoholičara*. Beograd: Privredno finansijski vodič.
- Mladenović, J. (2009) *Moralnost u alkoholičarskoj porodici*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

-
- Nikolić-Ristanović, V. (1984) *Uticaj žrtve na pojavu kriminaliteta*. Beograd: IRO „Svetozar Marković“.
- Nikolić-Ristanović, V. (1989) *Žene kao žrtve kriminaliteta*. Beograd: Naučna knjiga.
- Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2002) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej.
- Nikolić-Ristanović, V., Stevković, Lj. (2010) Karakteristike fizičkog i seksualnog nasilja u porodici – analiza poslednjeg slučaja nasilja. U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Nasilje u porodici u Vojvodini*, Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravноправnost polova, str. 79-92.
- Pešić, V. (1972) *Ubistva u Jugoslaviji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stanković, Z., Begović, Z. (2005) *Alkoholizam od prve do poslednje čaše*, terapijski priručnik, knjiga četvrta, četvrtvo izdanje. Beograd: Kreativni centar.
- Špadijer Džinić, J. (1988) *Socijalna patologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Trbić, V. (2005) Supruga alkoholičara ili život pod stresom. U: M. Blagojević (ur.) *Mapiranje mizoginije u Srbiji*, II tom. Beograd: AŽIN, str. 499-506.
- Wilsnack R. W, Vogeltanz, N., Wilsnack, S., Harris R. (2000) Gender differences in alcohol consumption and adverse drinking consequences: cross-cultural patterns. *Addiction*, 2, str. 251-265.

Internet izvori

Juraj, J. (2003) Alkoholizam žena. U: V. Golik Gruber (ur) *Zbornik stručnih radova Alkohološkog glasnika – priručnik*, Zagreb: Zajednica klubova lečenih alkoholičara. Dostupno na: www.hskla.hr/ZBORNIK_knjiga/03POSEBNOUGROZENEOSOBE/02zenaialkohol/030201ALKOHOLIZAMZENA.htm, stranici pristupljeno 6.8.2013.

Ljubičić, V. (2013) *Alkoholizam žene – znak nekog drugog poremećaja ili smetnje*. Dostupno na: hop.hr/alkoholizam_zene-znak_nekog-drugog-poremecaja-ili-smetnje/ stranici pristupljeno 16.1.2014.

Marušić, S. (2009) *Alkoholizam žena*. Zdrav život-obiteljski časopis o zdravlju, br.70. Dostupno na: www.zdrav-zivot.com.hr/index.php?..cat..alkoholizam_zena, stranici pristupljeno 6.8.2013.

www.promises.com/articles/women-and-alcoholism-2, stranici pristupljeno 6.8.2013.

www.politika.rs/rubrike/Drustvo/alkoholicarka - u - dvadesetoj./htm, stranici pristupljeno 22.1.2014.

Slobodanka Konstantinović-Vilić, Natalija Žunić

---

www.zdrav-zivot.com/hr/idex.php?cat=alkoholisam_zena, stranici pristupljeno 8.6.2013.

Why She Drinks: Women and Alcohol Abuse. Dostupno na: wsj.com/article/SB10001424412788732389350458555270434671876.htm, stranici pristupljeno 6.8.2013.

Wall Street Journal, 21. June 2013. Dostupno na: <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424127887323893504578555270434071876>, stranici pristupljeno 15.8.2013.

SLOBODANKA KONSTANTINOVIĆ-VILIĆ
NATALIJA ŽUNIĆ

Female alcoholism: Gender differences as victimogenic predispositions

The subject matter of this paper is an analysis of stereotypical social reactions to women's alcoholism in the micro and macro social and cultural environment. The social stigma and blame that female alcohol abusers are exposed to have become part of deeply rooted gender-related labels. In a broader social context, they lead to discrimination and social exclusion. In the contemporary society, female alcoholism is turning into a growing social and health problem and because of that it is essential to make the social environment more sensitive to the issue of female alcoholism in order to eliminate the causes of female alcoholism and fully support women's medical treatment,. It would have a preventive effect in suppressing female alcoholism and it would significantly reduce victimization of women who are, in such circumstances, much more vulnerable and exposed to physical and sexual violence. The aim of this paper is to point out to the basic phenomenological and etiological feature of female alcoholism, prejudices and stereotypical attitudes they are exposed to, social and cultural implications of female alcoholism, which is perceived as a predisposition for women's victimization and exposure to violence, so as to promote a different social approach to female alcoholism and advocate for instituting social and educational policy based on the concept of gender equality and support of social control measures.

Key words: alcoholism, female alcoholism, gender differences, victimogenic predisposition, prevention.

Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet

TEMIDA

Mart 2014, str. 81-96

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1401081M

Originalni naučni rad

Primljeno: 4.3.2014.

Odobreno za štampu: 9.4.2014.

Medijsko izveštavanje o femicidu

ZORICA MRŠEVIĆ*

Mediji u Srbiji femicid¹ objašnjavaju obično siromaštvom i alkoholizmom. To su rodno slepa i društveno stereotipna objašnjenja zato što zanemaruju postojaće rodnog aspekta muškog nasilja nad ženama i ne problematizuju njegovu društvenu „dozvoljenost“. Femicid se tako predstavlja kao nepredvidljivi incident a ne kao predviđljiv nastavak i tragično finale dugotrajnog muškog nasilja nad ženama koje kao takvo postoji kao deo tradicionalnih rodnih uloga i odnosa. Mediji previđaju da alkohol i siromaštvo mogu samo da intenziviraju postojeće, široko prihvaćene odnose dominacije muškaraca i podređenosti žena. Medijski izveštaji po pravilu nisu zašli dublje u problematiku društvenog i institucionalnog konteksta u kome se dešava dugotrajno nasilje koje prethodi femicidu. U medijima se takođe nikada ne kritkuje ni ono poznato „nemešanje u privatne stvari“ od strane bliskih srodnika, okoline, preko suseda i ostalih lica upoznatih sa nasiljem u konkretnoj porodici koje je, eskalirajući neometano ni od koga, dovelo do femicida, odnosno ubistva žene, žrtve višegodišnjeg nasilja.

Ključne reči: Femicid, mediji, porodično nasilje, rodne uloge, neadekvatno i neblagovremeno reagovanje institucija, nemešanje okoline

---

* Prof. dr Zorica Mršević je naučna savetnica u Institutu društvenih nauka u Beogradu.
E-mail: zmrsevic@idn.org.rs

¹ Femicid je u javnom diskursu već široko prihvaćen termin kojim se označava ubijanje žena. To je rodno zasnovano ubistvo, počinjeno nad ženama, devojkama, devojčicama, pa i bebama ženskog pola od strane osoba muškog pola.

Uvod

Ovaj tekst je nastao tokom kontinuiranog, višegodišnjeg autorkinog kritičkog praćenja i rodnog analiziranja presklipinga o medijskom izveštavanju o nasilju nad ženama, počev od 2008. do momenta zaključenja ovog teksta u februaru 2014². U metodološkom smislu tekst se bazira na kvalitativnoj medijskoj analizi odabralih slučajeva femicida o kojima su izveštavali glavni štampani mediji u Srbiji³. Prezentirani su stavovi autorke bazirani na rodnoj analizi medijskog materijala, do kojih je ona došla tokom pomenutog perioda u različitim profesionalnim ulogama, zamenice Zaštitnika građana, konsultantkinje UNDP-ja, članice Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama i naučne savetnice u Institutu društvenih nauka.

Dve su strane medijskog izveštavanja o femicidu, od kojih se prva može okarakterisati kao pozitivna jer sadrži kontinuirano informisanje o konkretnim slučajevima, čime se podiže svest ljudi o fenomenu nasilja nad ženama, njegovim uzrocima i (naj)tragičnijim posledicama. Dobro je i što srpski mediji još uvek nisu prihvatali retoriku bučnog preterivanja u zahtevima da se oštrim kaznama suzbije taj vid nasilja, tj. ne neguje se stil koji se u američkim medijsima naziva "tough anti-crime talk", a koji predstavlja medijski vid širenja moralne panike (Beckett, Godoy, 2008: 139). Druga strana je negativna, i tu se uočava npr. nepotpuno informisanje, stvaranje predstave o prihvatljivosti nasilja, razvijanje netačnih stavova o rodno zasnovanom nasilju, odsustvo saosećanja prema onima koje su žrtve nasilja, nerazumevanje značaja nasilja i njegovih posledica. Uočena je i stalno prisutna stereotipnost u medijskom tumačenju femicida. Stereotipi se najčešće koriste kao način da se sa opšte prihvaćenim floskulama prikrije nerazumevanje femicida i/ili uopšte nasilja nad ženama. Ne problematizuju se društvene „dozvoljenosti“ muškog nasilja, što doprinosi shvatanju da femicid predstavlja neočekivani incident, a ne predvidljiv nastavak dugotrajnog nasilja unutar tradicionalnih i široko prihvaćenih rodnih uloga između žena i muškaraca (Drew, 2019: 206). U medijima se takođe nikada ne kritikuje ni ono poznato „nemešanje u privatne stvari“ okoline, od strane bliskih srodnika, suseda i ostalih građana upoznatih sa nasiljem u porodici, koje je eskalirajući neometano ni od koga, dovelo do femicida,

---

² Ovaj tekst je nastao kao deo projekta na kojem je autorka angažovana: *Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja u periodu 2011-4, br. III 47010.

³ Politika, Danas, Blic, Večernje novosti, Kurir, Alo, Informer, Pres.

odnosno ubistva žene, žrtve višegodišnjeg nasilja. Pada u oči i odsustvo kritike upućene institucijama, iako bi se u konkretnim slučajevima moglo ukazati na nereagovanje, neblagovremeno i neadekvatno reagovanje institucija koje takvom svojom praksom kao da daju „zeleno“ svetlo dugotrajnom, kontinuiranom nasilju, koje se završava smrtnim ishodom (Mršević, 2013a-d).

Primer femicida bezobzirnog porodičnog nasilnika kome „niko nije mogao da se suprotstavi“: Avgust 2012. je bio obeležen jednim od najdrastičnijih porodičnih tragedija te godine. Rade Stojev je ubio (drugu) suprugu četiri dana posle venčanja i 17 godišnju kćer iz prvog braka (M.R., 2012: 11) i to u momentu kada je uveliko ugоварао svadbu sa trećom ženom (inače, potpuno neobaveštenu o postojanju braka sa drugom). Lažno se predstavljao kao novinar, operativac BIA, radnik Apelacijinog suda, predstavnik raznih agencija. Ceo njegov život bio je obeležen nasilničkim i bezobzirnim ponašanjem, a kad je mrzeo bio je spremam sve da učini. Prva žena se razvela zbog nasilja jer joj je život sa njim bio pakao. A i kada se razvela, živila je u strahu od njega (B.J., 2012). Dete joj je jednostavno oteo pre deset godina i nije joj dozvoljavao ni da je vidi. U Centru za socijalni rad su joj rekli da ne mogu da joj pomognu, jer navodno, da doji dete mogli bi da intervnišu da joj se dete vrati, a ovako ne, a u stvari, bili su nemoćni u strahu od njega. Ubica je uoči ubistva planirao venčanje sa trećom ženom čijim roditeljima se predstavljao kao radnik BIAe i od kojih je uzimao novac za navodno „organizovanje svadbe“. I revolver kojim je izvršio dva ubistva i samoubistvo uzeo je od nesuđenog tasta (Ristović, 2012). Svi medijski izveštaji ovog dela jasno ocrtavaju njegov lik kao opasnog nasilnika od koga su svi strepeli, od bivše supruge do institucija, i kome do tragedije nikо nije mogao da stane na put (M.R., 2012: 11). Bio je dokazani porodični nasilnik, lažov, prevarant i besposličar, manipulator koji je iako nedavno oženjen, uveliko spremao i treće venčanje, konačno i ubica (Janačković, 2012).

Mediji nisu mogli da previde činjenicu da su zakazali svi, i država, i rođaci, i komšije i prijatelji, jer iako je ubica najavljuvao da će ubiti, niko nije na to reagovao. Medijski izveštaji o ovom slučaju zaista sadrže alarmantne podatke iz oblasti fenomenologije femicida, ali ne idu dalje u problematizovanje konteksta pitanjima koja bi se na osnovu činjenica morala predstaviti. Kako je moguće da je na slobodi nasilna osoba koja otvoreno preti, vrši akte nasilja, trguje narkoticima, i ima preko 30 krivičnih prijava? Kako to da se Centar za socijalni rad ograničio u svom radu samo na davanje materijalne pomoći

porodici bez ulaze u moguce postojanje porodičnog nasilja kao uzroka materijalnih problema?

Najprisutnije karakteristike medijskog izveštavanja o femicidu su akceptativno-afirmativni stil prezentiranja hegemonističke muškosti (Drew, 2009: 3), kao nepromenljive, „prirodnom date“ pojave, uporno traženje nasilnikovih motiva kao uzroka nasilnog događaja, nerazumevanje društvenog konteksta u kome nasilje nastaje (Renzetti, Edleson, 2008: 265), odsustvo zaključaka iako su jasno prisutne činjenice nasilnih događaja, oslanjanje na policijsko interpretiranje uzročnosti po kome je femicid rezultat trenutne odluke ubice koja se nije mogla predvideti. Kao stalno prisutni lajtmotiv je akceptativno-afirmativno medijsko „uvažavanje“ prava muškarca da bude nasilan i da oduzme život ženi, odnosno nekritično, neproblematizovano, nekomentarisano ma na koji način, prezentirano nasilništvo kao „prirodna pojava“ i „nepromenljive neminovnosti“. „Pravo“ na nasilništvo muškarcu daje društveno prihvatljiv model tzv. hegemonističke muškosti što je model praktikovanja muške dominacije nad ženama, društveno i institucionalno tolerisanog (ili čak podsticanog), koji uključuje i nasilje radi potčinjavanja žena, negiranja prava žrtve da napusti ili prekine nasilnu vezu, traži i dobije pomoć institucija, donosi odluke i sl. Društvena kontekstualnost hegemonističke muškosti ogleda se najčešće u dozvoljenosti muške ljubomore i njenog nasilnog ispoljavanja, koju mediji sa svoje strane ne opovrgavaju, ne kritikuju, niti na bilo koji drugi način dovode u pitanje, doprinoseći takvim stilom njihovoj prihvatljivosti. Taj društveni model, nazvan takođe i kultura mačizma (Pavićević i dr, 2013: 54), koji omogućava muškarcima da budu nasilni i kada su ljubomorni bez ikakvog osnova, i onda kada ni oni sami nisu verni, pa i onda kada su upravo oni ti koji su napustili bivše partnerke zbog drugih veza, ili jednostavno, bez ikakvog razloga mediji samo prezentiraju kao neminovnost, kao nepromenljivu životnu činjenicu.

Primer najavljinjanog femicida zbog napuštanja nasilnika: U avgustu 2012. je Miroslav Radenković ubio bivšu suprugu tako što joj je pucao u glavu pa je odmah izvršio samoubistvo. Motiv je kako mediji navode, „ljubomora, nije htela da mu se vrati, napustila ga, strašno ga je pogodilo što ga je ostavila, stalno je govorio da ne može da živi bez nje, želeo da očuva brak“. Za nju se navodi da je bila poštena i čestita žena, a za njega da se odlučio na ubistvo i samoubistvo pošto je tvrdio da Suzanu i dalje voli, a ona je uporno odbijala da mu se vrati, zbog čega je najavljivao ubistvo, tj. da će se ta njegova ljubav ovako završiti (Kocić, 2012: 12).

Ostalo je u medijima neodgovoren pitanje zašto neko ko najavljuje ubistvo nije bio pritvoren i zašto je i dalje bio u prilici da raspolaže vatrenim oružjem?

Taj medijski stil izveštavanja o nasilju nad ženama kojima dominira neupitnost i nekritičan odnos prema hegemonističkoj muškosti kao neminovnosti je prisutan kao osnovni lajtmotiv u većini medijskih izveštaja. Zbog toga ne čudi da su mediji jednostavno prevideli komparaciju onoga što je bilo zajedničko za Ljubišu Bogdanovića, počinioca masakra u Velikoj Ivanči 9. aprila 2013. i Tamerlana Čarnajeva čečenskog iseljenika okriviljenog za organizovanje terorističkog napada na bostonski maraton 15. aprila iste godine. Iako su navodili baš te okolnosti, da su tukli svoje supruge, da obojica potiču iz porodičnih zajednica koje tradicionalno muškarcima daje „zeleno svetlo“, štaviše podstiče hegemonističku muškost, da su odrasli neometani u razvijanju i ispoljavanju svoje nasilničke prirode i živeli u uverenju da su gospodari života i smrti, izostala je medijska komparacija. U medijima su odsutni i zaključci: da su ikada bili sankcionisani za dela porodičnog nasilja, pa progresivno ponovljeno sankcionisani ako bi nastavili, ne bi došlo do eskalacije nasilja, ni do javno počinjenih ubistava, jer bi u vreme izvršenja zločina, obojica bili, ili u zatvoru, ili prethodnim sankcijama efikasno ubeđeni da nasilništvo neminovno vodi ka neprijatnim kaznama, a u oba slučaja svakako makar razoružani. I jedno i drugo bi preveniralo masovno ubistvo i bombaški napad i spaslo više ljudskih života (Schinkel, 2010: 133). U medijima nedostaje i zaključak da je prevencija femicida nužna ne samo radi zaštite žene, već i radi zaštite celog društva, od pretnji koje predstavlja hegemonistička muškost na širenje tolerisanog nasilničkog ponašanja.

Femicid kao (ne)predvidljiv događaj

Pošto policija (celog sveta) (Schinkel, 2010: 199)⁴ najčešće stavlja naglasak na uzročnu povezanost između individualne patologije ubice i počinjenog ubistva žene, a mediji se oslanjaju na podatke koje dobiju od policije, i oni jednostavno ponavljaju dobijeno tumačenje. Ono se zato i najčešće nalazi u medijskim izveštajima o nasilju nad ženama koji nasilni događaj predstavljaju kao nepredvidljivu slučajnost samog čina ubistva proizašlu iz patološke reakcije nasilnika, i/ ili nekih, neposredno prethodećih događaja. Stručnjaci iz

⁴ Šinkel kao jednu od glavnih osobina nasilja definiše kao tendencija neprepoznatljivosti (violence has a tendency of being misrecognized).

oblasti fenomenologije nasilja se, međutim, ne slažu da se femicid nije mogao predvideti ali mediji sem sporadično, upravo to previđaju.

Porodično nasilje izvršeno pre ubistva žene od strane njenog intimnog partnera je broj jedan faktor rizika za femicid (Simeunović-Patić, Jovanović, 2013: 144), a ono se dešava godinama pre ubistva, pa i decenijama. To su činjenice koje većina medijskih izveštaja zapravo i sadrži kroz iskaze suseda, rodbine i poznanika ubijene žene, samo što ih mediji ne nazivaju uzrokom femicida a još manje presudnim faktorom rizika za nastupanje femicida. Problem je što se iz toga vrlo retko izvlači zaključak, već se kao redovna, gotovo neizbežna medijska „mantra“ ispituju, traže, naslućuju ili od daljeg toka postupka tek očekuju „pravi motivi“ ubistva. Kao lajtmotiv se ponavlja da je ubica „znao da popije“, bio prek, ljubomoran, često nasilan, da se iz njihove kuće često čula vriska i zapomaganje zlostavljane žene, ali se iz svega toga začudo stalno zaključuje da su motivi ubistva nepoznati. Takva medijska praksa dalje, negira društveni kontekst u kojem dominiraju društvenim običajima podržana hegemonička i nasilna muškost, blaga društvena osuda porodičnog nasilja, običaj okrivljavanja žene-žrtve za porodično nasilje, retko i blago pravno sankcionisanje i vrlo sporadično institucionalno preventivno ili sinergično umreženo zajedničko delovanje. Navedeni su primeri sa smrtnim ishodima višedecenjskog porodičnog nasilja do kojih je došlo pošto je žrtva pokušala da prekine nasilnu zajednicu.

Primer femicida posle razvoda: U maju 2012. Ž. T. je pucao u svoju nevenčanu ženu iz karabina sa dva metra i posle pucao sebi u glavu (Urošević, 2012), čime se još jednom pokazalo da razvod nije kraj nasilja.

Primer femicida posle višedecenjskog nasilja posle pokušaja žrtve da napusti ubicu: Radovan Gudurić (52) izbo je u julu nožem 20 puta svoju ženu Desanku (45) na ulici ispred kafane „Biblioteka“ u Čačku zato što ga je ostavila i tražila razvod, što su mediji nedvosmisleno okaraktersali kao „osvetu bolesnog i nasilnog muža“. Nakon toga je sebi prerezao grkljan. Radovanov krvavi pir odigrao se pred mnogobrojnim prolaznicima, koji su i pozvali policiju i Hitnu pomoć. Oboje su prebačeni u bolnicu, gde je Desanka preminula nekoliko sati kasnije, dok je Radovan i dalje u teškom stanju, ali mu život nije ugrožen. Napustila ga je posle 30 godina očajnog braka. Odluku je donela pošto ju je pretukao i polomio joj rebra. Tada je policija podnela krivičnu prijavu protiv njega. On je i inače bio veoma nasilan. Tukao se stalno i svađao sa svim komšijama. Desanki

je zbog dece i epilepsije od koje Radovan boluje bilo teško da ga ostavi. Zbog toga ga je godinama trpela. Radovan je često po kafanama potezao nož, pa je bio hapšen i upućivan na robiju. Na kocki je izgubio dve kuće u Čačku. Ćerka Dragana, koja se udala i nedavno porodila, nije dolazila u roditeljsku kuću jer nije mogla da gleda kako joj otac bije majku (Čeković, 2013: 14, 15).

Primer femicida zbog pokušaja žrtve da posle višegodišnjeg nasilja napusti nasilnika: Dejan Petrović je u junu 2012 hicem iz pištolja u grudi ubio suprugu Ljiljanu, a potom pucao sebi u glavu i preminuo na putu do bolnice. Varao je Ljiljanu sa mnogo mlađom ženom, rođakom. Danima nije dolazio kući. Ona je trpela i plakala, a kada bi se vraćao sa tih izleta, maltretirao ju je. Poslednjih godina, otkada je izgubio posao u rudniku „Lece“, počeo je i da je tuče. Istra decu iz stana, a nju prebije. Izlazila je sa masnicama. Na kraju je prelomila i ostavila ga, misleći da će tako sačuvati zdravlje, a izgubila je život (Ivanović, 2012).

Primećuje se da iako su sve činjenice konkretnih slučajeva, zapravo prisutne u medijskim izveštajima, retko se zaključuje očigledno, da su svi ti femicidi u porodično partnerskom kontekstu vrlo predvidljivi pre svega jer su im prethodile godine, ili najčešće decenije, nesankcionisanog porodičnog nasilja. Osim toga, rizik od ubistva žene u partnersko porodičnom kontekstu povećavaju vatreno oružje dostupno ubici, njegova sklonost ka izrazito kontrolišućem ponašanju članova porodice i javno ponovljene pretnje da će ubiti partnerku. Postojanje tih okolnosti gotovo svi medijski izveštaji o femicidu zaista sadrže, ali se tu zastaje uz pitanje o nekakvim navodnim nasilnikovim misterioznim motivima, i ne izvodi se vrlo očigledan zaključak zašto je i kako došlo do femicida.

Glavna zamerka medijima je dakle što oni još uvek nisu došli do tih zaključaka tragajući bezuspešno za tim navodno vrlo teško shvatljivim motivima ubice, i intervjujući najčešće redovno upravo one „stručnjake“ koji su daleko od svake pomisli o prisustvu rodnog aspekta muškog nasilja nad ženama, i koji, suprotno činjenicama, navode kao uzrok strast, ljubav i sl. Ako se složimo da „mediji moraju da dele moralnu odgovornost za srozavanje demokratskih vrednosti u onoj meri u kojoj je javnost odustala od ozbiljnog sadržaja u zamenu za banalnost“ (Dej, 2014: 105), onda su navedeni lajtmotivi upravo ti momenti medijskih neetičnih slabosti. „Zaslepljenost“ strastima kao uzrok femicida deo je te banalnosti servirane javnosti, a koliko ima te „zaslepljenosti“ u uzročnosti femicida, može se oceniti i iz konkretnih slučajeva.

Primer hladnokrvnog femicida: Slučaj (septembar 2102) ubice i samoubice Petra Balana koji je prvo ubio suprugu i čerku a zatim ih je kao profesionalni ubica „overio“ sa po još jednim metkom da bi bio siguran da su mrtve (Jovanović i Hadžić, 2012), jasno opovrgava teorije o „zaslepljenom“ ubici iz strasti, jer se očito radi o racionalnom i umišljajnom vršenju zločina. Posle dvostrukog ubistva, on je otišao do prodavnice i ispričao ljudima u radnji šta je uradio, pa je još svratio do jedne komšinice i njoj sve ispričao. Potom je ušao u dvorište, prislonio pištolj na slepoočnicu i sebi presudio (A.Ž.A. i V.V., 2012).

Primer hladnokrvnog femicida zbog napuštanja nasilnika: Porodična tragedija koja je u oktobru 2012. potresla Suboticu po svemu sudeći bila je planirana već duže vreme, što takođe opovrgava postojanje „zaslepljenosti“. Da je Petar Jelaš (44) bio istrajan u nameri da okonča život svoje supruge Sandre (36), a da potom i sebi presudi, pored pretnji i njava drugovima, svedoči oproštajno pismo koje je ostavio svojoj maloletnoj deci od 12 i 14 godina. Svađa i nasilje u porodici Jelaš nisu bile retkost i zbog toga je Sandra sa decom otišla kod majke u Mali Bajmok a za 5. novembar bilo je zakazano ročište za razvod braka. Krajem avgusta Petar je jednom već pokušao da ubije Sandru. Sandrina borba, nažalost u oktobru, nije bila dovoljna. Fizički snažniji, muž joj je život oduzeo sa pet uboda nožem, a potom i sebi presudio vešanjem o trešnju u dvorištu. Sandrini najblizi tvrde da motiv nije bila ljubomora, „već nje-gova obest i posesivnost, potpomognuti stalnim pijanstvom“. Dok o Sandri sve komšije i prijatelji imaju samo reči hvale, Petrovi drugovi kažu da je on već duže vreme, naročito kad popije, pretio ubistvom (Lemajić, 2012: 13).

Femicid: faktori rizika

Kao faktori rizika za femicid (Hengehold, 2011: 51) na strani učinioca pojaviju se: nasilnički model rešavanja konflikata, uopšte, a naročito intenzivno fizičko zlostavljanje partnerke i verbalna agresivnost; upućivanje žrtvi pretnje ubistvom; prisustvo poremećaja u socijalnom ili mentalnom ponašanju, kao što su alkoholizam, alkoholofilijska, paranoidne ili shizofrene psihoze, depresivnost ili određene crte ličnosti (psihopatska struktura, pasivno-zavisne ličnosti); nezaposlenost ili loša materijalna situacija; niži stepen obrazovanja; izražena posesivnost ili ljubomora prema partnerki. Najvažniji faktor rizika na strani partnerke jeste pokušaj da izmakne kontroli partnera odnosno napuštanje

---

partnerskog odnosa (Mreža, 2014). U svetu inače, odavno postoje posebne liste faktora rizika koje olakšavaju posao nadležnim. U SAD su se npr. pojavile 1985. i od tada se usavršavaju. Medijski izveštaji potvrđuju njihovo postojanje ali iz tih činjenica ništa ne zaključuju, odnosno mediji ne prave ni najmanji korak dalje od uobičajenog, stalno prisutnog, redovnog traganja za situacionim objašnjenjima femicida. Time se gubi šansa da mediji, ukazujući javnosti na faktore rizika, doprinesu promeni postupanja nadležnih institucija.

Primer femicida zbog pokušaja žrtve da prekine vezu sa ubicom: Zoltan Godo je ubio bivšu nevenčanu suprugu i sebe. Sa njom je živeo sedam godina, u istrazi se navodi da je bio ageresivan, i da su među njima svađe bile česte, zbog čega ga je ona napustila u decembru 2012. i otišla sa sinom i čerkom kod majke. Zoltan joj nije davao mira, često je dolazio i mesecima je slao poruke pozivajući je da mu se vrati da žive zajedno jer je voli. Ona je odbacivala takvu mogućnost, ostavila ga je i više nije obraćala pažnju na njega. U poslednje vreme nije dolazio jer je Editin sin bio kod kuće. Sedam dana pošto je njen sin otišao na rad u Nemačku, pojavio se na kapiji sa pištoljem u ruci. Edita nije htela da ga pusti, ali je on provalio. Njena četrnaestogodišnja kćerka ga je molila da poštedi majčin život i radije ubije nju ali je on odgurnuo i pred njom hladnokrvno pucao dva puta žrtvi u srce i odmah zatim ispalio sebi dva metka u glavu (Šolaja, 2013: 15). Zoltan i Edita iza sebe imaju ranije brakove, i po dvoje dece (J.P., M.P., 2013: 7). Medijski izveštaji konstatuju ljubomoru usled koje Zoltan nije mogao da se pomiri sa činjenicom da ga je Edita ostavila (Informer, 2013: 12).

Primer femicida posle višegodišnjeg porodičnog nasilja: Radoslav Trgovčević (59) i njegova supruga Ivanka (60) poginuli su u eksploziji „kašikare“, a tela su nađena u dvorištu njihove porodične kuće (P.V., 2013). Radoslav je bio prgav čovek i Ivanka nije bilo lako s njim. Često je govorila da ne sme da napusti Radoslava zato što je pretio da će ubiti njihovo troje dece ako ode (M.I., 2012: 13).

Primer femicida zbog pokušaja žrtve da prekine vezu sa ubicom: Radnicu zrenjaninske cvećare „Bašta“, Marijanu Gajić (43), ubio je u aprilu 2013. sugrađanin Zoran Mladenović (53), koji je zatim pokušao samoubistvo. Mladenović, električar i šef održavanja u ovoj prodavnici, operisan je i nalazi se van životne opasnosti. Nezvanično, motiv zločina mogli bi da budu neraščišćeni ljubavni odnosi. Zrenjaninska policija saopštila je da je od zadobijenih povreda Mari-

jana Gajić preminula na licu mesta. Prema rečima istražnog sudije Višeg suda, žena je zatečena sa ustrelnom ranom na licu, a na nju je pucano iz pištolja CZ M 70, kalibra 7,65 milimetara. – On je iz istog pištolja pokušao da izvrši samoubistvo i sa teškom telesnom povredom prebačen je u bolnicu. Prema nezvaničnim informacijama, bili su u vezi i neke nesuglasice mogle bi da budu razlog tragedije. Gajićeva i Mladenović, inače, porodični su ljudi i imaju po dvoje dece (Pašić, 2013: 14).

Primer femicida zbog pokušaja žrtve da prekine vezu sa ubicom: Živorad Anđelković (58) hicima iz pištolja usmrtio je u Smederevskoj Palanci u maju Jasminu Apostolović (46) u centru grada, naočigled prolaznika, a potom pre-sudio sebi pucnjima u srce. Nezvanično, pretpostavlja se da su žrtva i ubica bili ljubavnici, i da je tragediji prethodila njena odluka da prekine ovu vezu. Prema izjavama očevideća, Anđelković se dovezao kolima u kojima je izvesno vreme sedeо i, kako se veruje, čekao Jasminu. Kada je naišla, bez reči je izašao i u nju ispalio više metaka, a odmah potom pucao sebi u grudi. Hitna pomoć nije mogla da im pomogne jer su oni vrlo brzo preminuli. Pored tela je pronađeno šest čaura od metaka i pištolj za koji je Anđelković posedovao dozvolu. U automobilu je pronađena poruka koju je Anđelković ostavio svom advokatu i prijatelju. Na papiru je pisalo „Ugasih dva života“. Zajedno su radili. Anđelković je bio majstor parketar, a 12 godina mlađa Jasmina bila mu je pomoćnica u poslu. Anđelković je imao odraslog sina, dok je Jasmina bila uedata i imala sina od 16 godina. Komšije su ispričale da je u porodici Anđelković veče pre zločina proslavljan prvi rođendan Živoradovog unuka. Njih dvoje su, kako se veruje, bili izvesno vreme ljubavnici. Motiv se može tražiti u činjenici da ga je Jasmina pre nekoliko dana ostavila, što je poverio nekim prijateljima (Ilić, 2013: 11).

Posledično ignorisanju pravih uzroka muškog nasilja nad ženama i femicida, je i retko uviđanje uzročnosti porasta sprovođenja nekih mera i politika za smanjenje tog nasilja. Ženski pokret i stručnjakinje i stručnjaci za nasilje najčešće identikuju pristupačne servise namenjene ženama žrtvama nasilja (SOS telefoni, sigurne kuće), razne politike i pravne mehanizme protiv porodičnog nasilja, kao što su obavezni pritvor nasilnika, smanjenje pristupačnosti vatrengor oružja, dosledno, sistematično sankcionisanje nasilja i sl., kao faktore koji direktno umanjuju broj ubistva žena od strane intimnog partnera. Jasno je da su najvažnije strategije za prevenciju femicida smanjenje partnerskog nasilja i identifikacija slučajeva koji su u najvećem riziku od femicida, sa

intervencijama koje primarno ciljaju na prva 3 meseca neposredno pošto je žena žrtva nasilja napustila nasilnika. Ukratko, tamo gde se društvo protivi i osuđuje partnersko nasilje, tamo žene imaju više šanse da prežive to nasilje (Drew, 2009: 214).

Regionalnost – osvrt na medijsko izveštavanje o femicidu u Republici Srbkoj

Jedna od uočenih karakteristika medijskog izveštavanja o femicidu je regionalnost, dakle, mediji u Srbiji izveštavaju o ubistvima žena u BiH i Hrvatskoj, i obrnuto. Ta regionalnost je ipak ograničena, jer ne postoje izveštaji o femicidu u npr. Sloveniji, Makedoniji, ili nekim drugim, susednim državama regiona a teško da tamo takvih slučajeva nema. Glavne karakteristike medijskog izveštavanja o femicidu u Srbiji, uočavaju se i u regionu i tu nema neke veće razlike, ni u njihovim dobrim, niti u lošim osobinama, što ilustruju i najnoviji slučajevi izvršenog i pokušanog femicida u Hrvatskoj i u BiH.

Januarski femicid praćen samoubistvom ženoubice u Hrvatskoj⁵: Patološka ljubomora najvjerojatniji je uzrok stravičnog ubistva i samoubistva koje je šokiralo stanovnike Slavonskog Broda (Jutarnji, 2014). Policajac Goran Beraković (44) usmratio je svoju djevojku, šest godina mlađu Ines Garić s kojom je odnedavna živio u njenom stanu, u Zrinskoj ulici na broju 10 u centru Slavonskog Broda. Ines je pravnica koja je nakon razvoda od supruga živjela sa sedmogodišnjom kćerkicom. Goran je obavljao dužnost pomoćnika načelnika saobraćajne policije. Oboje su bili razvedeni, a od prije dvije godine su bili u vezi (Agencije, 2014).

Februarski slučaj pokušanog femicida u Republici Srbkoj⁶: Mustafa Sprečo (1945) je oko četiri sata ujutro nasrnuo na suprugu Sadetu (1947) te je izudarao čekićem nanijevši joj po glavi i tijelu teške ozljede. Nakon toga je pokušao zapaliti kuću, te na kraju prerezao sebi vene i nožem odsjekao polni organ. Po prijemu na Odjel urgentne medicine Mustafi su konstatovane vidne povrede glave, posjekotine na obje potkoljenice i amputiran penis. Nakon pružene

⁵ O ovom slučaju u Srbiji je detaljno izveštavao Kurir (Ekipa Kurira, 2014).

⁶ O ovom slučaju su u Srbiji detaljno izveštavale Večernje novosti (Đurić, 2014).

pomoći, tretmana plastičnog hirurga, neurohirurga i urologa, on je smješten u Službu za psihijatriju. Njegovoj supruzi konstatovane su povrede glave sa prelomom kosti lobanje, nanesene tupim predmetom, posjekotine na desnoj potkoljenici i lijevoj šaci, te povrede nanesene udarcima na lijevom ramenu i grudnjima. Ona je zadržana u Službi za neurohirurgiju. Prema riječima Ismeta Krličevića iz Mravića, prijatelja Mustafe i Sadete Sprečo, scena u prizemlju kuće u kojoj se odvijala drama, bila je stravična. Na sve strane su, kako je kazao, bile lokve krvi (Vijesti, 2014).

Zaključak

Medijsko izveštavanje o femicidu ima izuzetnu informativnu vrednost. Uredno vođeni presklipinzi postali su činjenična baza ne samo za feminističku kritiku institucija, samih medija i ukazivanje na uzroke i posledice rodno zasnovanog nasilja, već i za šire društveno angažovanje (u kojem su učešće uzeli i državni organi, akademija, civilno društvo) protiv nasilja nad ženama, posebno ono koje odnosi ženske živote. U tome leži i ona stalno prisutna dobra strane medijskog pristupa rodno zasnovanom nasilju koja se sastoji u njihovoj ulozi „duvača u pištaljku“. Radi se, dakle, o informisanju i o konkretnim slučajevima, ali i o dimenzijama i pojavnim oblicima tog fenomena, čak iako se uloge u nasilnim činovima, i posebno njihovi uzroci, defnišu najčešće rodno stereotipno i uglavnom netačno. Potrebno je da se i dalje kontinuirano nastavi vođenje rodno zasnovanih analiza medijskog izveštavanja o najtežim oblicima nasilja nad ženama o uočenim njihovim dobrim i lošim stranama. Tim analizama se omogućuje percepcionska alternativa postojećeg medijskog dizajniranja stvarnosti kao i ignorisanja neadekvatnosti i neblagovremenoosti institucionalnih reakcija na nasilje. Analiza medijskog izveštavanja o nasilju nad ženama nije sama sebi svrha, već je prva linija otpora stereotipnoj, mizoginoj medijskoj konstrukciji fenomena nasilja nad ženama u Srbiji. Analiza medijskog predstavljanja nasilja nad ženama treba konkretno da preporuči šta u medijskom izveštavanju o toj temi treba promeniti, čime se suzbija neukost i neobaveštenost, način denunciranja uobičajenih pokrića za elementarno profesionalno ili građansko nereagovanje. U tom pravcu su neophodne rodno zasnovane edukacije novinara i urednika medija koji izveštavaju o nasilju nad ženama, kao i učestalije konsultovanje sa stručnjcima i stručnjakinjama za nasilje, specifično kada je ono rodno zasnovano.

Literatura

- Beccket, K., Godoy, A. (2008) Power, Politics, and Penalty: Punitiveness as Backlash in American Democracies. *Studies in Law, Politics and Society*, 45, str. 139-173.
- Dej, L. A. (2004) *Etika u medijima, primeri i kontroverze*. Beograd: Medija Centar Beograd.
- Drew, H. (2009) *Women, violence, and the Media*. Boston, Hanover and London: University press of New England & Northeastern University Press.
- Kleinman, A. (2006) The Violence of Everyday Life. U: A. Kleinman, M. Ramphale, P. Reynolds (ur.) *Violence and Subjectivity*, Los Angeles, London: University of California Press.
- Hengehold, L. (2011) When Safety Becomes a Duty: Gender, Loneliness, and Citizenship for Urban Women. *Women's Studies Quarterly*, str. 48-69.
- Mršević Z. (2013a) *Kvalitativna analiza medijskog izveštavanja o nasilju nad ženama u Srbiji*. Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj.
- Mršević Z. (2013b) Ženoubistvo i samoubistvo ubice. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 3, str. 69-84.
- Mršević Z. (2013c) Analiza izveštavanja medija o nasilju nad ženama u 2012. godini. U: S. Macanović (ur.) *Godišnji Izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012*, Beograd: Autonomni Ženski centar, str 90–102.
- Mršević Z. (2013d) Femicid. *Pravo i politika*, 1 str. 51-69.
- Pavićević, O., Kron, L., Simenunović-Patić, B. (2013) *Nasilje kao odgovor: socijalne i psihološke implikacije krize*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Renzetti, C., Edleson J. (2008) *Encyclopedia of Interpersonal Violence, vol 1*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- Schinkel, W. (2010) *Aspects of Violence, A Critical Theory of Cultural Criminology*. London: Palgrave & Macmillan.
- Simeunović-Patić, B., Jovanović, S. (2013) *Žene žrtve ubistva u partnerskom odnosu*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Medijski izvori

- A. Ž. A. – V. V. (2012) Ubio čerku i ženu, pa sebi pucao u glavu. *Blic*, str. Hronika, 7.9.2012.

- B.J. (2012) Ubio je našu čerku da ne bi živela sa mnom. Blic, str. Hronika, 20.8.2012.
- Ekipa Kurira (2014) OTAC UBIJENE: Policajac joj je kroz jastuk pucao u glavu kao Al Kapone. Kurir, str. Hronika, 5.2.2014.
- Ilić J. (2013) Smederevska Palanka: Ubio ženu pa sebe. Večernje novosti, str. 11.
- Ivanović M. (2012) Ljubomorni otac ubica ostavio troje siročića. Blic, str. Hronika 30.6.2012.
- Ivanović M. (2013) Ubio bivšu ženu pa sebe. Blic, str. Hronika, 13.6.2013.
- Janačković B. (2012) Ubica iz Niša spremao i treće venčanje. Blic, str. Hronika 23.08.
- Jovanović J – Hadžić B. (2012) Meci u ubijenu suprugu i dete. Večernje novosti, str. Hronika, 8.9.2012.
- J.P., M. P. (2013) Ubio bivšu ženu na kućnom pragu. Alo, str 07.
- Kocić D. (2012) Pucao u ženu, pa se ubio, Press, str. 12.
- Lemajić J. (2012) Oduzeo im majku, ostavio pismo. Večernje novosti, str. 13
- M.I. (2012) Kašikara ih raznela na rođendan unučeta. Kurir, str.13.
- M.R. Niš (2012) Ubio čerku i suprugu na drugom mestu. Večernje novosti, str. 11, Hronika, 20.8.2012.
- Pašić S. (2013) Zrenjanin: Ubio cvećarku, pa pucao u sebe. Večernje novosti, str. 14.
- P. V. (2012) Supružnici iz Uba razneli se bombom. Blic, str. Hronika, 19.7.2012.
- Ristović M. (2012) Niš: Pištanj za ubistva našao preko Fejsbuka. Večernje novosti, str. Hronika, 21.8.2012.
- Urošević J. (2012) Pucao supruzi u grudi, pa se ubio. Blic, str. Hronika, 27.5.2012.
- Čeković D. (2013) UŽAS: Mučio ženu 30 godina, a onda je usmratio na ulici u Čačku - PSIHOPATA: Izbo ženu 20 puta jer ga je ostavila. Kurir, str. 14 – 15.
- Šolaja D. (2013) Ubio ženu i sebe, čerka molila za majčin život. Blic, str. 15.

Internet izvori

Agencije, Slavonski Brod: Policajac ubio ženu pa sebe, 29. 01 2014. Dostupno na: http://www.glassrpske.com/hronika/crna_hronika/Slavonski-Brod-Policajac-ubio-zenu-pa-sebe/145434.html, stranici pristupljeno 1.2.2014.

Đurić Lj. (2014) Krvava drama u Mravićima: Tukao ženu čekićem, pa sebi prerezao vene i polni organ!. Večernje novosti, 7.2.2014. Dostupno na: <http://www.novosti.rs/>

vesti/planeta.300.html:477255-Krvava-drama-u-Mravicima-Tukao-zenu-cekicem-pa-sebi-prerezao-vene-i-polni-organ, stranici pristupljeno 15.2.2014.

Mreža žene protiv nasilja, Krvava despotija muškaraca. Dostupno na: http://www.zeneprotivnasilja.net/images/stories/pdf/femicid/FEMICID_Krvava_despotija_muskaraca_clanak_objavljen_21.07.2011._godine.pdf, stranici pristupljeno 20.1.2014.

Horor u Slavonskom Brodu: Kroz jastuk joj je pucao u glavu, kao Al Kapone, Jutarnji, 30.1.2014. Dostupno na: http://www.glassrpske.com/chronika/crna_chronika/Horor-u-Slavonskom-Brodu-Kroz-jastuk-joj-je-pucao-u-glavu-kao-Al-Kapone/145524.html, stranici pristupljeno 1.2.2014.

<http://vijesti.in.rs/vijesti/drama-u-mravi%C4%87ima-izudarao-suprugu-%C4%8De-ki%C4%87em-potom-sam-sebi-amputirao-polni-organ>, stranici pristupljeno 15.2.2014.

ZORICA MRŠEVIĆ

Femicide in media

Media in Serbia explain femicide usually as caused by poverty and alcoholism. This style is gender blind and socially stereotyped because of neglected gender aspects of male violence against women. Particular problem is lack of problematizing obvious social "permission" of male violence. Femicide is regularly presented as an incident, allegedly impossible for anticipation rather than tragic epilogue of long lasting male violence against women which as such exists as a part of traditional gender social relations and roles. Media overlook that alcohol and poverty may only contribute to intensification of already existing, widely accepted domination of men and subordination of women. Media reports as a rule didn't enter deeper into problems of institutional and social context in which is perpetrated long lasting violence as preceding femicide. Media also never criticize the social behavior of neighbors, relatives and all others informed on the domestic violence, but rather avoid „mixing“into privacy matters. Thus violence escalates without barriers, eventually developed in femicide, murder a woman, victim of this, decades long lasting violence.

Key words: Femicid, media, family violence, traditional gender roles, lack of proper and in due time institutional reaction, not mixing into private issues by the surrounding persons.

Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet

TEMIDA

Mart 2014, str. 97-112

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1401097H

Originalni naučni rad

Primljeno: 1.2.2014.

Odobreno za štampu: 16.4.2014.

Odnos žrtava prema prestupu i medijaciji između žrtve i prestupnika¹

JASNA HRNČIĆ

TATJANA RAJIĆ*

*R*ad se bavi analizom odnosa žrtava prema prestupu i prema medijaciji između žrtve i prestupnika (MŽP). Ciljevi rada su: analiza osećanja, ponašanja i potreba žrtava u odnosu na prestup, i analiza spremnosti žrtava da se uključe u MŽP. 17 medijatora je procenilo 41 žrtvu i 42 prestupnika, koji su učestvovali u 41 MŽP, primenom Upitnika za prvu procenu (Quill, Wynne, 1993). Žrtve su češće od prestupnika pokazivale snažna osećanja ogorčenosti, ljutnje i povređenosti, a prestupnici su češće pokazivali krivicu. Žrtve su imale izrazitiji odbrambeni stav i bile samopouzdanije od prestupnika. Skoro sve žrtve i prestupnici su imali potrebu za reparacijom i postizanjem sporazuma sa drugom stranom, a velika većina je želela da sazna više o drugoj strani i bila otvorena za kontakte sa njom. Rezultati su diskutovani u svetlu savremenih istraživanja.

Ključne reči: osećanja žrtava, ponašanja žrtava, potrebe žrtava, spremnost za medijaciju, poređenje sa prestupnicima

¹ Rad je rezultat rada na projektu *Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije* koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, broj 47011.

* Dr Jasna Hrnčić je docentkinja na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. E-mail: jhrncic@gmail.com

Tatjana Rajić je sociološkinja, politikološkinja i specijalista iz oblasti medijacije, Centar za socijalni rad Požarevac. E-mail: tatjanarajic.po@gmail.com

Uvod

Medijacija između žrtve i prestupnika je jedan od modela primene restorativne pravde, koji je nastao iz potrebe da se više vodi računa o potrebama onih koji su direktno pogođeni kriminalom. Restorativni pristup polazi od stanovašta da prestup stvara povredu, da povreda rezultira u obavezi da se stvari isprave, i da se način da se isprave najbolje može naći u direktnoj komunikaciji između onih koji su direktno pogođeni kriminalom. Zehr (2002) smatra da su osnovni ciljevi restorativne pravde: da se ključne odluke stave u ruke onih koji su najviše pogođeni kriminalom; da pravda bude više isceliteljska i više transformišuća i da se smanji verovatnoća daljih prestupa. Dakle, da bi se stvari ispravile, potrebno je voditi računa o tome ko je sve pogoden kriminalom (žrtve, prestupnici, članovi lokalne zajednice).

U restorativnom pristupu fokus je na potrebama žrtve i odgovornosti prestupnika. Zehr (2002: 13-14) navodi nekoliko potreba žrtve, prestupnika i zajednice. Žrtva ima potrebu za informacijom o prestupu koja se najčešće odnosi na informacije o tome zašto se desilo krivično delo, šta se desilo od tada i sl. Da bi se dobila prava informacija, obično je potrebna direktna komunikacija sa prestupnikom. Žrtve imaju i potrebu da ispričaju priču o tome šta se desilo. Krivično delo narušava žrtvin pogled na sebe i svoj svet. Pričanje priče o tome na značajnom mestu, na kome joj se daje javno priznanje, daje žrtvi mogućnost rekonstrukcije sopstvenog sveta. Pričanje svoje priče onom koji je uzrokovao povredu takođe omogućava da prestupnik razume kakve su posledice njegove akcije. Žrtve imaju potrebu da se osnaže, jer uzdrmane krivičnim delom, često imaju osećaj da gube kontrolu nad sobom i svojim svetom. Aktivno učestvovanje i uticaj na proces rešavanja slučaja u kojem su bile žrtve vraća im osećaj kontrole u sopstvenom životu. Značajna je potreba žrtve za restitucijom, nadoknadom štete od strane prestupnika, kako u smislu povraćaja pretrpljenog realnog gubitka, tako i u smislu simboličkog prevaziлаženja posledica krivičnog dela. Napor prestupnika da ispravi učinjenu štetu, pa makar i delimično, ili čak samo izvinjenjem, pokazuje da prestupnik preuzima odgovornost za svoje delo, da žrtva nije kriva i da je njen gubitak ispostovan. Ovim se nepravda učinjena krivičnim delom priznaje.

Potrebe *prestupnika* po Zehr-u (2002) su: potreba za odgovornošću za učinjenu štetu (ohrabruje se empatija kod prestupnika, a njihov stid zbog učinjenog dela se transformiše u akciju za naknadu učinjene štete); potreba za ličnim razvojem (ohrabruje se zaceljivanje ličnih povreda koje su doprinele

razvoju prestupničkog ponašanja, povećavaju se lične kompetencije prestupnika i daje se mogućnost psihosocijalnih tretmana) i potreba za pripadanjem zajednici (omogućava se prestupniku da nadoknadi štetu i da se reintegriše u zajednicu, u kojoj je zbog svog prestupa bio marginalizovan i stigmatizovan).

I zajednica ima potrebe: za priznanjem opterećenja koje krivično delo postavlja zajednici, koja je ovde u poziciji žrtve; za građenjem osećaja zajedništva i međusobne odgovornosti u zajednici; za preuzimanjem odgovornosti za dobrobit svojih građana, uključujući i žrtve i prestupnike, kao i za razvijanjem uslova koji unapređuju kvalitet života u zajednici (Zehr, 2002).

U praktičnoj primeni ideja restorativne pravde razvilo se nekoliko modela. Osnovne forme su *modeli susreta*. „Restorativna pravda je proces u kome se sve strane uključene u određeni prestup skupe da zajedno nađu način kako da se nose sa posledicama prestupa i njegovim implikacijama u budućnosti“, smatra britanski kriminolog Marshall (1996, prema Van Ness i dr., 1997: 5). *Modeli susreta* podrazumevaju susret između prestupnika i žrtve, tokom koga strane u sukobu kroz dijalog i pregovore zajednički dolaze do rešenja tj. donose odluku o daljim akcijama, dok treća osoba olakšava njihovu komunikaciju i nema mogućnost da nameće dogovor i utiče na njihovu odluku. Saniranje štete se ostvaruje kroz preuzimanje odgovornosti i obaveza u budućnosti, vodeći računa o potrebama.

Medijacija (posredovanje) između žrtve i prestupnika (MŽP) je najčešći model primene restorativne pravde u Evropi (Miers, Willemens, 2004). To je „...proces u kome nepristrasna treća strana (posrednik, medijator) pomaže žrtvi i prestupniku da komuniciraju, direktno ili indirektno“ (Libman, Hrnčić, 2007: 30). Ovaj model je najjednostavniji model susreta, koji traži prisustvo samo žrtve, prestupnika i medijatora. Izuzetno, medijacija se može realizovati i indirektno, kada medijator ima ulogu prenosioca poruka koje strane u sukobu šalju jedne drugima. Proces medijacije je po prirodi dobrovoljan za učesnike tokom celog postupka.

MŽP se pokazala daleko efikasnijom od sudskog sistema u rešavanju imovinskih i laksih prestupa sa elementima nasilja, u smislu bržeg postupka, većeg zadovoljstva i žrtava i prestupnika, visoke stope ispunjenja dogovora postignutih na medijaciji i smanjenja recidivizma prestupnika (Hrnčić i dr., 2014; Latimer i dr., 2001; McCold, 2003; Morris, Maxwell, 2001; van Ness, Strong, 1997).

Sistematska primena restorativne pravde u Srbiji je inicirana u Nišu 2002. godine od strane UNICEF-a projektom diverzionih šema, a u periodu od 2003. do 2007. godine je sproveden nacionalni projekat reforme maloletničkog pra-

vosuđa *Šansa deci za promenu* (Hrnčić, 2007), u kome je primena restorativne pravde dobila značajno mesto. U cilju razvijanja modela efikasne primene MŽP realizovana su tri pilot programa. Ovi programi su, po prvi put u Srbiji, dali mogućnost prikupljanja podataka o karakteristikama MŽP, njegovih učesnika i efekata. Jedan od njih je bio *Mreža za posredovanje timova za sveobuhvatnu dečiju zaštitu*, koja je imala za cilj podizanje svesti o prednostima MŽP, umrežavanje relevantnih službi i realizaciju samih medijacija. Obuhvatala je 14 opština u Srbiji i 61 medijatora. Pored ostalog, program je omogućio prikupljanje podataka o MŽP u različitim sredinama u Srbiji.

Metodologija

Predmet rada je odnos žrtava prema prestupu i prema medijaciji između žrtve i prestupnika, kao načinu da se odgovori na potrebe nastale prestupom.

Ciljevi rada su: analiza osećanja i ponašanja žrtava u odnosu na prestup, analiza potreba žrtava u odnosu na prestup i analiza spremnosti žrtava da se uključe u medijaciju između žrtve i prestupnika.

Da bi se odgovorilo na ova pitanja, korišćeni su podaci koji su prikupljeni tokom primene medijacije između žrtve i prestupnika. Ovi podaci su prikupljeni u cilju olakšavanja uspešnog sprovođenja MŽP i sticanja uvida u njen postupak i efekte.

Instrument

Podaci su prikupljeni *Upitnikom za prvu procenu* Quill-a i Wynne-a (1993: 183-186). Upitnik je konstruisan u svrhu prikupljanja podatka o podobnosti žrtava i prestupnika za učešće u medijaciji između žrtve i prestupnika (MŽP), kao i o mogućim preprekama koje mogu da se pojave tokom postupka medijacije. Neznatno je adaptiran za primenu u našim uslovima². Sadrži devet grupa pitanja, koja uključuju 36 stavki za žrtvu i 38 stavki za prestupnika. Na njih se najčešće odgovora zaokruživanjem ponuđenih odgovora na dihotomnoj ili četvorostepenoj skali. Stavke se odnose na osećanja, ponašanja i potrebe strana u sukobu u odnosu na prestup i na njihovu spremnost za učešće u MŽP. Osnov za procenu je razgovor, opservacija i lična empatija proce-

---

² Upitnik nije prikazan u tekstu zbog dužine prikaza. Za uvid se obratite autorkama.

njivača. Kako upitnik sadrži stavke koje se odnose na spremnost za učešće žrtve i prestupnika u postupku MŽP i na njihova unutrašnja stanja (osećanja i potrebe), procenu bi trebalo da vrši osoba koja je obučena za primenu medijacije između žrtve i prestupnika i za popunjavanje ovog upitnika.

Postupak prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni tokom primene medijacije između žrtve i prestupnika u okviru *Mreže za posredovanje timova za sveobuhvatnu dečiju zaštitu* od 2004. do 2006. godine. Medijatori Mreže su završili osmodnevnu obuku za medijaciju između žrtve i prestupnika i jednodnevnu obuku za dokumentovanje medijacije. Deo dokumentacije je bio i *Upitnik za prvu procenu*, koji su medijatori popunjavali tokom prve odvojene posete žrtvi i prestupniku. Svaki pojedinačni upitnik su popunjavaši po dva medijatora neposredno nakon prve odvojene posete, za šta je bilo potrebno da postignu međusobnu saglasnost u proceni. Popunjeni upitnici su prikupljeni, a dobijeni podaci su statistički obrađeni (deskriptivna statistika, hi-kvadrat test).

Uzorak istraživanja

Od ukupno 110 MŽP sprovedenih u posmatranom periodu, od strane 17 medijatora u 7 gradova u Srbiji je dobijena potpuna dokumentacija za 41 medijaciju (37,3%). Obuhvaćena su 83 ispitanika - 41 žrtva i 42 prestupnika (u jednom slučaju prestup su učinila dva prestupnika). Sa svakim ispitanikom je obavljen barem jedan odvojeni pripremni razgovor, a sa obe strane u prestupu barem jedan zajednički sastanak, na kome je realizovano direktno posredovanje i postignut sporazum. Podaci o broju prestupa za koje je ponuđena ali ne i realizovana medijacija, kao i u broju započetih a nezavršenih medijacija nisu bili raspoloživi. Postoji samo svedočenje medijatora Mreže da je odgovor na ponuđenu MŽP najčešće bio pozitivan, ukoliko je medijator kompetentan i poštovan u zajednici.

Više od polovine žrtava (59,5%; N=25) i velika većina prestupnika (90,5%; N=38) su bili muškog pola. Skoro svi prestupnici (90,5%) su bili do 18 godina starosti, od čega je njih 16,3% imalo do 14 godina. Uzrast žrtava je u tri četvrtine slučajeva (75,0%) bio do 18 godina starosti, dok je jedna osmina (12,5%) imala do 14 godina starosti.

U osnovi sukoba najčešće su bile psovke i luke telesne povrede (39,0%), ređe krađe (24,4%), zatim uništavanje imovine (14,6%) i vređanje i pretnje (14,6%). Sukobi su se najčešće dešavali u školi (51,2%), mnogo ređe kod kuće (19,5%), zatim u prodavnici (7,3%) i na ulici (4,9%), dok se ostala mesta prestupa nisu češće pojavljivala.

Slučajevi su na medijaciju najčešće upućivale škole (36,6%) i nadležni u prekršajnom i krivičnopravnom sistemu (policija, Opštinski organ za prekršaje i Okružni sud, ukupno 34,1%), a znatno ređe centri za socijalni rad (12,2%). Posredovanje su retko tražile žrtve (9,8%) i porodice prestupnika (4,9%), dok tužilaštva nisu uputila ni jedan slučaj na medijaciju.

Rezultati istraživanja

Osećanja i ponašanja žrtava i prestupnika

a) Osećanja

Medijatori su procenili postojanje negativnih osećanja u odnosu na prestup kod žrtava i prestupnika (Tabela 1). Skoro sve žrtve su u umerenom ili izrazitom stepenu pokazivale osećanje povređenosti (97,6%), ogorčenosti (95,1%) i ljutnje (92,7%), od čega je velika većina pokazivala izraziti stepen ovih osećanja. Osećanje frustriranosti je u umerenom ili izrazitom stepenu iskazivalo 82,5% žrtava, a osećanje umerenog ili izrazitog straha 68,4% njih, dok su ova osećanja znatno ređe bila prisutna u izrazitom stepenu. Osećanje bespomoćnosti je u umerenom ili izrazitom stepenu bilo prisutno kod 47,4% žrtava, od čega u izrazitom stepenu kod 26,3% njih. Osećanje krivice je bilo prisutno kod 32,4% žrtava, a izrazito prisustvo ovog osećanja je registrovano kod samo 5,4%.

Značajne razlike između žrtava i prestupnika se pokazuju kod osećanja krivice, ogorčenosti, ljutnje i povređenosti ($p<0,001$, Tabela 1). Izrazito osećanje krivice je bilo čak dvanaest puta češće kod prestupnika (65,9%) nego kod žrtava (5,4%). Sa druge strane, kod žrtava je dva do tri puta češće nego kod prestupnika bilo prisutno izrazito osećanje ogorčenosti, ljutnje i povređenosti.

Žrtve se od prestupnika nisu značajno razlikovale po osećanju frustriranosti, straha i bespomoćnosti ($p<0,20$). Ipak, kod žrtava je nešto češće nego kod prestupnika bilo prisutno osećanje frustriranosti (82,5% naspram 64,9%), dok

je kod prestupnika nešto češće nego kod žrtava bilo prisutno osećanje straha i bespomoćnosti (86,8% i 64,9% naspram 68,4% i 47,4%).

Tabela 1: Osećanja žrtava i prestupnika u procentima i značajnost razlika

OSEĆANJA	Strane	Stepen prisutnosti osećanja u %				Σ u %	χ^2	df	Značaj.
		Slabo	Ume-reno	Izra-zito	Ne znam				
Povređenost	Ž*	1 2,4%	10 24,4%	30 73,2%	0 0%	41 100%	15,470	2	p<0,001
	P	12 30,8%	13 33,3%	14 35,9%	0 0%	39 100%			
Ljutnja	Ž	3 7,3%	8 19,5%	30 73,2%	0 0%	41 100%	17,185	2	p<0,001
	P	13 35,1%	13 35,1%	10 27,0%	1 2,7%	37 100%			
Strah	Ž	12 31,6%	11 28,9%	15 39,5%	0 0%	38 100%	3,933	2	p<0,20
	P	5 13,2%	16 42,1%	17 44,7%	0 0%	38 100%			
Bespomoćnost	Ž	20 52,6%	8 21,1%	10 26,3%	0 0%	38 100%	3,650	2	p<0,20
	P	13 35,1%	15 40,5%	9 24,3%	0 0%	37 100%			
Frustriranost	Ž	7 17,5%	20 50,0%	13 32,5%	0 0%	40 100%	3,732	2	p<0,20
	P	13 35,1%	12 32,4%	12 32,4%	0 0%	37 100%			
Ogorčenost	Ž	2 4,9%	5 12,2%	34 82,9%	0 0%	41 100%	23,127	2	p<0,001
	P	15 42,9%	8 22,9%	10 28,6%	2 5,7%	35 100%			
Krivica	Ž	23 62,2%	10 27,0%	2 5,4%	2 5,4%	23 62,2%	34,784	2	p<0,001
	P	4 9,8%	9 22%	27 65,9%	1 2,4%	4 9,8%			

*Ž - žrtve; P- prestupnici; Σ - suma, χ^2 - hi kvadrat test, df -stepeni slobode, Značaj. – značajnost razlika, p - nivo značajnosti razlika

b) Ponašanje

Žrtve su zauzele odbrambeni stav u toku komunikacije sa medijatorom u velikoj većini slučajeva (85,4%), dok je 53,6% imalo izrazito odbrambeni stav (Tabela 2). U poređenju sa žrtvama, prestupnici su značajno ređe imali odbrambeni stav ($p<0,005$).

Žrtve su u velikoj većini slučajeva (88,1%) pokazale umereno do izrazito samopouzdanje (Tabela 2). U poređenju sa prestupnicima, one su značajno češće samopouzdane ($p<0,05$).

Tabela 2: Ponašanje žrtava i prestupnika i značajnost razlika

PONAŠANJE	Strane	Stepen prisutnosti ponašanja u %				Σ u %	χ^2	df	Značaj.
		Slabo	Umereno	Izrazito	Ne znam				
Odbrambeni stav	Ž*	6 14,6%	13 31,8%	22 53,6%	0 0,0%	41 100%	11,206	2	$p<0,005$
	P	14 33,3%	20 47,6%	8 19,0%	0 0,0%	42 100%			
Samopouzdanje	Ž	5 11,9%	21 52,4%	15 35,7%	0 0,0%	41 100%	6,936	2	$p<0,05$
	P	12 28,6%	24 57,1%	6 14,3%	0 0,0%	42 100%			
Agresivnost	Ž	31 76,2%	9 21,4%	1 2,4%	0 0,0%	41 100%	0,350	2	$p<0,975$
	P	30 71,4%	9 21,4%	2 4,8%	1 2,4%	42 100%			

*Ž - žrtve; P- prestupnici; Σ - suma, χ^2 - hi kvadrat test, df -stepeni slobode, Značaj. – značajnost razlika, p - nivo značajnosti razlika

Agresivno i antisocijalno ponašanje je bilo prisutno u istoj meri i kod žrtava i kod prestupnika. Umereno agresivno ponašanje je pokazala oko petina i žrtava i prestupnika (21,4%), a izrazito agresivno ponašanje - jedna žrtva (2,4%) i dva prestupnika (4,8%); razlike između žrtava i prestupnika praktično ne postoje ($p<0,975$). Rizik od fizičkog nasilja tokom posredovanja je procenjen kod jednog prestupnika (2,4%), dok za dve žrtve (4,9%) nije moglo da se proceni da li ovaj rizik postoji. Na pitanje u upitniku da li antisocijalno ponašanje može da omesta posredovanje, medijatori su potvrđno odgovorili za podjednak procenat žrtava (9,8%; N=4) i prestupnika (9,5%; N=4).

Medijatori nisu procenili ni za jednu žrtvu da bi pijanstvo, upotreba droga, rasizam, seksizam ili teškoće u korišćenju jezika mogli da otežaju posredovanje. Sa druge strane, za neke prestupnike je konstatovano da bi mogli da ometaju posredovanje svojim rasizmom (4,8%; N=2) i izazivačkim ponašanjem (2,4%; N=1).

Potrebe žrtava i prestupnika u odnosu na prestup

Potrebe žrtava su veoma slične potrebama prestupnika. Sve žrtve (100%) i skoro svi prestunici (95,2%) su izrazili potrebu za reparacijom (nadoknadm) štete koju je žrtva pretrpela, dok su svi prestupnici (100%) i skoro sve žrtve (97,6%) izrazili potrebu za postizanjem sporazuma sa drugom stranom u sukobu. Želju da znaju više o drugoj strani iskazalo je oko tri četvrtine i žrtava (73,2%) i prestupnika (76,2%). Potrebu za pravnim zastupnikom nije imala ni jedna žrtva niti prestupnik. Potrebu za upućivanjem u druge službe su imali u sličnom procentu i žrtve (12,2%) i prestupnici (14,3%). Žrtve (4,9) i prestupnici su upućivani u savetovalište (9,5%), žrtve i u bolnice (7,3%), a prestupnici i u centar za socijalni rad (4,5%). Specijalne potrebe vezane za pol, uzrast, nacionalnost ili onesposobljenost nisu uočene ni kod jednog prestupnika, ali su primećene kod tri žrtve (7,3%). Medijatori nisu dali dodatne podatke o prirodi ovih potreba.

Spremnost žrtava i prestupnika za medijaciju

Spremnost žrtava i prestupnika za medijaciju je procenjivana na osnovu njihovog stava prema retribuciji i posredovanju i na osnovu procene njihove podobnosti za medijaciju od strane medijatora.

a) Odnos prema retribuciji i posredovanju

Tabela 3: Odnos prema retribuciji i posredovanju/reparaciji i značajnost razlika

Stav	Strana	Stepen prisutnosti stava			Σ	χ^2	df	Značaj.
		Slabo	Umereno	Izrazito				
Prihvatanje retribucije – kažnjavanja	Ž*	19 46,3%	18 43,9%	4 9,8%	41 100%	15,588	2	p<0,001
	P	5 11,9%	21 50,0%	16 38,1%	42 100%			
Otvorenost za posredovanje – reparaciju	Ž	1 2,4%	4 9,8%	36 87,8%	41 100%	0,100	2	p=1,00
	P	1 2,4%	5 11,9%	36 85,7%	42 100%			

*Ž - žrtve; P- prestupnici; Σ - suma, χ^2 - hi kvadrat test, df -stepeni slobode, Značaj. – značajnost razlika, p - nivo značajnosti razlika

U upitniku se posebno procenjivao odnos prema retribuciji, a posebno odnos prema posredovanju-reparaciji. Žrtve su u 53,7% slučajeva bile pozitivne prema ideji retribucije – kažnjavanja, kao načina rešavanja povrede nastale prestupom, od čega je njih 9,8% prema ovome imalo izrazito pozitivan stav (Tabela 3). Prestupnici su značajno češće od žrtava prihvatali kažnjavanje ($p<0,001$): njih 88,1% je bilo pozitivno prema kažnjavanju, a 38,1% je izrazito prihvatiло ovaj način društvene reakcije. Skoro sve žrtve i prestupnici su iskazali otvorenost za ideju posredovanja/reparacije kao načina rešavanja povrede nastale prestupom, od kojih je većina bila izrazito pozitivna, a razlike između njih nisu postojale.

Svi prestupnici (100%) i skoro sve žrtve (97,6%) su prihvatile saradnju sa timom za posredovanje (Tabela 4). Ipak, 17,1% žrtava i 16,7% prestupnika nije bilo otvoreno za kontakte sa drugom stranom u sporu.

Tabela 4: Stav prema posredovanju i kontaktima sa drugom stranom

Stav	Strana	Odgovor			Suma
		Da	Ne	Ne znam	
Otvorenost za buduće kontakte sa drugom stranom	Žrtve	33 80,5%	7 17,1%	1 2,4%	41 100%
	Prestupnici	35 83,3%	7 16,7%	0 0,0%	42 100%
Prihvatanje tima za posredovanje	Žrtve	40 97,6%	0 0,0%	1 2,4%	41 100%
	Prestupnici	42 100%	0 0,0%	0 0,0%	42 100%

b) Podobnost za medijaciju

Medijatori su procenili da su svi prestupnici i žrtve bili mentalno i fizički spremni za posredovanje i da su svi prestupnici bili i emocionalno spremni, dok za jednu žrtvu (2,4%) nisu mogli da procene da li je emocionalno spremna.

Medijatori su na osnovu rezultata na celom upitniku procenili da nema ograničavajućih faktora kod žrtava za primenu medijacije i da pogodnost žrtava za direktnu komunikaciju postoji u svim slučajevima, osim u jednom, za koji nisu mogli da procene ovu pogodnost. Međutim, kod prestupnika su se pokazale neke ograde. Za 23,8% prestupnika je konstatovano da postoji rizik od disbalansa moći između strana u sukobu, mada nije naznačeno da li se

radi o većoj moći žrtve ili prestupnika. Dva prestupnika (4,8%) nisu prihvatala odgovornost za prestup, a za jednog (2,4%) medijatori nisu mogli da procene da li prihvata ovu odgovornost ili ne.

Diskusija

Osećanja, ponašanja, potrebe i stavovi žrtava i prestupnika su procenjivana od strane treće osobe – medijatora. Ovaj pristup daje veću objektivnost u proceni ponašanja, ali postoji i veća verovatnoća greške procenjivača prilikom procene osećanja nego kod samoprocene, jer se radi o proceni unutrašnjih stanja, koja se ne zasniva na objektivnim, već na subjektivnim kriterijumima. Pouzdanost procene smanjuje i to što je podatke prikupljalo 17 medijatora, koji mogu imati različite unutrašnje kriterijume za stepen prisutnosti osećanja. Subjektivnost procene donekle ublažava primenjeni postupak postizanja saglasnosti između dva medijatora prilikom procene jedne osobe.

Uzorak nije reprezentativan već je prigodan, ali je struktura uzorka u skladu sa podacima iz drugih izvora. Podatak da su prestupnici i žrtve većinom adolescentnog uzrasta, a prestupi lakšeg tipa je u skladu sa praksom MŽP, koja se najčešće primenjuje upravo kod mladih prestupnika i za lakše prestupe (Miers, Willemens, 2004), kao i sa nalazima istraživanja po kojima su tuče i krađe najčešći delikti adolescenata (Patterson i dr., 1992, Rutter i dr., 1998), a njihove žrtve najčešće njihovi vršnjaci (Rutter i dr, 1998). Polna raspodela ispitanika je u skladu sa populacijskim merama. U Srbiji je 2002. godine u adolescentnom uzrastu bilo malo više stanovništva muškog pola (Republički zavod za statistiku, 2008: 9), dok je 2006. godine bilo 95,3% maloletnih prestupnika muškog pola (Republički zavod za statistiku, 2008: 45). S obzirom da je škola najčešće mesto sukoba, ne čudi što su upravo škole najčešće upućivale slučajeva na medijaciju, pa tek onda nadležni u prekršajnom i krivično-pravnom sistemu. Podatak da žrtve retko same traže MŽP sugerije da je potrebno da im informacije o postojanju i mogućnostima MŽP budu dostupnije. Nedostatak upućivanja slučajeva na medijaciju od strane tužilaštva ne iznenađuje. Naime, u vreme prikupljanja prikazanih podataka, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005, čl. 5-8, čl. 14), koji je otvorio mogućnost realizacije vaspitnog naloga i posebnih obaveza poravnjanja sa oštećenim, još nije stupio ili je tek stupio na snagu

(1. januara 2006. godine), dok podzakonska regulativa za primenu vaspitnih naloga do danas nije doneta.

Visoko prisustvo snažnih negativnih osećanja kod žrtava koje je izrazitije nego kod prestupnika je u skladu sa nalazima drugih autora (Libman, Hrnčić, 2007). Nešto manja izraženost frustracije, straha i bespomoćnosti kod žrtava delom se može objasniti time što se radilo o lakšim krivičnim delima, a delom i osećanjem krivice, konstatovanim kod čak trećine žrtava. Naime, osećanje krivice kod žrtava kriminala, sa jedne strane, možemo da tumačimo time što ono ima funkciju održavanja iluzije kontrole nad sopstvenim životom. Ako postoji krivica žrtve, postoji i mogućnost njenog uticaja na to da se kriminal ne desi, čime se smanjuje osećanje bespomoćnosti, straha i frustracije. Sa druge strane, osećanje krivice žrtava u ovom uzorku može da bude delom i odraz realne krivice za prestup. Dalja analiza sporazuma koje su naši ispitanici postigli tokom MŽP pokazuje da su u 17,1% slučajeva oni uključivali uzajamno izvinjenje i žrtve i prestupnika (rad u pripremi). Medijatori su svedočili (u usmenoj komunikaciji) da je do uzajamnih izvinjenja najčešće dolazilo prilikom tuča, u kojima postoji uzajamna odgovornost i prestupnika i žrtve i za međusobne povrede. Da u nekim slučajevima i kod žrtve postoji odgovornost za prestup sugeriše i podatak da je nekolicina prestupnika uključena u postupak medijacije iako nisu prihvatali odgovornost za prestup, kao i podjednako prisustvo agresivnosti i antisocijalnog ponašanja i kod žrtava i kod prestupnika.

Dobijeni nalazi jasno pokazuju da prestupi ostavljaju negativan trag i na osećanja mlađih prestupnika. Visoku prisutnost osećanja krivice, straha, bespomoćnosti i frustracije i nešto nižu prisutnost osećanja povređenosti i ljutnje možemo da tumačimo kao reakciju na često veoma stresnu situaciju prestupa i na povredu žrtve, ali i kao reakciju na povredu u slučajevima uzajamnog povređivanja žrtve i prestupnika. Nešto izrazitija prisutnost osećanja straha i bespomoćnosti kod prestupnika nego kod žrtava, sugeriše da ova osećanja nisu toliko vezana za povredu tokom prestupa, koliko za reakciju na krivično delo, kako od strane zajednice (kažnjavanje, marginalizacija i stigmatizacija prestupnika) tako i od strane samog prestupnika (o čemu svedoči osećanje krivice i pozitivan stav prestupnika prema kažnjavanju nađen kod većine prestupnika). U prilog ovom tumačenju ide i značajno niže samopouzdanje prestupnika nego žrtava. Na potrebu prestupnika da razreši sukob nastao prestupom ukazuje i to što su oni značajno ređe od žrtava pokazivali odbrambeni stav u odnosu na prestup.

Navedena negativna osećanja ukazuju na potrebu i žrtava i prestupnika za akcijom koja će ih neutralisati ili ublažiti, što potvrđuju nalazi o potrebama žrtava i prestupnika. One su bile vrlo slične i u skladu sa Zehr-ovim analizama (potreba za reparacijom, potreba da se zna više o drugoj strani) (Zehr, 2002). Nalazi sugerišu značaj restorativnog pristupa, koji izlazi u susret ovim potrebama. Visoka otvorenost za medijaciju koju su ispitanici pokazali, takođe ukazuje na relevantnost posredovanja u rešavanju prestupa, ali i na kompetencije medijatora da prikažu prednosti posredovanja i podstaknu poverenje strana za ovaj postupak. O veštinama medijatora svedoči i to što su svi ispitanici na kraju prihvatili direktnu medijaciju, iako je na osnovu procene Upitnikom za prvu procenu, oko šestina njih bila protiv kontakata sa drugom stranom.

Interesantno je da su medijatori pozitivno procenili podobnost za direktnu medijaciju kod svih prikazanih slučajeva, uprkos tome što su se kod nekih ispitanika pokazali rizici za uspešnu medijaciju (neuravnoteženost moći, antisocijalno ponašanje, rasizam...), kao i to da je za neke prestupnike procenjeno da ne prihvataju odgovornost za prestup. Da su medijatori ipak napravili dobru procenu ukazuje to što su medijacije zaista realizovane i sporazum postignut. Kvalitetna prva procena značajno pomaže u pripremi medijatora za postupak medijacije koja uključuje i planiranje načina prevazilaženja postojećih rizika.

Zaključak

Dobijeni nalazi su dali brojne detalje o osećanjima, ponašanjima, potrebama i stavovima žrtava i prestupnika. Žrtve, kao što je i očekivano, imaju izrazitija negativna osećanja u odnosu na prestup od prestupnika. Međutim, ostali nalazi razbijaju neke stereotipe o stranama u prestupu. Visoka prisutnost umerenih i izrazitih negativnih osećanja i kod prestupnika, skoro istovetne potrebe i žrtava i prestupnika u odnosu na prevazilaženje prestupa (za komunikacijom, reparacijom i postizanjem sporazuma sa drugom stranom), kao i slučajevi u kojima su granice između žrtve i prestupnika nejasne, ukazuju na to da, ne samo žrtve, već i prestupnici, imaju potrebu da zacele povredu načinjenu prestupom. Nalazi idu u prilog restorativnom pristupu, koji izlazi u susret navedenim potrebama učesnika prestupa.

Ipak, podaci su dobijeni na visoko selepcionisanom uzorku i na osnovu subjektivne procene brojnih, mada obučenih procenjivača, što ograničava

njihovu generalizaciju. Oni daju samo smernice za dalja istraživanja u ovoj oblasti. Potpunije podatke bi dalo istraživanje koje bi uključilo samoprocenu žrtava i prestupnika. Istraživanja žrtava i prestupnika registrovanih prestupa i anonimna istraživanja opšte populacije, koja bi obuhvatila žrtve i prestupnike ne samo registrovanih, već i neregistrovanih prestupa, dala bi jasniju sliku njihovih osećanja, ponašanja i potreba. Istraživanja koja bi obuhvatila i osobe koje nisu prihvatile ponuđenu MŽP, nisu završile započetu MŽP ili su završile MŽP bez postignutog dogovora, dala bi kompletnejnu sliku o odnosu učesnika prema ovom postupku.

Primena restorativne pravde je u našoj zemlji još uvek u povoju. Dokumentovanje njenih efekata daje podsticaj široj primeni i otvara mogućnost da dobrobiti ovog pristupa koristi veći broj i žrtava i prestupnika.

Literatura

Hrnčić, J. (2007) Projekat „Šansa deci za promenu“ – inicijativa za reformu maloletničkog pravosuđa u Srbiji. U: L. Kron (ur.) *Kriminalitet u tranziciji: fenomenologija, preventija i državna reakcija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 371-382.

Hrnčić, J., Rajić, T., Džamonja Ignjatović, T. (2014) Restorativna pravda i njena primena u Srbiji. U: T. Džamonja Ignjatović (ur), *Medijacija: koncepti i konteksti*, drugo izdanje. Beograd: Društvo psihologa Srbije, u štampi.

Latimer, J., Dowden, C., Muise, D. (2001) *The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta Analysis*. Canada: Department of Justice Research and Statistic Division.

Libman, M., Hrnčić, J (2007) *Priročnik za specijalističku obuku u veština medijacije između oštećenog i maloletnog učinioca*. Beograd: Centar za medijaciju.

McCold, P. (2003) A Survey of Assessment Research on Mediation and Conferencing. U: L. Walgrave (ur.) *Repositioning Restorative Justice*, Devon: Willan Publishing, str. 67-120.

Miers, D., Willemensens, J. (ur.) (2004) *Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries*. Belgium, Leuven: European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice.

Morris, A., Maxwell, G. (2001) Implementing Restorative Justice: What Works? U: A. Morris, G. Maxwell (ur.) *Restorative Justice for Juveniles*, Oxford: Hart Publishing, str. 267-281.

-
- Patterson, G. R., Reid, J. R., Dishion, T. J. (1992) *A Social Interactional Approach*. Vol. 4. *Antisocial Boys*. Eugene: Castalia Publishing Company.
- Quill, D., Wynne, J. (eds.) (1993) *Victim Offender Mediation Handbook*. West Yorkshire: West Yorkshire Probation Service & Save the Children.
- Republički zavod za statistiku (2008) *Žene i muškarci u Srbiji*. Beograd, Republički zavod za statistiku.
- Rutter, M., Giller, H., Hagell, A. (1998) *Antisocial Behavior by Young People*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Ness, D. W., Strong, K. H. (1997) *Restoring Justice*. Cincinnati: Anderson Publishing Co.
- Zakon o maloletnim učinjocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005). *Službeni glasnik Republike Srbije*, vol. 61, br. 85, str. 99-123.
- Zehr, H. (2002) *The Little Book of Restorative Justice*, USA: Intercourse.

JASNA HRNČIĆ

TATJANA RAJIĆ

Victims' relation towards the offence and victim-offender mediation

The paper analyse relation of victims toward the offence and their readiness for victim-offender mediation (VOM). Aims were analysis of feelings, behaviours and needs of victims regarding the offence, as well as and analysis of readiness of victims for VOM. 17 mediators assessed 41 victims and 42 offenders, participants of 41 VOM by Assessment Visit Check List (Quill, Wynne, 1993). Victims showed strong feelings of bitterness, anger and grievance more frequently than offenders, while offenders showed feeling of guilt more frequently than victims. Victims had higher defensive attitude and self-confidence then offenders. Almost all victims and offenders needed reparation and agreement with the other party. Most of them wanted to know more about the other party in conflict and were opened to contacts with him. The results were discussed in relation to current knowledge.

Key words: victims' feelings, victims' behaviour, victims' needs, readiness for mediation, comparison with offenders.

Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet

TEMIDA

Mart 2014, str. 113-130

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1401113K

Originalni naučni rad

Primljeno: 1.2.2014.

Odobreno za štampu: 9.4.2014.

Odnos policije i žrtava kriminaliteta: analiza procesa i nivoa zadovoljstva radom policije

MILAN KLISARIĆ

AURELIJA ĐAN*

Problem ovog istraživanja je da se ispita nivo zadovoljstva različitim kategorija žrtava kriminaliteta različitim aspektima rada i ponašanja policije. Cilj istraživanja je da se utvrdi da li policija podjednako i odgovorno tretira sve žrtve kriminaliteta, odnosno da li postoji značajna razlika u zadovoljstvu različitim katagorija žrtava kriminaliteta različitim aspektima rada i ponašanja policije. Na prigodnom uzorku od 149 ispitanika, analiziran je nivo zadovoljstva žrtava kriminaliteta u odnosu na očekivanja od policije povodom prijavljenog krivičnog dela i zatim nivo zadovoljstva prema različitim aspektima rada i ponašanja policije, kao što su prijavljivanje krivičnog dela policiji, ambijentalni uslovi obavljanja prvog razgovora kao i ljudski odnos/empatija policijskih službenika. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji značajna razlika u zadovoljstvu navedenim aspektima rada policije među različitim kategorijama žrtava. Najviše nezadovoljstva iskazali su priпадnici LGBT populacije i osuđivana lica koja se pojavljuju u ulozi žrtava. Rad sadrži predloge za poboljšanje kvaliteta rada i ponašanja policije prema žrtvama kriminaliteta. S obzirom da na našim prostorima nisu vršene relevantna istraživanja na spomenutu temu dobijeni podaci će nam poslužiti kao dobra osnova i referenca za moguća dalja istraživanja ovakve teme.

Ključne reči: žrtve kriminaliteta, policija, zadovoljstvo, kvalitet, upravljanje kvalitetom

---

* Mr Milan Klisarić je samostalni izvršilac za policijski menadžment u MUP-u Republike Srbije.
E-mail: milan.klisaric@mup.gov.rs.

Mr Aurelija Đan je istraživačica saradnica u Beogradskom centru za bezbednosnu politiku.
E-mail: aurelija.djan@bezbednost.org.

Uvod

Konstantno preispitivanje kvaliteta rada policijske službe predstavlja važan deo demokratskog rada policije. Kvalitet rada policije se može ustaviti na dva nivoa: prvi predstavlja usklađenost sa demokratskim standardima, a drugi predstavlja zadovoljstvo žrtava tj. zajednice radom policije (OEBS, 2008). Problem ovog istraživanja je bio da se utvrdi nivo zadovoljstva različitih kategorija žrtava kriminaliteta različitim aspektima rada i ponašanja policije. Cilj rada je da ispita da li pol, socijalni status i pripadnost različitim kategorijama žrtava kriminaliteta značajno utiču na žrtvina očekivanja od policije, prijavljivanje krivičnog dela, zadovoljstvo prvim kontaktom i uslovima ispitivanja kao i radom i ponašanjem policije.

Ovo istraživanje polazi od prepostavke da je policijska služba dužna da neguje pravičan odnos prema žrtvama kriminaliteta, kao i da im pruži podršku kako bi pomogla proces žrtvinog oporavka (OEBS, 2008). Kvalitet rada policije sa žrtvama kriminaliteta utiče na rasvetljavanje prijavljenog krivičnog dela. Informacije koje žrtve pružaju policiji su važne jer bez njih mnoga krivična dela ne bi bila poznata policiji, a samim tim i mnogi učinioци ne bi bili otkriveni (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011: 97-98).

Kvalitet rada policije sa žrtvama kriminaliteta ukazuje koliko dobro policija ostvaruje svoju misiju u zaštiti svih građana i građanki. S tim u vezi, mogu se postaviti osnovna problemska pitanja: „*Da li policija podjednako odgovorno treći sve žrtve kriminaliteta?*“ i „*Da li pojedine kategorije (grupe) žrtava kriminaliteta zahtevaju od policije poseban pristup u radu i zašto?*“ Za kvalitet, kao ključni pojam u ovom istraživanju korišćena su dva pristupa: širi i uži. Prema KAIZEN japanskoj filozofiji poslovnog uspeha *kvalitet je, u najširem smislu, sve što može biti poboljšano* (Masaki, 2008: 36), što znači da kvalitet uključuje sve aspekte ljudskog rada i ponašanja. Uže poimanje kvaliteta je sadržano u definiciji standarda ISO 9000:2005, po kome je „*kvalitet nivo do koga skup pripadajućih karakteristika nekog entiteta zadovoljava potrebe korisnika*“ (Filipović, Đurić, 2009: 166). Ove dve definicije ne isključuju jedna drugu, već naprotiv, dopunjavaju se.

Upravljanje kvalitetom rada policije sa žrtvama kriminaliteta je složen proces koji se zasniva na definiciji kvaliteta, poznavanju viktimoloških karakteristika različitih kategorija žrtava kriminaliteta i definisanoj strategiji rada sa njima. Među brojnim kategorijama žrtava kriminaliteta, po svojim specifičnostima, izdvajaju se tzv. predisponirane i ranjive grupe, odnosno grupe sa pojačanim rizikom od viktimizacije zbog njihovog položaja u društvu, životnog stila, zani-

manja, uzrasta i drugo (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011: 60). Neka istraživanja pokazuju da su osuđena lica značajno više izložena riziku da budu viktimizirana (Häll, 1997: 303-325 prema Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011). Takođe, posebno ranjivim grupama pripadaju i pripadnici LGBT populacije, žene kao predmet krivičnog dela trgovine ljudima i nasilja u porodici, lica sa kriminalnim dosjeima i marginalizovane grupe. Za njih je karakteristično da retko prijavljuju krivična dela zbog opšteg nepoverenja u policiju ili straha od otkrivanja privatnosti, kao i da nemaju dovoljno podrške državnih organa i mreža organizacija za podršku žrtvama kriminaliteta (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011: 67).

Procesni pristup rada policije sa žrtvama kriminaliteta, kao jedan od najvažnijih principa kvalitetata (Filipović, Đurić, 2009: 399), je neophodan element osnove upravljanja kvalitetom rada policije sa žrtvama kriminaliteta. Procesni ciklus treba da povezuje različite strane koje učestvuju u njemu (Bovaird, Löffler, 2009: 184): policijske službenike, policijske rukovodioce i žrtve kriminala. Njega bi trebalo da čini okvir od nekoliko važnih faza procesa, kao što su: prijava krivičnog dela, prvi razgovor sa žrtvom, održavanje i razvoj saradnje sa žrtvom tokom procesa rasvetljavanja prijavljenog krivičnog dela i analiza zadovoljstva žrtve radom policije.

Dosadašnja istraživanja

Istraživanja koja su sprovedena na temu žrtava kriminaliteta u razvijenim zemljama, pokazuju da je žrtva kriminaliteta počela ozbiljno da se tretira kao korisnik usluga ili kao jedna od ključnih zainteresovanih strana u upravljanju kvalitetom usluge. U Velikoj Britaniji, postoji posebno nadzorno telo (eng. Her Majesty's Inspectorate of Constabulary – HMIC) koje nadgleda rad policije i sprovodi svake godine istraživanje o zadovoljstvu žrtava kriminaliteta odnosom policije. Istraživanje sprovedeno u martu 2013. godine pokazuje da je većina žrtava kriminaliteta (85%) zadovoljna radom Britanske policije (Her Majesty's Inspectorate of Constabulary, 2013). U ovom istraživanju zadovoljstvo policijom se merilo u odnosu na efikasnost policije, dostupnost informacija i tretman policije prema žrtvi.

Istraživanja u Švedskoj govore da važan faktor koji doprinosi žrtvinom nezadovoljstvu radom policije predstavlja nedostupnost informacija (Shapland, Cohen, 1987 i Newburn, Merry, 1990, prema Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011), kao i osećaj da policija nije uradila dovoljno (BRA, 1999 prema Lind-

gren, Nikolić-Ristanović, 2011). Tako na primer, poslednje istraživanje koje se bavi zadovoljstvom žrtava radom policije ukazuje da su najzadovoljnije žrtve tj. njih ukupno 76% zadovoljne tretmanom i pristupačnošću, nešto manje dobijenim informacijama 48%, najmanje efektivnošću policije 33% (BRA report, 2013).

U tranzicionim zemljama zadovoljstvo žrtava kriminaliteta odnosom policije je ispod 40%. Žrtve su često nezadovoljne poslom koji obavlja policija ukoliko je istraga neuspешна. Žrtve imovinskih krivičnih dela su stoga manje zadovoljne radom policije u manje bogatim zemljama. Glavni razlog za nezadovoljstvo je činjenica da policija nije uspela da povrati njihovu izgubljenu imovinu. Takođe, u ovim zemljama mnoge žrtve izjavljuju da ih policija tretira na nedostojanstven način (Van Dijk, 2011).

U Srbiji ne postoji sveobuhvatno istraživanje koje ispituje zadovoljstvo žrtava kriminaliteta radom policije. Prva istraživanja su rađena 1980-ih i 1990-ih godina¹ da bi nakon 2000. godine sva istraživanja bila bazirana na ispitivanje odnosa policije i žrtava nasilja u porodici, kao i žrtava trgovine ljudima (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011: 106).

Metodološki okvir

Problem, predmet i cilj istraživanja

Policija Republike Srbije nema razvijene metode i instrumente za procenu kvaliteta rada policije u radu sa žrtvama kriminaliteta, niti je poznato koliko su žrtve kriminaliteta zadovoljne različitim aspektima rada i ponašanja policije. U cilju sticanja boljeg uvida u procenu kvaliteta rada policije, ževeli smo da ispitamo da li postoje značajne razlike u zadovoljstvu različitih kategorija žrtava kriminaliteta radom i ponašanjem policije. Stoga, cilj istraživanja je da se ispita da li policija podjednako odgovorno tretira sve žrtve kriminaliteta, odnosno da li postoji značajna razlika u zadovoljstvu različitih kategorija žrtava kriminaliteta različitim aspektima rada i ponašanja policije.

---

¹ Prvo istraživanje u Srbiji je rađeno 1980-ih godina i ispitivalo je položaj žrtve kriminaliteta u krivično-pravnom sistemu. Sredinom 1990-ih godina sprovedena je Međunarodna anketa o viktimizaciji u Beogradu koja je pružila informacije o spremnosti žrtava da prijave krivično delo i zadovoljstvu radom policije (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011).

Uzorak

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 149 ispitanika u periodu mart – maj 2013. godine.²

Struktura uzorka:

- Pol: 55 ispitanica ženskog pola i 94 ispitanika muškog pola
- Priroda krivičnog dela: žrtve krivičnih dela protiv imovine (100) i žrtve krivičnih dela protiv ličnosti (49)
- Pripadnost posebnim društvenim grupama – pripadnici siromašne populacije (19)³, lica koja uživaju poseban društveni ugled⁴ (14), pripadnici LGBT populacije (21), osuđivana lica (13) i osobe koje se ne osećaju pripadnicima posebnih društvenih grupa (82).

S obzirom da nije postojao nijedan određen kriterijum biranja ispitanika, i da se bazirao na biranju onih članova populacije koji su dostupni, uzorak je prigodan.

Instrument istraživanja

Instrument istraživanja je predstavljao upitnik koji je sadržao pitanja zatvorenog i otvorenog tipa i merio nivo zadovoljstva različitih kategorija žrtava kriminaliteta određenim aspektom rada policije kao što su očekivanja od policije, zadovoljstvo radom i ponašanjem policije.

---

² Ispitivanje je sprovedeno u 14 područnih policijskih uprava MUP-a širom Srbije. U istom periodu upitnik je u manjem broju distribuiran Asocijaciji Duga Šabac (koja se bavi pravima LGBT osoba) koja je organizovala anketiranje licem u lice sa pripadnicima LGBT populacije i po principu „grudve snega“ na širem području Srbije, kao i Zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u Padinskoj skeli i Sremskoj Mitrovici.

³ Pripadnicima siromašne populacije se smatraju osobe koje se prvenstveno tako osećaju ili čija primanja ne zadovoljavaju potrebe za kvalitetnim životom ili žive od socijalne pomoći.

⁴ Pripadnicima koji uživaju poseban društveni ugled (povlašćen društveni status) se smatraju osobe koje se prvenstveno tako osećaju tj. osobe koje su predstavnici vlasti na lokalnom, regionalnom ili centralnom nivou, kao i poznate i uspešne poslovne ličnosti.

Varijable

Zavisne varijable u ovom istraživanju predstavljaju odgovori ispitanika na pitanja u vezi sa očekivanjem od policije i njihovim zadovoljstvom, kao i odnosom sa policijom u vezi sa prijavom krivičnog dela. Nezavisne varijable predstavljaju pol (muški/ženski); socijalni status, operacionalizovan na osnovu pitanja o primanjima žrtve (sa primanjima/bez primanja) i priroda krivičnog dela, operacionalizovana na osnovu krivičnog dela usmerenog na imovinu žrtve i krivičnog dela usmerenog na ličnost.⁵ Kao nezavisnu varijablu koristili smo i pripadnost posebnim društvenim grupama: osobe istopolne seksualne orientacije (LGBT osobe), osuđivane osobe, pripadnici siromašne populacije, osobe sa povlašćenim društvenim statusom i osobe koje se ne osećaju pripadnicima posebne društvene grupe.

Metodološka ograničenja istraživanja

Rezultati ovog istraživanja imaju svoja metodološka ograničenja koja je važno predočiti. Uzorak od 149 ispitanika nije reprezentativan i relativno je malog obima. Da je uzorak bio veći rezultati istraživanja bili bi sadržajniji i statistički značajniji, jer bi podaci sa više pouzdanosti mogli da se podvrgnu statističkoj analizi. Takođe je važno spomenuti da je metod prikupljanja podataka imao svoja ograničenja, jer nije u potpunosti mogao da obezbedi anonimnost ispitanika u kratkom vremenskom roku.

Rezultati

Očekivanja od policije

Statističkom analizom ispitali smo razliku u očekivanjima od policije u odnosu na pol i prirodu krivičnog dela. Žene i muškarci imaju ista očekiva-

---

⁵ U krivična dela usmerena na imovinu žrtve u ovom istraživanju spadaju: prevara, krađa, teška krađa, uništenje i oštećenje tuđe stvari, razbojništvo, ugrožavanje javnog saobraćaja i neovlašćeno korišćenje službenog vozila. U krivična dela usmerena protiv ličnosti spadaju: nedozvoljene polne radnje, pokušaj ubistva, nasilje u porodici, napad na službeno lice, ugrožavanje sigurnosti, silovanje, teška telesna povreda, laka telesna povreda, nasilničko ponašanje i ucena.

nja od policije i očekuju da se policija maksimalno posveti njihovom slučaju. Međutim, Hi kvadrat test potvrđuje statistički značajnu razliku u pogledu očekivanja od policije u odnosu na prirodu krivičnog dela. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji statistički značajna razlika između žrtava krivičnih dela protiv imovine i protiv ličnosti, gde žrtve krivičnih dela protiv ličnosti imaju veća očekivanja od policije (videti Tabelu 1). Naime, testiranjem nezavisne varijable „da me uvek saslušaju pažljivo i sa uvažavanjem“, Pearsonov Hi kvadrat iznosi 12,82 na statistički značajnom nivou $p=0,001$; a testiranjem varijable „da pokažu razumevanje za moje probleme“, Pearsonov Hi kvadrat=14,75 na nivou značajnosti $p=0,00$. Takođe se statistički značajna razlika uočava u odnosu na prirodu krivičnog dela i želje da policija ima poverenja u žrtvu (Pearsonov Hi kvadrat=12,51; $p=0,01$).

Tabela 1: Hi kvadrat test dobijen za varijablu „Očekivanje žrtava kriminaliteta od policije“ u odnosu na prirodu krivičnog dela

Moja očekivanja od policije su:	Pearson's Chi Square	P level	Protiv imovine	Protiv ličnosti
Da me uvek saslušaju pažljivo i sa uvažavanjem	12,82	0,01	22 (22,0%)	25 (51,0%)
Da pokažu razumevanje za moje probleme	14,75	0,00	13 (13,0%)	20 (40,8%)
Da imaju poverenja u mene	12,51	0,01	3 (3,0%)	10 (20,4%)

Dodatnim uvidom u distribuciju frekvencija možemo da zaključimo da žrtve koje predstavljaju socijalno ugrožene i ranjive grupe imaju najviše očekivanja od policije povodom izvršenog krivičnog dela (videti Tabelu 2). Podaci govore da 61,9% pripadnika LGBT populacije očekuje od policije da se maksimalno posvete njihovom slučaju dok čak 85,7% očekuje od policije da budu maksimalno profesionalni. Najmanje očekivanja iskazale su žrtve koje uživaju poseban društveni status/ugled (14,3%) iako i one u velikom broju očekuju profesionalnost policije (64,3%). Najviše žrtava pripadnika LGBT populacije (71,4%) očekuje od policije da ih sasluša sa uvažavanjem i poštovanjem, dok najmanje žrtava koje uživaju poseban društveni ugled 14,3% očekuje isto. Ovi podaci nam ukazuju da LGBT žrtve imaju veća očekivanja od policije u odnosu na pripadnike drugih društvenih grupa kao i da im je važnije da ih policija sasluša sa uvažavanjem i poštovanjem od drugih društvenih grupa.

Tabela 2: Odgovori na pitanje „Očekivanje žrtava kriminaliteta od policije“ u odnosu na pripadnost posebnim društvenim grupama

Posebne društvene grupe	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Uživa poseban druš. ugled (%) frekvencije	14,3	64,3	14,3	/	14,3	7,2	/	/	7,1
	2	9	2	/	2	1	/	7	1
Pripadnik LGBT popul. (%) frekvencije	61,9	85,7	71,4	38,1	38,1	47,6	/	19,0	47,6
	13	18	14	8	8	10	/	4	10
Pripadnik siromašne popul. (%) frekvencije	36,8	63,2	26,3	15,8	15,3	5,3	/	5,3	15,8
	7	12	5	3	3	1	/	1	3
Osuđivano lice (%) frekvencije	33,3	50,0	16,7	16,7	33,3	25,0	/	16,7	33,3
	4	6	2	2	4	3	/	2	4
Ne oseća se pripadnikom (%) frekvencije	47,6	48,8	26,8	23,2	26,8	25,6	6,1	7,3	34,1
	39	40	22	19	22	21	5	13	28

Legenda:

1. Da se maksimalno posvete mom slučaju
2. Da budu maksimalno profesionalni/stručni
3. Da me saslušaju pažljivo i sa uvažavanjem
4. Da pokažu razumevanje za moje probleme
5. Da budu iskreni u odnosu sa mnom
6. Da brzo reaguju na nova saznanja koja im pružam u vezi sa slučajem
7. Da postanemo dobri prijatelji
8. Da imaju puno poverenja u mene
9. Da budu istrajni, a ne da brzo odustanu od slučaja

Prijavljivanje izvršenog dela policiji

Prilikom analize iskustva u vezi sa prijavljivanjem izvršenog krivičnog dela policiji i uticaja socijalnog statusa na motivaciju žrtve da prijavi krivično delo, rezultati pokazuju da, osobe koje imaju primanja prijaviće delo bez dvoumljenja, dok osobe koje nemaju primanja neće odmah prijaviti delo policiji. Tačnije, Cramerov V koeficijent nam pokazuje da postoji statistički značajna razlika u pogledu prijavljivanja krivičnog dela policiji u odnosu na socijalni status (Cramer V=0,3 na nivou značajnosti p=0,02). Takođe, postoji statistički značajna razlika u prijavljivanju krivičnog dela policiji u odnosu na prirodu krivičnog dela (Cramer V=0,59; p=0,00). Žrtve krivičnog dela protiv ličnosti se dvoume prilikom prijavljivanja krivičnog dela policiji prvenstveno zbog straha i odbojnosti koje osećaju, za razliku od žrtava krivičnog dela protiv imovine (videti Tabelu 4).

Tabela 3: Cramer's V koeficijent dobijen za varijablu „Moja iskustva u vezi sa prijavljivanjem krivičnog dela“ u odnosu na socijalni status i prirodu krivičnog dela

Moja iskustva u vezi sa prijavljivanjem krivičnog dela	Cramer V	p
Socijalni status	0,3	0,02
Krivično delo	0,59	0,00

Tabela 4: Odgovori na pitanje „Moja iskustva u vezi sa prijavljivanjem krivičnog dela“ koji su prikazani u odnosu na socijalni status i prirodu krivičnog dela

Socijalni status	Iskustva u vezi sa prijavljivanjem krivičnog dela					
	1	2	3	4	5	6
Bez primanja frekvencije (%)	57,6	15,2	6,1	9,1	9,1	3,0
	19	5	2	3	3	1
Sa primanjem frekvencije (%)	87,5	5,4	0,9	1,8	0,9	3,6
	98	6	1	2	1	4
Priroda krivičnog dela	1	2	3	4	5	6
Protiv imovine frekvencije (%)	96,9	1,0	/	1,0	/	1,0
	94	1	/	1	/	1
Protiv ličnosti frekvencije (%)	46,8	21,3	6,4	8,5	8,5	8,5
	22	10	3	4	4	4

Legenda:

1. Krivično delo sam bez dvoumljenja prijavio policiji
2. Krivično delo nisam odmah smeо da prijavim policiji jer sam osećao strah prema policajcima
3. Krivično delo nisam odmah smeо da prijavim policiji jer sam osećao odbojnost prema policiji
4. Krivično delo nisam odmah smeо da prijavim policiji jer nisam imao poverenja u policiju da će rešiti moj slučaj
5. Krivično delo nisam odmah smeо da prijavim policiji jer sam mislio da policija nije sposobna da reši moj slučaj
6. Krivično delo nisam odmah prijavio policiji jer sam se plašio osvete učinioца.

Kada je u pitanju prijavljivanje krivičnog dela policiji određene razlike se primećuju kod žrtava pripadnika LGBT populacije (28,6%) koje u najmanjoj meri izveštavaju da će prijaviti krivično delo policiji u odnosu na druge društvene grupe (videti Tabelu 5). Slično, u najvećoj meri pripadnici LGBT populacije (38,1%) izveštavaju da krivično delo nisu odmah smeli da prijave policiji jer su osećali strah prema policajcima.

Tabela 5: Odgovori na pitanje „Moja iskustva u vezi sa prijavljivanjem krivičnog dela“ koji su prikazani u odnosu na pripadnost posebnim društvenim grupama

Posebne društvene grupe	Iskustva u vezi sa prijavljivanjem krivičnog dela					
	1	2	3	4	5	6
Uživa poseban druš. ugled (%) frekvencije	92,9	7,1	/	/	/	/
	13	1	/	/	/	/
Pripadnik LGBT popul. (%) frekvencije	28,6	38,1	14,3	9,5	/	9,5
	6	8	3	2	/	2
Pripadnik siromašne pop. (%) frekvencije	84,2	5,3	/	/	5,3	5,3
	16	1	/	/	1	1
Osuđivano lice (%) frekvencije	80,0	10,0	/	10,0	/	/
	8	1	/	1	/	/
Ne oseća se pripadnikom (%) frekvencije	91,2	/	/	2,5	3,8	2,5
	73	/	/	2	3	2

Legenda:

1. Krivično delo sam bez dvoumljenja prijavio policiji
2. Krivično delo nisam odmah smeo da prijavim policiji jer sam osećao strah prema policajcima
3. Krivično delo nisam odmah smeo da prijavim policiji jer sam osećao odbojnost prema policiji
4. Krivično delo nisam odmah smeo da prijavim policiji jer nisam imao poverenja u policiju da će rešiti moj slučaj
5. Krivično delo nisam odmah smeo da prijavim policiji jer sam mislio da policija nije sposobna da reši moj slučaj
6. Krivično delo nisam odmah prijavio policiji jer sam se plašio osvete učinioca

Prvi kontakt sa policijom

Proverom prepostavke da žene i muškarci imaju različita iskustva prilikom prvog kontakta sa policijom dobijamo rezultate koji su statistički značajni. Statistička analiza iskustva žrtava prilikom prvog kontakta sa policijom govori da žene smatraju da su policijski službenici profesionalniji prilikom prvog kontakta u odnosu na muškarce (videti Tabelu 6). Naime, žene u većem broju izveštavaju da su policijski službenici profesionalni i sa puno razumevanja za njihove probleme i stanje prouzrokovano izvršenim krivičnim delom (Pearson χ^2 kvadrat=6,8 je na statistički značajnom nivou $p=0,01$).

U Tabeli 7 možemo da uočimo da postoji statistički značajna razlika u iskustvima žrtava u odnosu na varijablu socijalni status i prirodu krivičnog dela. Iiskustva žrtava bez primanja pokazuju da su policijski službenici nezainteresovani u pogledu rešavanja žrtvinog slučaja (Pearson χ^2 kvadrat=5,6; $p=0,01$). Veći broj žrtava koje imaju iskustvo krivičnog dela protiv ličnosti (24,5%) je izvestilo da su policijski službenici nezainteresovani za njihov slučaj u odnosu na žrtve kriminaliteta protiv imovine (Pearson χ^2 kvadrat=19,5; $p=0,00$) (videti Tabelu 8).

Tabela 6: χ^2 kvadrat test dobijen za varijablu „Iskustva u vezi sa prvim kontaktom sa policijom u vezi sa izvršenim krivičnim delom“ u odnosu na pol

Iskustva u vezi sa prvim kontaktom sa policijom u vezi sa izvršenim krivičnim delom	Pearson χ^2 kvadrat	P	Žene	Muškarci
Policijski službenici su bili profesionalni i sa puno razumevanja za moje probleme	6,8	0,01	39 (70,9 %)	46 (48,9%)

Tabela 7: χ^2 kvadrat test dobijen za varijablu „Iskustva u vezi sa prvim kontaktom sa policijom u vezi sa izvršenim krivičnim delom“ u odnosu na socijalni status

Iskustva u vezi sa prvim kontaktom sa policijom u vezi sa izvršenim krivičnim delom	Pearson χ^2 kvadrat	P	Bez primanja	Sa primanjima
Policijski službenici su izgledali nezainteresovano za moj slučaj	5,5	0,01	9 (26,5%)	11 (9,7%)

Tabela 8: Hi kvadrat test dobijen za varijablu „Iskustva u vezi sa prvim kontaktom sa policijom u vezi sa izvršenim krivičnim delom“ u odnosu na prirodu krivičnog dela

Iskustva u vezi sa prvim kontaktom sa policijom u vezi sa izvršenim krivičnim delom	Pearson Hi kvadrat	P	Protiv imovine	Protiv ličnosti
Policajski službenici su mi delovali nezainteresovano za moj slučaj	19,5	0,00	2 (2%)	12 (24,5%)

Lica sa posebnim društvenim statusom ne smatraju da je policija bila nezainteresovana niti da ih je odbila za saradnju, dok siromašni najviše smatraju da je policija bila profesionalna (73,7%). Žrtve koje pripadaju LGBT populaciji imaju najnegativnija iskustva prilikom prvog kontakta sa policijom. Prema njihovom mišljenju policija je prilikom prijema hladna i birokratska (65,0%), prilično neprofesionalna (45,0%) i nezainteresovana za njihov slučaj (40,0%). Nešto manje negativnih iskustava od pripadnika LGBT populacije imaju i osuđivana lica, žrtve krivičnih dela protiv ličnosti i lica bez primanja (videti Tabelu 9).

Tabela 9: Odgovori na pitanje „Moja iskustva sa policijom prilikom prvog kontakta u vezi sa izvršenim krivičnim delom“ u odnosu na pripadnost posebnim društvenim grupama

Posebne društvene grupe	Iskustva u vezi sa prijavljivanjem krivičnog dela					
	1	2	3	4	5	6
Uživa poseban druš. ugled (%) frekvencije	14.30	64.30	7.10	0	14.30	0
	2	9	1	0	2	0
Pripadnik LGBT popul. (%) frekvencije	65	10	45	40	5	20
	13	2	9	8	1	4
Pripadnik siromašne pop. (%) frekvencije	21	73,7	0	10	21	0
	3	14	0	2	4	0
Osuđivano lice (%) frekvencije	25	25	16	41,7	8,3	8,3
	3	3	2	5	1	1
Ne oseća se pripadnikom (%) frekvencije	13,4	71,6	2,5	4,9	32	1,2
	11	58	2	4	26	1

Legenda:

1. Prijem policije je bio prilično hladan i službenički
2. Policijski službenici su bili veoma profesionalni
3. Policijski službenici su mi delovali prilično neprofesionalno
4. Policijski službenici su izgledali prilično nezainteresovano za moj slučaj
5. Policijski službenici su me svojim profesionalizmom u potpunosti pridobili za saradnju
6. Policijski službenici su me svojim lošim ponašanjem odbili i zatvorili za saradnju

Uslovi ispitivanja

Detaljnija analiza govori da ne postoji statistički značajna razlika u procenti uslova ispitivanja policije između muškaraca i žena. Međutim, u tabeli 12 podaci govore da socijalni status značajno utiče na uslove ispitivanja (Pearson Hi kvadrat=4,1; p=0,04). Žrtve bez materijalnih primanja u većoj meri ocenjuju uslove ispitivanja kao loše (54,3%) u odnosu na osobe sa primanjima (35,1%). Slično, 64,9% žrtava koje imaju redovna primanja ocenjuju uslove kao dobre za razliku od 45,7% žrtava koje nemaju primanja (videti Tabelu 10).

Tabela 10: Odgovori na pitanje „Uslovi ispitivanja prilikom prvog kontakta u vezi sa izvršenim krivičnim delom“ u odnosu na socijalni status

Socijalni status	Uslovi ispitivanja	
	Loši	Dobri
Bez primanja	19 (54,3%)	16 (45,7%)
Sa primanjem	40 (35,1%)	70(64,9%)

Žrtve koje uživaju poseban društveni status su najzadovoljnija kategorija (85,7%), dok su žrtve koje su pripadnici LGBT populacije najnezadovoljnije uslovima ispitivanja (76,2%) (tabela 11).

Tabela 11: Odgovori na pitanje „Uslovi ispitivanja prilikom prvog kontakta u vezi sa izvršenim krivičnim delom“ u odnosu na pripadnost posebnim društvenim kategorijama

Posebne društvene grupe	Uslovi ispitivanja			
	Loši		Dobri	
	N	(%)	N	(%)
Uživa poseban druš. ugled	2	14,3	12	85,7
Pripadnik LGBT populacije	16	76,2	5	23,8
Pripadnik siromašne populacije	7	36,8	12	63,2
Osuđivanje lice	7	58,3	5	41,7
Ne oseća se pripadnikom	26	31,7	56	68,3

Zadovoljstvo ljudskim pristupom

Prilikom analize zadovoljstva žrtava ljudskim pristupom policije, odnosno njihovim saosećanjem sa žrtvinim problemima i patnjama, muškarci i žene se značajno razlikuju na skali zadovoljstva. Naime, žene postižu veće prosečne skorove (AS=3,9) u odnosu na muškarce (AS= 3,3) dok vrednost t-test-a u

Tabeli 12 iznosi 3,1 ($p=0,002$). Ovi skorovi nam govore da su muškarci prosečno zadovoljni ljudskim pristupom policije (ni zadovoljni ni nezadovoljni), dok žene više naginju zadovoljstvu.

Tabela 12: Pregled prosečnih skorova za muškarce i žene i vrednost t testa za varijablu „Zadovoljstvo ljudskim pristupom policije“

AS muškarci	AS žene	t-vrednost	p-nivo
3,3	3,9	3,1	0,002

Dobijeni rezultati govore da takođe postoji statistički značajna razlika u nivou zadovoljstva žrtava kriminaliteta ljudskim pristupom-empatijom policije u odnosu na prirodu krivičnog dela ($t\text{-test}=5,02$; nivo značajnosti $p=0,00$). Žrtve krivičnog dela usmerenog protiv njihove ličnosti postižu prosečno niže skorove na skali zadovoljstva (AS=3) od žrtava krivičnog dela usmerenog protiv imovine (AS=3,9) (videti Tabelu 13). Ovim zaključujemo da su žrtve krivičnog dela protiv ličnosti manje zadovoljne ljudskim pristupom policije od žrtava krivičnog dela protiv imovine.

Tabela 13: Pregled prosečnih skorova u odnosu na prirodu krivičnog dela i vrednost t testa za varijablu „Zadovoljstvo ljudskim pristupom policije“

AS protiv ličnosti	AS protiv imovine	t-vrednost	p
3	3,9	5,2	0,00

Dodatnom analizom frekvencija uviđamo da žrtve koje uživaju poseban društveni status (85,7%) su najzadovoljnije ljudskim pristupom policije, odnosno njihovim saosećanjem sa problemima i patnjama prouzrokovanim izvršenjem krivičnog dela. Najnezadovoljnije kategorije su pripadnici LGBT populacije, pri čemu je 33,0% izjavilo da je nezadovoljno, dok je 38,1% izjavilo da je veoma nezadovoljno, što predstavlja više od polovine ispitanika. Najzadovoljnije su osobe koje uživaju poseban društveni ugled (ukupno 85,7%), kao i osobe koje se ne osećaju pripadnicima posebne društvene grupacije (26,8% veoma zadovoljni, 57,3% zadovoljni), što se može videti u Tabeli 14.

Tabela 14: Odgovori na pitanje „Zadovoljstvo ljudskim pristupom policije u odnosu na priпадnost posebnim društvenim kategorijama“

Posebne društvene grupe	Zadovoljstvo ljudskim pristupom policije				
	1	2	3	4	5
Uživa poseban društveni ugled (%) frekvencije	14,3	71,4	14,3	/	/
	2	10	2	/	/
Pripadnik LGBT populacije (%) frekvencije	/	9,5	19,0	33,3	38,1
	/	2	4	7	8
Pripadnik siromašne populacije (%) frekvencije	13,3	60,0	13,3	13,3	/
	2	9	2	2	/
Osuđivano lice (%) frekvencije	7,7	23,3	23,3	30,8	15,4
	1	3	3	4	2
Ne oseća se pripadnikom (%) frekvencije	26,8	57,3	13,4	1,2	1,2
	22	47	11	1	1

Legenda:

1. Veoma zadovoljan
2. Zadovoljan
3. Ni zadovoljan ni nezadovoljan
4. Nezadovoljan
5. Veoma nezadovoljan

Diskusija

Rezultati istraživanja pokazuju da postoji statistički značajna razlika u očekivanjima od policije među pojedinim kategorijama žrtava kriminaliteta, te da žrtve očekuju od policije da ih pažljivo sasluša, uvaži, razume njihove probleme i veruje im. Žrtve kriminaliteta koje imaju veća očekivanja od ostalih su: žrtve krivičnih dela protiv ličnosti, žrtve bez primanja, pripadnici LGBT populacije i osuđivana lica. Najviše očekivanja od policije su iskazali pripadnici LGBT populacije, a najmanje lica koja uživaju poseban društveni status. Takođe, istraživanje pokazuje da su žrtve sa najviše očekivanja najmanje zadovoljne radom i ponašanjem policije prilikom prvog ispitanja (susreta), uslovima ispitivanja i ljudskim pristupom policije. Žene su takođe pokazale veće zadovoljstvo radom policije u navedenim aspektima od muškaraca.

Žrtve u većini slučajeva imaju velika očekivanja od policije, koje policija ne može uvek da zadovolji, kao što su na primer identifikacija nepoznatog učinioца i povraćaj ukradenih stvari, što može narušiti poverenje žrtve u policiju i spremnost da ubuduće prijavi krivično delo (Shapland, Willmor, Duff, 1985: 28-38 prema Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011). Žrtvama su najčešće potrebne informacije o pravima i načinu njihovog ostvarivanja, emocionalna

podrška, psihološka, psihijatrijska, medicinska i pravna pomoć (Ignjatović, Simeunović-Patić, 2011: 100). Posebno ranjive grupe u ovom istraživanju su iskazale pojačane potrebe ili očekivanja. S tim u vezi, može se pretpostaviti da ranjive kategorije žrtava kriminaliteta (LGBT populacija i lica sa kriminalnim dosjeom) imaju veće emotivne i socijalne potrebe nakon izvršenog krivičnog dela u odnosu na ostale žrtve i stoga veća očekivanja od policije u smislu razumevanja i ohrabrvanja. Nezadovoljstvo LGBT populacije radom policije se može povezati sa širim društvenim kontekstom u Srbiji. Naime, LGBT populacija u Srbiji nije dovoljno prihvaćena zbog svoje seksualne orijentacije. Takođe, animozitet prema ovoj populaciji je posebno izražen ne samo među građanima, već i od strane političke elite i policije koja nije u stanju da garantuje bezbednost građana i građanki istopolne seksualne orijentacije, što je dokazala otkazivanjem Parade ponosa u Beogradu 2012. i 2013. godine.

Bitno smanjeno zadovoljstvo osuđivanih lica radom i ponašanjem policije bi se moglo objasniti prethodnim vezama tih lica sa kriminalitetom i iskuštvima sa policijom. Veza lica sa kriminalitetom, kao lica koje je ranije sumnjičeno za izvršenje određenog krivičnog dela ili osuđivanog lica može kod policije generisati sumnju da to lice, kada se pojavljuje u svojstvu žrtve krivičnog dela, ima nekakvog udela ili krivice u prijavljenom delu. Slično tome, kriminalna prošlost lica može uticati na operativni rad policije koji se odnosi na rasvetljavanje krivičnih dela. Naime, kada se dogodi neko krivično delo u sredini gde živi lice sa kriminalnim dosjeom, policija će najpre pretpostaviti da je upravo to lice moglo biti učinilac krivičnog dela. Dakle, vrlo verovatno da će policija licu koje ima kriminalnu prošlost manje pokloniti poverenja u iskaze o viktimizaciji nego licima koja takvu prošlost nemaju. Smanjeno poverenje logično vodi ka smanjivanju interesovanja i posvećenosti policije za rešavanje prijavljenog slučaja, što može negativno uticati na dalji tok rada policije i odnos prema žrtvi prijavljenog krivičnog dela. Takva situacija posledično vodi ka smanjivanju šansi za rasvetljavanje krivičnog dela i zadovoljstvu žrtve koja ima kriminalni dosje.

Najmanje spremnosti za prijavljivanje krivičnog dela imali su pripadnici LGBT populacije, zatim i žrtve krivičnih dela protiv ličnosti i lica bez primanja, dakle lica koja imaju najviše očekivanja od policije. Motivi za dvoumljenje u prijavljivanju krivičnog dela su najčešće strah i odbojnost prema policiji i u manjoj meri smanjeno poverenje u policiju i njene sposobnosti da rasvetljava krivično delo.

Zaključak i preporuke

Istraživanje pokazuje da su neke kategorije žrtava kriminaliteta, posebno pripadnici LGBT populacije i osuđivana lica, manje zadovoljne radom i ponašanjem policije, jednim delom zbog viših očekivanja (zahteva i potreba) prema policiji u odnosu na ostale kategorije žrtava, a drugim zbog nepostojanja pristupa, odnosno definisanog i izgrađenog načina rada policije sa različitim kategorijama žrtava kriminaliteta. Policija Republike Srbije bi trebalo da ima definisan pristup (strategiju) prema različitim kategorijama žrtava kriminaliteta, koji bi podrazumevao merenje nivoa zadovoljstva različitim aspektima rada policije i proces stalnog poboljšanja kvaliteta rada. Upitnik, kao osnovni instrument za merenje zadovoljstva žrtava, trebalo bi da bude standardizovan, što znači zasnovan na procesu zadovoljstva žrtve.

Konkretnije, rezultati istraživanja pokazuju da bi policija trebalo da poboljša različite aspekte rada, a posebno:

- *Prvi kontakt sa žrtvom*, uključujući i ambijentalne uslove, treba da bude profesionalan i primeren svakoj konkretnoj situaciji. U razgovoru žrtvi treba dati do znanja da njen slučaj nije manje važan od ostalih za koje je policija zadužena. Treba imati na umu da utisak žrtve o policiji koji stiče nakon prvog susreta može imati važnu ulogu u daljoj saradnji i stvaranju opšte slike o policiji.
- *Ljudski pristup*, odnosno saosećajnost, treba da bude poboljšan, posebno u radu sa ranjivim kategorijama žrtava kriminaliteta (LGBT populacije, osuđivana lica i dr.). Povećanje saosećajnosti doprinelo bi ne samo efikasnosti rasvetljavanja krivičnih dela, već i poboljšanju slike policije Republike Srbije, kao demokratske institucije. Dobar pristup policije prema osuđenim licima kao žrtvama kriminaliteta mogao bi biti odličan metod za stvaranje operativnih veza (informatora, saradnika).
- Za sticanje odgovarajućih *kompetencija* za rad sa žrtvama, a posebno za rad sa žrtvama LGBT populacije, osuđivanim licima i žrtvama krivičnih dela protiv ličnosti, trebalo bi za policijske službenike koji dolaze u kontakt sa žrtvama kriminaliteta sprovoditi specijalističku obuku, a posebno za ranjive grupe selektirati i pripremati službenike po posebnim kriterijumima. U cilju postizanja dobrog kvaliteta programa (kurikuluma) i metodologije izvođenja obuke sa različitim kategorijama žrtava kriminaliteta, policija ima mogućnosti razmene iskustava i dobijanja pomoći od različitih organizacija na nacionalnom i internacionalnom nivou.

Žrtva kriminaliteta, kao interesna strana policije, treba da bude na početku i na kraju procesa suprotstavljanja kriminalitetu. Na samom početku, sa zahtevom (potrebama i očekivanjima) kojim se pokreće proces rasvetljavanja izvršenog krivičnog dela, a na samom kraju proverom ispunjenosti njenih zahteva, odnosno merenjem nivoa zadovoljstva žrtve i ocenom kvaliteta različitih aspekata rada i ponašanja policije. To će ubuduće zahtevati od policije da sa klasične funkcionalne i matrične organizacije, na čijem je čelu uvek rukovodilac u koga su upereni pogledi zaposlenih, pređe na procesnu organizaciju u čijem je fokusu građanin (Heleta, 2010: 428).

Literatura

- Bovaird, T., Löffler, E. (2009) *Public Management and Governance*, second edition. Abingdon: Routledge.
- Filipović, J., Đurić, M. (2009) *Osnove kvaliteta*. Beograd: Fakultet organizacionih nauka.
- Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B. (2011) *Viktimalogija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Lindgren, M., Nikolić-Ristanović, V. (2011) *Žrtve kriminaliteta – međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*. Beograd: OEBS Misija u Srbiji.
- Masaki, I. (1986) *KAIZEN – ključ japanskog poslovnog uspeha*. Beograd: Mono i Manjana, prevod sa engleskog, (2008), naziv originala: *KAIZEN – The Key To Japan's Competitive Success*, KAIZEN Institute.
- Heleta, M. (2010) *TQM – modeli izvrsnosti i integrirani menadžment sistemi*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Van Dijk, M. (2011) Attitudes of victims and repeat victims toward the police: results of the international crime survey. *Crime Prevention Studies*, 12, str. 27-52.

Internet izvori

- Vodič kroz demokratski rad policije, OEBS, Beč: 2008. Dostupno na: <http://www.osce.org/sr/spmu/23808>, stranici pristupljeno 7.11.2013.
- Her Majesty's Inspectorate of Constabulary (HMIC). Dostupno na: <http://www.hmic.gov.uk/crime-and-policing-comparator/about-the-data/#victims-satisfactionsourceofthedata>, stranici pristupljeno 7.11.2013.

English summary of Brå report no 2013: 1, *The Swedish Crime Survey 2012: Victimization, fear of crime and public confidence in the criminal justice system*. Dostupno na: http://www.bra.se/download/18.421a6a7d13def01048a80006535/1380267567631/2013_summary_the_swedish_crime_survey_NTU_2012.pdf, stranici pristupljeno 10.11.2013.

MILAN KLISARIĆ
AURELIJA ĐAN

Relationship between the police and crime victims: an analysis of the process and the level of satisfaction with police work

The task of this study was to investigate the level of satisfaction of various categories of crime victims with various aspects of police work and behavior. The aim of this research was to examine whether the police treat all victims of crime equally responsibly, or whether there is a significant difference in the satisfaction of various categories of crime victims with various aspects of police work and behavior. On an occasional sample of 150 examinees, we analyzed the level of satisfaction of crime victims in relation to the expectations of the police regarding the reported criminal offenses and then the level of satisfaction towards different aspects of work and conduct of the police, such as reporting crime to the police, environmental conditions of interview and human compassion/empathy of police officers. The results indicate a significant difference in the satisfaction of specified aspects of police work among different categories of victims. Most dissatisfaction was expressed by members of the LGBT community and convicted persons when they appear in the role of victims. The research makes recommendations for improving the quality of the work and behavior of the police towards victims of crime.

Key words: crime victims, police, satisfaction, quality, quality management.

TEMIDA
Mart 2014, str. 131-150
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1401131I
Originalni naučni rad
Primljeno: 18.7.2013.
Odobreno za štampu: 4.12.2013.

Iskustva kažnjavanja od strane roditelja u detinjstvu: retrospektivna studija¹

OLIVERA ISAKOVIĆ

IVANA MIHIĆ

TIJANA KARIĆ*

Uradu su opisane percipirane razlike u odabiru tehnika kažnjavanja očeva i majki kako ih se sećaju ispitanici u mlađem odrasлом dobu. Uzorak istraživanja činilo je 207 studenata osnovnih studija Univerziteta u Novom Sadu. Većina ispitanika nema decu i odrasli su u potpunim porodicama. Na instrumentu Inventar dimenzija disciplinovanja (A) (DDI-A, Straus & Fauchier, 2007), ispitanici su procenjivali iskustvo i oblike disciplinovanja koje su, u detinjstvu ispitanika koristili majke i očevi. Ispitanici opisuju ujednačeno vaspitno ponašanje svojih roditelja kada su u pitanju procenjivani oblici disciplinovanja. Ovim ponašanjima dominiraju kažnjavajuća ponašanja, a razlike između očeva i majki su vidljive u izraženijoj tendenciji da se očevi opisuju kao ti koji fizički kažnjavaju, ukidaju privilegije ili daju kaznene zadatke. Opisane tehnike disciplinovanja i za očeve i za majke uglavnom ostaju stabilne i slične, bez obzira na sociodemografske karakteristike porodice, poput potpunosti porodice, radnog statusa i nivoa obrazovanja roditelja, te procenjenog materijalnog stanja porodice.

Ključne reči: roditeljstvo, vaspitno ponašanje, metode disciplinovanja, retrospektivna studija

¹ Rad je nastao u okviru međunarodne studije *International parenting study* kojom rukovodi Family Research Laboratory, University of New Hampshire, a u Srbiji se realizuje uz finansijsku pomoć projekta *Vrednosti, uloge i stavovi: transgeneracijska perspektiva* koji podržava Pokrajinski sekretarijat za nauku i tehnološki razvoj AP Vojvodine.

* Mr Olivera Isaković je psihološkinja u Centru za socijalni rad Novi Sad.
E-mail: olivera.isakovic@gmail.com

Dr Ivana Mihić je docentkinja na Odseku za psihologiju, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. E-mail: imihic@ff.uns.ac.rs

Tijana Karić je doktorandkinja na Odseku za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom sadu i studentkinja-saradnica na projektu. E-mail: profiler_t@yahoo.com

Uvod

U svakodnevnom govoru pod disciplinovanjem se najčešće podrazumeva sankcionisanje neprihvatljivih i neprimerenih oblika ponašanja. Ipak, roditeljsko disciplinovanje dece je mnogo obuhvatniji pojam koji, stiče se utisak, još uvek nije dovoljno široko i precizno opisan, proučen i definisan. U prilog tome govori Socolar (1997) navodeći da je istraživačka praksa uglavnom fokusirana na proučavanje fizičke kazne i da zanemaruje brojne druge aspekte disciplinovanja. Sa ovim se slažu Fauchier i Straus (2010) dodajući da se pored empirijskih, uočavaju i teorijski nedostaci, jer do sada nije usvojena jedinstvena definicija disciplinovanja, kao i da se ovaj pojam izjednačava sa batinama, odnosno sa svim postupcima koje roditelji preduzimaju da bi odnegovali „lepo vaspitano“ dete.

Disciplina je kao proces sastavljena od niza disciplinskih postupaka i oni se najčešće klasificuju kao kažnjavajući i nekažnjavajući (Straus, Fauchier, 2007). Kriterijum klasifikacije su dominantna usmerenja kojima se roditelji rukovode tokom korigovanja neprimerenih dečijih ponašanja. U nameri da disciplinuju dete roditelji se mogu opredeliti za korišćenje kazne (fizičko kažnjavanje, ukinjanje privilegija, kazneni zadaci i sl.) ili alternativnih, nekažnjavajućih metoda (nagrada, objašnjavanje, podučavanje, i sl.), odnosno njihovu kombinaciju. Ovakav pristup definisan je kao korektivni, i usmeren je na primenu disciplinskih metoda nakon što dete ispolji neko neprimereno ponašanje. Cilj korektivne discipline, kao neophodnog dela procesa socijalizacije, je da omogući detetu da postepeno gradi sposobnosti i veštine za kontrolisanje vlastitog ponašanja (Larzelere i dr., 1998). Ukoliko odrasla osoba zadužena za negu, brigu i zaštitu deteta „zanemari nadzor nad detetom“ odnosno, uopšte ne primenjuje korektivne metode disciplinovanja, na taj način zanemaruje obaveze i prava koje su joj tom ulogom poverene (Kantor i dr., 2004; Straus, Kantor, 2005), što je ujedno i rizik za razvoj problema u ponašanju kod deteta (Tremblay, 2003). Kombinacija različitih nenasilnih postupaka roditelja prema deci, koja isključuje (zlo) upotrebu moći i fizičke snage, smatra se idealom disciplinovanja. Pravo deteta da raste bez uvredljivog i nasilnog postupanja (Konvencija o pravima deteta, 1999), kao i brojni rezultati istraživanja koji ukazuju na vezu strogog i pretežno kažnjavajućeg roditeljskog ponašanja sa problemima u funkcionisanju deteta (Trickett, Kuczynski, 1986; Cavaiola, Schiff, 1988; Briere, Runtz, 1990; Chu, Dill, 1990; Brown, Anderson, 1991; Weiss, Dodge, Bates, Pettit, 1992; Straus, Sugarman, Giles-Sims, 1997; Woodward, Taylor, Dowdney, 1998), osnova su ideje

koja iz disciplinske prakse potpuno eliminiše mogućnost primene psihičke i/ili fizičke agresivnosti, što je aktuelan društveni imperativ i u našoj zemlji. Pojedini autori ovakav pristup, ipak, smatraju suviše utopijskim, napominjući da je u određenim situacijama disciplinovanja neophodno koristiti postupke koji podrazumevaju averzivnost (McCord, 1991) i fizičku kaznu (Larzelere, 2000). Istraživanja koja su upoređivala upotrebu pozitivnog potkrepljenja i blažeg oblika kažnjavnja (*time out*) u odnosu na postignut nivo kooperativnosti kod dece, pokazuju da je njihova kombinacija efikasnija od pojedinačnih pristupa, tj. da pokušaji da se poslušnost zadobije samo preko pozitivnih postupaka, vrlo često ne dovode do željenih rezultata (Eisenstadt i dr., 1993; Roberts, 1981). Pohvala za ispoljenu kooperativnost nije uticala na smanjenje neposlušnosti, dok je „hlađenje“ (*time out*) kod neposlušnosti dovodilo do očekivane promene (Eisenstadt i dr., 1993; Roberts, Hazenbuehler, Bean, 1981). Pored toga, utvrđeno je da ukoliko majka učestalo pruža podršku i odgovara na zahteve deteta, to utiče na povećanje poslušnosti u situacijama u kojima se to od njega traži (Parpal, Maccoby, 1985), kao i da je detetovo povinovanje zahtevima roditelja povezano sa jasnoćom zahteva, korišćenjem nagrade za saradljivost, odnosno uvođenjem negativnih konsekvenci za neposlušnost (Snyder, Huntley, 1990). Isključiva upotreba averzivnih disciplinskih metoda dovodi do štetnih posledica po dete, a pored toga onemogućava dostizanje jednog od bitnih ciljeva disciplinovanja, a to je saradljivost u relaciji roditelj-dete (Baumrind, Thompson, 2002). Iako ne ostavlja vidljive povrede i ožiljke na telu, psihička agresivnost može biti štetna i nepovoljno uticati na emotivni, socijalni i kognitivni razvoj dece (Hart i dr., 1987; Solomon, Serres, 1999; Vissing i dr., 1991). U situacijama u kojima fizičku kaznu sprovodi roditelj koji je ljutit, najčešće dolazi do eskalacije, tj. kažnjavanja koje prerasta u zloupotrebu fizičke snage i dovodi do telesnih povreda (Johnson, 2007). Ako je motiv kazne, bilo fizičke ili nefizičke, nanošenje bola ili iskaljivanje besa, onda ona nije korektivna i nije etički opravdana (Baumrind, Thompson, 2002) i u sebi krije tendenciju nasilja protiv kojeg se, u većini zemalja članica Evropske unije (i onih koje to pretenduju da budu), sprovode celovite društvene kampanje.

Upotreba dominantnih, tj. preferiranih metoda disciplinovanja zavisi od šireg društvenog i kulturnog konteksta, ali i od personalnih karakteristika roditelja i deteta, vrednosnog sistema, te pola roditelja i deteta (Bornstein, 2011). Neadekvatna primena ili zloupotreba nekih disciplinskih taktika može dovesti do nepovoljnih ishoda na planu funkcionalnosti deteta, loših odnosa sa roditeljem, odnosno nedostizanje cilja vaspitanja. Kada je fizička kazna kori-

ščena za suzbijanje antisocijalnog ponašanja (ASP) dece od 6 do 9 godina, pokazano je da su dugoročni efekti upravo suprotni, dok korišćenje nenasilnih modela disciplinovanja može dovesti do smanjena ASP (Straus i dr., 1997). Istraživanje na različitim uzrasnim i subkulturnim grupama dece iz američke populacije došlo je do podataka koji nisu utvrdili vezu između batina dobijenih od roditelja i antisocijalnog ponašanja u vršnjačkoj grupi, ali je utvrdilo da preventivni, odnosno štetni efekti fizičke kazne zavise od porodičnog konteksta (Gunn, Mariner, 1997). Psihološka agresivnost roditelja u odnosu na decu, povezana je sa većim stepenom delinkvencije i psiholoških problema (Patterson, DeBaryshe, Ramsey, 1989; Solomon, Serres, 1999; Vissing i dr., 1991).

Uloga pola roditelja i dece kod disciplinovanja dobija sve značajnije mesto u teorijskim modelima i istraživačkoj praksi (Crick, Zahn-Waxler, 2003; Phares, 1996; McKee i dr. 2007). Postoji veća verovatnoća da će dečaci, bez obzira na uzrast, češće biti fizički kažnjavani, nego devojčice (Mahoney i dr., 2000; Straus, Stewart, 1999) i to od strane majki (Straus, Stewart, 1999), kao i da će u odnosu na njih roditelji češće biti verbalno agresivni (McKee i dr., 2007). Očevi češće i više fizički kažnjavaju sinove, nego što to čine majke, dok u odnosu na čerke ova razlika u polu roditelja nije značajna (McKee i dr., 2007; Chang i dr., 2003). Smit i Brooks-Gunn (1997) su ispitivale efekte odrastanja u siromašnim porodicama i utvrđile da u takvom kontekstu odrastanja dečaci češće dobijaju batine, dok su devojčice vulnerabilnije na kontinuiranu upotrebu ovog oblika kažnjavanja, kao i na nedostatak majčinske topline. Upotreba fizičke kazne od strane majke i nizak stepen njene emotivne topline u odnosu na dete ženskog pola, povezuje se sa nižim IQ skorom i do 12 jedinica, u poređenju sa devojčicama čije majke su takođe koristile batine, ali su bile emotivno tople. Roditelji oba pola su podjednako verbalno agresivni i prema čerkama i prema sinovima (Straus, Stewart, 1999). Veza između stroge i grube roditeljske discipline i problema u ponašanju dece, takođe zavisi od pola roditelja i deteta. U kontekstu dijada istog pola (majka-čerka, otac-sin) eksternalizujući problemi su bili prisutniji nego kod dijada različitog pola (majka-sin, otac-čerka), kada su roditelji bili strogi i visoko kažnjavajući (Deater-Deckard, Dodge, 1997). Stroga, gruba i agresivna fizička i verbalna disciplina, bez obzira na pol roditelja, dovodi se u vezu sa eksternalizujućim problemima kod dece (McKee i dr., 2007).

Visok nivo pozitivnog roditeljstva, bez obzira od kog roditelja potiče, moderira vezu između stroge discipline i eksternalizujućih problema (Deater-Deckard, Dodge, 1997; McKee, 2007) i snaži otpornost na stres (Masten, Coatsworth, 1998), bez obzira da li stroga disciplina dolazi od roditelja koji

je istovremeno i emotivno topao, ili dolazi od onog koji je isključivo strog i kažnjavajući, dok je drugi blag i zaštićujući. Ipak, ovi nalazi ne ohrabruju upotrebu isključivo stroge fizičke i verbalne discipline u bilo kom smislu, a veliki broj istraživanja je dokazao da ovaj disciplinski pristup nije adekvatan (za pre-gled Straus, Field, 2003; Straus, Stewart, 1999).

U našoj zemlji istraživači se temom disciplinovanja bave kroz analizu disciplinskih postupaka roditelja (Nikolić, 2011), proučavanje spornih oblika kažnjavanja dece sa aspekta prava deteta (Ćorović, 2012), sagledavanje i razumevanje problema fizičkog kažnjavanja dece (Srna, Stevanović, 2010), promociju disciplinskog pristupa koji isključuje fizičko kažnjavanje dece od strane roditelja sa psihološkog (Stevanović, Srna, 2010) i pravnog aspekta (Ljubojev, 2004), veze između detetovog temperamenta i dominantog načina disciplinovanja (Mihaljčić i dr., 2008), te analizu kažnjavanja u okviru porodice i škole (Najdanović Tomović, 1996). Noviji rezultati pokazuju da u našem društvu roditelji i dalje visoko vrednuju disciplinske postupke koji su usmereni na ograničavanje, kontrolu i kažnjavanje ponašanja (Nikolić, 2011), a da kod dece „teškog“ temperamenta postoji veća verovatnoća da će biti disciplinovani kaznom, za razliku od dece koja su svstana u grupu „lakog“ temperamenta i kod kojih roditelji ne pribegavaju kažnjavanju kao preferiranom disciplinskom metodu (Mihaljčić i dr., 2008). Većina ovih radova vrednosno se određuje protiv fizičkog kažnjavanja, što je u skladu sa Konvencijom o pravima deteta i aktuelnim društvenim stavovima po ovom pitanju u našoj i u zemljama Evrope. Istraživanja koja potkrepljuju ovaj stav, tj. dosledno ukazuju na negativne efekte fizičkog kažnjavanja (pri tom ne uzimajući u obzir efekte fizičkog nasilja) u detinjstvu, zapravo je malo što je i razlog preduzimanja novih, obuhvatnijih istraživačkih koraka u okviru Međunarodne studije roditeljstva, čiji su deo i rezultati prikazani ovim radom. Jedan od ciljeva Međunarodne studije roditeljstva jeste i ispitati efekte različitih, kako kažnjavajućih tako i alternativnih formi disciplinovanja, na mentalno zdravlje i funkcionisanje u različitim važnim socijalnim ulogama i odnosima u mlađem odrasлом dobu. Jednako tako, Međunarodna studija roditeljstva daje mogućnost kroskulturalnog poređenja kako dominantnih načina disciplinovanja, tako i efekata na razvoj dece. Istraživanje prikazano ovim radom, prvi je korak u ovoj studiji i ima za cilj da prikaže dominantne strategije disciplinovanja u našoj zemlji onako kako ih, kao događaje iz svog detinjstva, prikazuju mladi iz opšte populacije (bez iskustava fizičkog ili bilo kog drugog nasilja).

Metod

Problem i cilj istraživanja

U ovom radu razmatrani su kažnjavajući i nekažnjavajući disciplinski postupci očeva i majki, na osnovu procene ispitanika, tj. njihovih sećanja na roditeljske korektivne postupke kada su oni imali 10 godina. Cilj istraživanja je bilo ispitivanje dominantnih metoda disciplinovanja, kao i utvrđivanje postojanja razlike u njihovoj primeni kod majki i očeva. Ukupno 26 ponašanja, za koja je utvrđeno da roditelji koriste prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja kod dece, korišćeno je za procenu devet metoda disciplinovanja, četiri kažnjavajuća i pet nekažnjavajućih (Straus, Fauchier, 2007).

Uzorak

Istraživanje je, u skladu sa praksom u svim zemljama koje učestvuju u Međunarodnoj studiji roditeljstva, sprovedeno na uzorku studenata osnovnih studija na Univerzitetu u Novom Sadu (različite grupe, osim studenata psihologije). Uzorkom je obuhvaćeno 207 ispitanika, uglavnom ženskog pola (77,0%), prosečnog uzrasta 20 godina i 6 meseci. Oko polovine ispitanika ima partnera sa kojim se viđa (47,8%), ili živi zajedno (4,8%), dok oko 43,0% ispitanika nije trenutno u partnerskoj vezi, a 1,4% ispitanika je stupilo u brak. 98,5% ispitanika nema decu, a više od 76,0% ispitanika dolazi iz potpunih porodica. Od ispitanika čiji su roditelji razvedeni većina je imala više od 10 godina u vreme razvoda. Većina majki (46,8%) i očeva (49,8%) ima završenu srednju školu, dok viši nivo obrazovanja ima 45,4% majki i 47,4% očeva. Većina ispitanika (oko 66,0%) ukupne prihode svog domaćinstva procenjuje kao prosečne. U većini porodica majke (64,3%) i očevi (79,9%) imaju stalan posao.

Postupak

Pre sprovođenja istraživanja celokupan nacrt istraživanja i procedura dobili su dozvolu etičke komisije. U skladu sa zahtevima ove komisije, svi ispitanici su dobili podatke o studiji i cilju istraživanja, te na osnovu toga davali svoju informisanu saglasnost o učešću. Istraživanje je bilo anonimno, sprovedeno je grupno (na časovima ili posebno organizovanim sastancima), a samo ispitivanje nije trajalo duže od 45 minuta. Ispitanici su za učešće u istraživanju

---

dobijali određeni broj bodova u okviru različitih kurseva na svojim studijskim grupama, koji nikada nije prelazio 5.

Ispitanicima je takođe data debriefing forma u kojoj su, osim detaljnijih informacija o istraživanju, dobili i podatke o članovima istraživačkog tima i partnerskih organizacija koji su pružali podršku i/ili savetovanje za ispitanike kojima je tema istraživanja provocirala određena specifična pitanja ili potrebe.

Primenjeni instrumenti

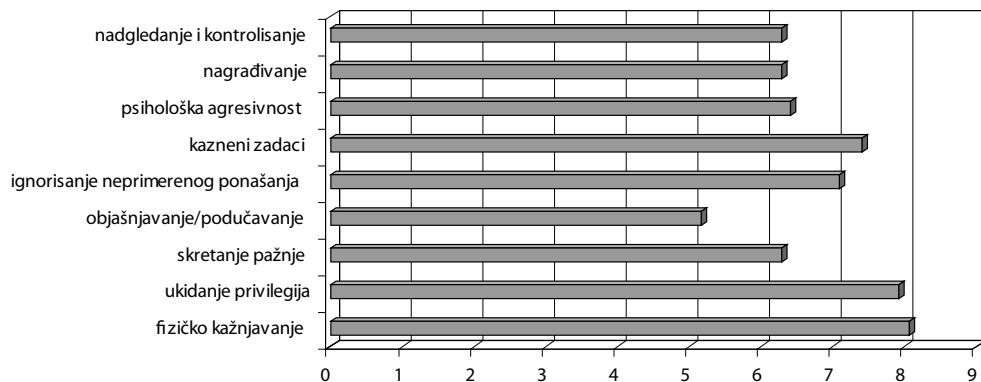
Iskustvo i oblici disciplinovanja u detinjstvu procenjivani su pomoću jedne od pet skala, Inventara dimenzija disciplinovanja – forma za odrasle (*Dimensions of Discipline Inventory Adult-recall form – DDI A*) čiji su autori Straus i Fauchier (2007). Korišćena je *Skala disciplinskih ponašanja* na kojoj su ispitanici odgovarali koliko često su majka i otac primenjivali određene disciplinske postupke, kada su oni bili na uzrastu od 10 godina (primer ajtema: *Koliko često su Vas pustili da se neprimereno ponašate kako biste se suočili s posledicama?*). Učestalost roditeljskih ponašanja merena je desetostepenom skalom ($N = \text{Nikada}$, $0 = \text{Nisu u toj godini, ali jesu u nekoj drugoj}$, $1=1\text{-}2 \text{ puta u toj godini}$, $2=3\text{-}5 \text{ puta u toj godini}$, $3=6\text{-}9 \text{ puta u toj godini}$, $4=\text{Mesečno (10-14 puta u toj godini)}$, $5=\text{Par puta mesečno (2-3 puta u toku meseca)}$, $6=\text{Nedeljno (1-2 puta nedeljno)}$, $7=\text{Nekoliko puta nedeljno (3-4 puta)}$, $8=\text{Svakodnevno (5 ili više puta nedeljno)}$, $9=\text{Dva ili više puta na dan}$). Upitnik je namenjen za procenu korektivne discipline, tj. postupaka koje roditelji koriste za korekciju neprimerenog ponašanja dece, nakon što je ono ispoljeno. Ukupno 26 ponašanja roditelja omogućava procenu 9 metoda disciplinovanja, od čega su 4 kažnjavajuća (ukidanje privilegija, kazneni zadaci i ponašanja kojima se popravlja učinjeno, fizička kazna i psihološka agresivnost) i 5 nekažnjavajućih (nagrađivanje, objašnjavanje/podučavanje, skretanje pažnje, nadgledanje i kontrolisanje, ignorisanje neprimerenog ponašanja). Pouzdanost primjenjenog instrumenta u celini na uzorku našeg istraživanja je zadovoljavajuća i, merena Kronbahovim alfa koeficijentom, iznosi 0.84 i za procenu ponašanja majki i za procenu ponašanja očeva.

Rezultati

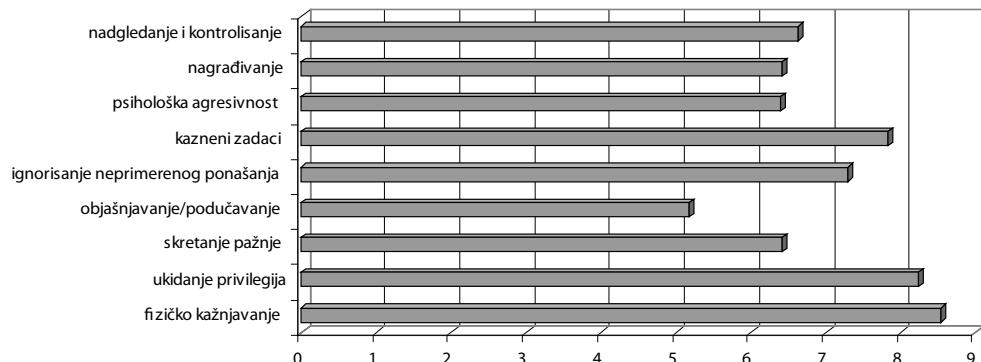
Ponašanja disciplinovanja očeva i majki

Ispitanici navode da je, kada su imali 10 godina, najčešći metod disciplinovanja koji je koristila njihova majka bila fizička kazna (grafikon 1). Sledi ukidanje privilegija, davanje kaznenih zadataka i usmeravanje na ponašanje kojim se popravlja učinjeno, te ignorisanje neprimerenog ponašanja. Najređe korišćen metod je objašnjavanje i podučavanje.

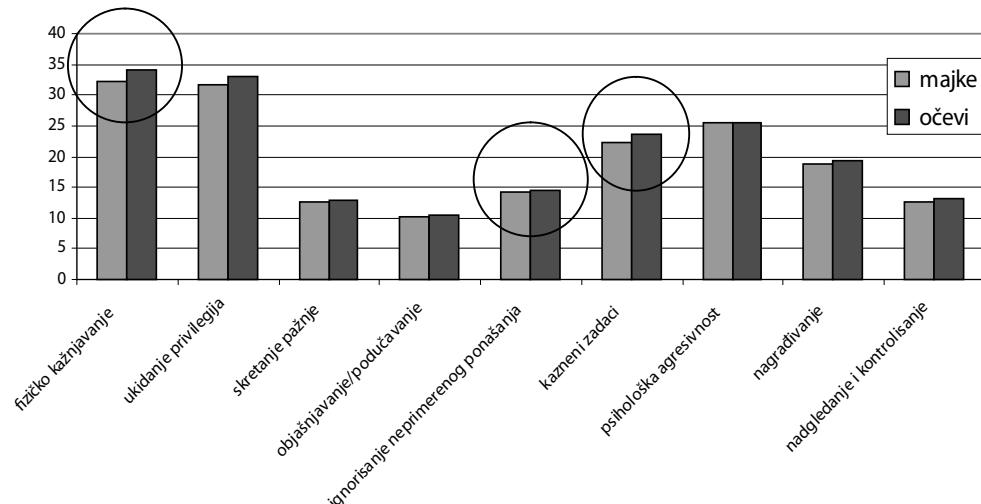
Grafikon 1: Učestalost korišćenja različitih metoda disciplinovanja – majke

Kako je procenjeno i za majke, ispitanici navode da su i njihovi očevi kao najčešći metod disciplinovanja koristili fizičku kaznu. I ostali oblici disciplinovanja procenjuju se po sličnom principu, takođe sa najređe korišćenom metodom objašnjavanja i podučavanja (grafikon 2).

Grafikon 2: Učestalost korišćenja različitih metoda disciplinovanja – očevi

Kako se na grafikonu 3 može videti, većina korišćenih metoda disciplinovanja je procenjena kao podjednako učestala i od strane očeva i od strane majki, iako su gotovo sva procenjena kao nešto češća od strane očeva.

Grafikon 3: Ponašanja disciplinovanja očeva i majki

Razlike u procjenjenom ponašanju očeva i majki su, ipak, statistički značajne jedino za fizičko kažnjavanje ($M_{majke}=32,44$; $M_{očevi}=34,05$; $t=-3,35$; $p<0,01$), ignorisanje neprimerenog ponašanja ($M_{majke}=14,10$; $M_{očevi}=14,63$; $t=-1,98$; $p<0,05$) i korišćenje kaznenih zadataka i ponašanja kojima se popravlja učinjeno ($M_{majke}=22,36$; $M_{očevi}=23,49$; $t=-3,15$, $p<0,01$). Sva ova ponašanja procenjena su kao češća od strane očeva.

*Struktura korišćenih metoda disciplinovanja roditelja
u zavisnosti od nivoa obrazovanja*

Obrazovanje majki ne korelira sa metodama disciplinovanja koje ona koristi. Ista pravilnost važi i za očeve. Podaci ukazuju na tendenciju da u porodicama u kojima su očevi obrazovani, majke koriste češće kao metod disciplinovanja ignorisanje neprimerenog ponašanja ($r=0,16$; $p<0,05$).

*Struktura korišćenih metoda disciplinovanja roditelja
u zavisnosti od radnog statusa*

Za potrebe ove analize varijabla vezana za radni status roditelja kategorisana je kao zaposlen (zaposlen za stalno i zaposlen na privremenim poslovima) i nezaposlen (domaćica, nezaposlen, student). Nije uočena razlika u strukturi metoda disciplinovanja očeva (Wilks lambda=0,952; Chi=7,43; $p>0,05$) ni majki (Wilks lambda=0,96; Chi=6,42; $p>0,05$). Takođe, ponašanja koja otac koristi ne razlikujuju se u porodicama u kojima je supruga zaposlena u odnosu na porodice u kojima supruga ne radi (Wilks lambda=0,956; Chi=6,77; $p>0,05$). Ista pravilnost važi i za ponašanja koje majke koriste pri disciplinovanju (Wilks lambda=0,959; Chi=6,57; $p>0,05$).

*Struktura korišćenih metoda disciplinovanja roditelja
u zavisnosti od potpunosti nuklearne porodice*

Za potrebe ove analize uzorak je kategorisan u dve grupe – potpuna porodica (roditelji u braku, roditelji žive zajedno nevenčani – 78,8%) i nepotpuna porodica (samohrano roditeljstvo usled razvoda ili smrti jednog od roditelja – 21,2%). Ispitanici koji su izgubili oba roditelja i zbog toga ili iz drugih razloga živeli u hraniteljskoj ili usvojiteljskoj porodici su isključeni iz analize (zbog veličine ove grupe).

Ne postoji razlika u strukturi ponašanja pri disciplinovanju od strane majki (Wilks lambda=0,97; Chi=4,75; $p>0,05$), kao ni u strukturi metoda koje pri disciplinovanju koriste očevi (Wilks lambda=0,95; Chi=7,81, $p>0,05$) s obzirom na to da li je porodica potpuna ili ne.

Povezanost korišćenih metoda disciplinovanja sa procenjenim materijalnim stanjem porodice

Sa porastom materijalnog statusa porodice, ispitanici izveštavaju o pravilnosti da očevi ređe koriste objašnjavanje i podučavanje ($r=-0,18$; $p<0,05$), i nagrađivanje ($r=-0,17$; $p<0,05$). Jednako tako, ispitanici izveštavaju da sa porastom materijalnog stanja majke takođe ređe koriste objašnjavanje i podučavanje ($r=-0,16$; $p<0,05$) kao metod disciplinovanja deteta.

Diskusija

Naučna javnost je saglasna oko toga da su roditeljski postupci i dominantne disciplinske metode u vezi sa nivoom funkcionalnosti na dečijem uzrastu (Larzelere, 2000; Locke, 2002), ali i kasnije u odrasлом dobu (Crook, Raskin, Eliot, 1981; Farrington, 1989; Holmes, Robins, 1988). Pored toga, roditeljski postupci mogu u značajnoj meri usmeriti i oblikovati ponašanja i stavove prema podizanju vlastite dece (Dix, 1993; Luster, Rhoades, Haas, 1989), što je posebno značajno kod proučavanja i razumevanja transgeneracijskog prenošenja strogih, grubih i neadekvatnih postupaka, poput fizičkog kažnjavanja, odnosno nasilnih obrazaca ponašanja. Značajno je i na koji način iskustva u primarnoj porodici utiču na funkcionalnost u partnerskim odносима, posebno u porodicama u kojima dominira fizičko kažnjavanje dece (Simons, Lin, Gordon, 1998). Međunarodna studija roditeljstva (*International parenting study*) ima za cilj da u pomenutim oblastima da određen empirijski doprinos, uključujući i multikulturalnu perspektivu. Istraživanje čiji su rezultati prikazani u ovom radu, deo je ove studije. Posebna pažnja je usmerena na percepцију disciplinujućih metoda koje su koristili roditelji kada su subjekti bili na uzrastu od 10 godina, tj. na percepцију sličnosti i razlika korišćenih metoda disciplinovanja očeva i majki.

Utvrđeno je da i očevi i majke često upotrebljavaju fizičku kaznu, ali i druge kažnjavajuće strategije. Ovaj podatak je u skladu sa podacima koje je dobila Nikolić (2011), a koji ukazuju na pravilnost da roditelji kod nas visoko vrednuju kažnjavajuće disciplinske postupke poput ograničavanja, kontrolisanja i kažnjavanja. Dominantno grubo i strogo korigovanje dečijih ponašanja, pogotovo fizičko kažnjavanje, dovodi se u vezu sa brojnim smetnjama na planu funkcionalnosti kod dece. Različite studije ukazuju na povezanost iskustva fizičkog

kažnjavanja i problema u ponašanju, delinkvencije i agresivnosti na svim razvojnim stadijumima u detinjstvu (Eron i dr. 1991; Larzelere, 1986, Gershoff, 2002), kao i sa depresivnošću (Straus, 1994; Turner, Finkelhor, 1996). Grubo verbalno i fizičko disciplinovanje povezano je sa izraženim eksternalizujućim problemima kod dece (Criss i dr, 2002; Kim i dr, 2003; Strassberg i dr, 1994; Weiss i dr, 1992), a strog roditeljski pristup se dovodi u vezu i sa lošom prilagođenošću dece u školskim uslovima, kao i sa problemima u ponašanju kod kuće (Shumow, Vandell, Posner, 1998). Naši podaci pokazuju da nekažnjavajuće načine korigovanja dečijeg ponašanja roditelji koriste u znatno manjoj meri, iako bi oni trebalo da predstavljaju preferiranu metodu disciplinovanja s obzirom na pozitivan i podsticajan uticaj na razvoj dece. Upotreba verbalnih metoda disciplinovanja, kao što su objašnjavanje i argumentovanje, obezbeđuje veći nivo kognitivne stimulacije nego fizičko kažnjavanje (Straus, 2001). Fizička kazna ima nepovoljne efekte i u slučajevima kada se roditelji prema detetu ophode emocionalno toplo, prihvatajuće i podržavajuće, uz napomenu da kod većine ispitanika fizička kazna i pozitivno roditeljstvo negativno koreliraju (Gamez-Guadix i dr, 2010). Izostanak grubog i strogog disciplinovanja, ne znači i izostanak discipline (Straus, 2001), ali moguće je pretpostaviti da roditelji, upravo iz utiska da će bez strogog disciplinovanja ovaj aspekt vaspitnog ponašanja izostati, posežu za kaznom kao metodom izbora. Za razliku od naših podataka, alternative kažnjavanju, kao i niz preventivnih vaspitnih postupaka preferirani su oblici vaspitnog ponašanja kada o njima izveštavaju roditelji iz regiona (Delale, Pećnik, 2010). S obzirom na prirodu podataka iz ovog istraživanja, ostaje otvoreno pitanje o tome kakvim bi svoje ponašanje opisali roditelji naših ispitanika.

Mladi u ispitanom uzorku opažaju da su njihovi očevi i majke prilično synchroni u izboru disciplinujućih metoda. Roditelji su uglavnom slično opisani, što govori o ujednačenoj vaspitnoj klimi bar kada su ovi elementi vaspitnih postupaka u pitanju. Istraživanja roditeljskog ponašanja inače beleže veće razlike. Majke se dosledno opažaju kao toplije, dok su očevi opisani kao distancirani (Jerković, 2007; Mihić, Petrović, 2009; Mihić, Zotović, Petrović, 2006) i manje pokazuju ljubav, brigu i pažnju prema deci, manje su uključeni u njihov život (Starrels, 1984). Istovremeno je, u tradicionalnim porodicama naročito, očekivano da očevi imaju istaknutiju ulogu u disciplinskoj interakciji, dok majke imaju značajniju ulogu u obezbeđivanju ljubavi i nadzora (Lamb, 2004). Ipak, i ranija istraživanja u kojima su opisivana iskustva fizičkog i drugih oblika kažnjavanja, zanemarivanja i nasilja od strane roditelja, beleže sličnost u percipiranom ponašanju očeva i majki u ovom segmentu porodičnog života (Isaković, 2011).

Tamo gde postoje, razlike u percepciji disciplinske prakse roditelja, uočavaju se i kod kažnjavajućih i kod nekažnjavajućih postupaka. Očevi se opažaju kao skloniji korišćenju fizičke kazne, izdavanju kaznenih zadataka i ignorisanju neprimerenih ponašanja. Iako prethodno opisani rezultati ukazuju na značajnu ujednačenost roditeljske uloge po pitanju sprovođenja discipline, izgleda da očevi imaju zadatak da „stupe na scenu“ kada treba oštije reagovati i sankcionisati dečije ponašanje, bilo kaznom za učinjeno, bilo batinama. I u drugim istraživanjima sreće se podatak o investiranju oca u disciplinovanje deteta, naročito u kontekstu obrazovanja oba roditelja. Pri tom je opažena pravilnost da je otac na ovaj način uključen u brigu o detetu češće u porodicama visokobrazovanih roditelja (Mihić, 2010).

Rezultati prikazanog istraživanja ukazuju na to da opisana roditeljska ponašanja ostaju stabilna u odnosu na različite demografske karakteristike, kao što su nivo obrazovanja i radni status roditelja, struktura nuklearne porodice i materijalni status. Ovakvi podaci mogu biti specifičnost uzorka (student-ska populacija) i relativno malog broja ispitanika u potencijalno vulnerabilnim kategorijama (razvedeni i samohrani roditelji, nebiološki roditelji, nizak materijali status porodice, nisko obrazovani, nezaposleni roditelji, i sl.). Jedine pravilnosti, koje su prisutne, s obzirom na veličinu efekta pre tendencije, su smanjivanje i inače retko korišćene strategije objašnjavanja s porastom materijalnog stanja porodica. Ovo može imati veze sa vremenom i posvećenošću roditelja, uz prepostavku da bolji materijalni status podrazumeva veću angažovanost, više poslovnih obaveza i moguće češće odsustvovanje od kuće. Iz istog razloga oni mogu manje vremena posvećivati objašnjavanju, podučavanju, isticanju posledica i navođenju mogućih alternativa. U istraživanjima je obično stres činilac koji umanjuje roditeljsku sposobnost za korišćenje induktivnih disciplinskih strategija, pa roditelji pod stresom svoje roditeljstvo baziраju pretežno na kažnjavanju (McLoyd, 1990). U istraživanjima u inostranstvu, stres vezan za neroditeljsko funkcionisanje uglavnom se vezuje za ekonomski poteškoće i nizak socioekonomski status porodice. Iako su ovi podaci suprotni našim rezultatima, možemo da prepostavimo da u vremenu tranzicije bolji socioekonomski status može da ukaže i na veći stres koji roditelji doživljavaju u naporu da obezbede adekvatne materijalne uslove, te da se može dovesti u vezu sa širim društvenim kontekstom roditeljstva.

Ograničenje ove studije ogleda se pre svega u tome što je sprovedena na opštoj populaciji (populaciji bez iskustava zlostavljanja i zanemarivanja) koja svojim karakteristikama ne daje mogućnost za podrobниje ispitivanje vul-

nerabilnih porodica. Većim obuhvatom porodica iz ovih kategorija mogli bi se dobiti odgovori na pitanja o posledicama specifičnih i otežavajućih uslova roditeljstva na odabir načina ostvarivanja roditeljske uloge, između ostalog i na odabir metoda disciplinovanja. Iako smo svesni ograničenja koje, u smislu reprezentativnosti uzorka, ima istraživanje na studentskoj populaciji, ovakav pristup nam daje mogućnost kroskulturalno uporedivih podataka u okviru Međunarodne studije roditeljstva. Ipak, smatramo da je važno uzorak proširiti i na porodice drugačijeg obrazovnog i materijalnog nivoa, te obuhvatiti ponašanja i interakciju i u porodicama čija deca nemaju uslove (ekonomski ili vezane za kulturno-obrazovnu klimu porodice) za univerzitetsko obrazovanje, pogotovo s obzirom na, objektivno nisku zastupljenost visoko obrazovanih odraslih osoba u našem društvu. Pored toga, posredno ispitivanje roditeljskih ponašanja na osnovu retrospektivnih podataka, daje mogućnost zaključivanja o percepciji disciplinskih strategija, ali ne i o objektivnim pokazateljima i objektivnom roditeljskom ponašanju. Načini za prevazilaženje ovih ograničenja podrazumevali bi kompleksnije istraživačke nacrte, koji bi, pored opšte populacije, uključili i vulnerable grupe, i koji bi, pored podataka dobijenih od potomaka, istovremeno ispitali i roditelje, ili uključivali metode posmatranja i drugih oblika praćenja.

Istraživanjem je potvrđena potreba za edukovanjem roditelja o posledicama različitih postupaka kojima se reaguje na neželjena i neprihvatljiva ponašanja deteta, a pre svega o alternativnim oblicima kažnjavanju i preventivnim vaspitnim postupcima. Ostaje otvoreno pitanje zbog čega ovi vaspitni postupci ostaju neiskorišćeni i nepreferirani u našoj populaciji. Na činioce koji vode spremnosti na korišćenje fizičke kazne i drugih oblika kažnjavajućih postupaka roditelja, svakako treba dati precizniji istraživački odgovor. Takođe, u daljem radu pažnju treba posvetiti efektima različitih formi kažnjavajućih i nekažnjavajućih disciplinujućih ponašanja roditelja. Iako bi na ovakva pitanja najprecizinije odgovore mogle dati obuhvatne longitudinalne studije, verujemo da će značajne smernice dati i rezultati retrospektivnih studija poput ove. Ovakvi podaci predstavljaju sistem empirijski podržanih saznanja na kojima se može temeljiti rad na razvoju i podršci spremnosti roditelja da se upuste i u drugačije forme disciplinovanja od isključive ili dominantne fizičke kazne.

Literatura

- Baumrind, D., Thompson, R. A. (2002) The ethics of parenting. U: M. H. Bornstein (ur.) *Handbook of parenting: Practical Issues in Parenting, Vol. 5.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bornstein, M. H., Putnick, D. L., Lansford, J. E. (2011) Parenting attributions and attitudes. *Parenting. Science and Practice*, 11, str. 214-237.
- Briere, J., Runtz, M. (1990) Differential adult symptomatology associated with three types of child abuse histories. *Child Abuse and Neglect*, 14, str. 357-364.
- Brown, G. R., Anderson, B. (1991) Psychiatric morbidity in adult inpatients with childhood histories of sexual and physical abuse. *American Journal of Psychiatry*, 148, str. 55-61.
- Cavaiola, A. A., Schiff, M. (1988) Behavioral sequelae of physical and/or sexual abuse in adolescents. *Child Abuse and Neglect*, 12, str. 181-188.
- Chang, L., Dodge, K. A., Schwartz, D., McBride-Chang, C. (2003) Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal of Family Psychology*, 17, str. 598-606.
- Chu, J. A., Dill, D. L. (1990) Dissociative symptoms in relation to childhood physical and sexual abuse. *American Journal of Psychiatry*, 147, str. 887-892.
- Crick, N. R., Zahn-Waxler, C. (2003) The development of psychopathology in females and males: Current progress and future challenges. *Development and Psychopathology*, 15, str. 719-742.
- Criss, M. M., Pettit, G. S., Bates, J. E., Dodge, K. A., Lapp, A. L. (2002) Family adversity, positive peer relationships, and children's externalizing behavior: A longitudinal perspective on risk and resilience. *Child Development*, 73, str. 1220-1237.
- Crook, T., Raskin, A., Eliot, J. (1981) Parent-child relationships and adult depression. *Child development*, 52, str. 950-957.
- Deater-Deckard, K., Dodge, K. A. (1997) Externalizing behavior problems and discipline revisited: Nonlinear effects and variation by culture, context, and gender. *Psychological Inquiry*, 8, str. 161-175.
- Delale E. A., Pećnik N. (2010) Učestalost i međuodnosi korektivnih i preventivnih odgojnih postupaka majki djece predškolske dobi. *Ljetopis socijalnog rada*, 1, str. 49-69.
- Dix, T. (1993) Attributing dispositions to children: An interactional analysis of attribution in socialization. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, str. 633-643.

- Eisenstadt, T. H., Eyberg, S., McNeil, C. B., Newcomb, K., Funderburk, B. (1993) Parent-child interaction therapy with behavior problem children: Relative effectiveness of two stages and overall treatment outcome. *Journal of Clinical Child Psychology*, 22, str. 42–51.
- Eron, L. D., Huesman, R. L., Zelli, A. (1991) The role of parental variables in the learning of aggression. U: D. J. Pepler, K. M. Rubin (ur.) *The Development and Treatment of Childhood Aggression*, Hillsdale: Erlbaum, str. 169–188
- Farrington, D. P. (1989) Early predictors of adolescent aggression and adult violence. *Violence and Victims*, 4, str. 79–100.
- Fauchier, A., Straus, M. A. (2010) *Psychometric properties of the adult-recall form of the dimensions of discipline inventory*. University of New Hampshire: Family research laboratory.
- Gomez-Guadix, M., Straus, M. A., Carrobles, J. A., Munoz-Rivas, M. J., Almendros, C. (2010) Corporal punishment and long-term behavior problems: The moderating role of positive parenting and psychological aggression. *Psicothema*, 4, str. 529–536.
- Gershoff, E. T. (2002) Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128, str. 539–579.
- Gunnoe, M. L., Mariner, C. L. (1997) Toward Developmental-Contextual Model of the Effects of Parental Spanking on Children's Aggression. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 151, str. 768–775.
- Hart, S. N., Germain, R. B., Brassard, M. R. (1987) The challenge to better understand and combat psychological maltreatment of children and youth. U: M. R. Brassard, R. B. Germain, S. N. Hart (ur.) *Psychological Maltreatment of Children and Youth*. New York: Pergamon.
- Holmes, S. J., Robins, L. N. (1988) The role of parental disciplinary practices in the development of depression and alcoholism. *Psychiatry*, 51, str. 24–36.
- Isaković, O. (2011) Percipirano zlostavljanje i zanemarivanje u porodičnim relacijama i funkcionalnost adolescenata. U: M. Zotović, I. Mihić, I. Jerković (ur.) *Porodice u Vojvodini: Karakteristike porodica u posebnim uslovima*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Jerković, I. (2007) Vaspitni stil roditelja i porodična adaptibilnost. U: M. Zotović (ur.) *Porodice u Vojvodini: Karakteristike i funkcionalnost*, Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 47–63.
- Johnson, C. F. (2007) Abuse and neglect of children. U: R. M. Kliegman, R. E. Behrman, H. B. Jenson, B. F. Stanton (ur.) *Nelson Textbook of Pediatrics*, Philadelphia: Saunders Elsevier.
- Kantor, G. K., Holt, M. K., Mebert, C. J., Straus, M. A., Drach, K. M., Ricci, L. R. (2004) Comparing child outcomes of physical punishment and alternative disciplinary tactics: A meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 8, str. 1–37.

-
- Kim, I. J., Ge, X., Brody, G. H., Conger, R. D., Gibbons, F. X., Simons, R. L. (2003) Parenting behaviors and the occurrence and co-occurrence of depressive symptoms and conduct problems among African American children. *Journal of Family Psychology*, 17, str. 571–583.
- Konvencija o pravima deteta (1999) Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Lamb, M. E. (2004) *The Role of Fathers in Child Development, fourth edition*. New York: Wiley.
- Larzelere, R. E. (1986) Moderate spanking: Model or deterrent of children's aggressive behavior in the family? *Journal of Family Violence*, 1, str. 27–36.
- Larzelere, R. E., Sather, P. R., Scheinder, W. N., Larson, D. B., Pike, P. L. (1998) Punishment enhances reasoning's effectiveness as a disciplinary response to toddlers. *Journal of Marriage and the Family*, 60, str. 388-403.
- Larzelere, R. E. (2000). Child outcomes of nonabusive and customary physical punishment by parents: An updated literature review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 3, str. 199-221.
- Locke, L.M., Prinz, R. J. (2002) Measurement of parental discipline and nurturance. *Clinical Psychology Review*, 22, str. 895-929.
- Luster, T., Rhoades, K., Haas, B. (1989) The relation between parental values and parenting behavior: A test of the Kohn hypothesis. *Journal of Marriage and the Family*, 51, str. 139-147.
- Ljubojev, N. (2004) Fizičko kažnjavanje - povreda prava deteta. *Pravni život*, 53, str. 997-1007.
- Mahoney, A., Donnelly, W. O., Lewis, T., Maynard, C. (2000) Mother and father self-reports of corporal punishment and severe physical aggression toward clinic-referred youth. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, str. 266–281.
- Masten, A. S., Coatsworth, J. D. (1998) The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53, str. 205–220.
- McCord, J. (1991) Questioning the Value of Punishment. *Social Problems*, 38, str. 167-179.
- McKee, L., Roland, E., Coffelt, N., Olson, A., Forehand, R., Massari, C., Jones, D., Gaffney, C., Zens, M. (2007) Harsh discipline and child problem behaviors: The roles of positive parenting and gender. *Journal of Family Violence*, 22, str. 187-196.
- McLoyd, V. C. (1990) The impact of economic hardship on Black families and children: Psychological distress, parenting, and socioeconomic development. *Child Development*, 61, str. 311-346.

- Mihaljčić, R., Petrović, J., Zotović, M., Mihić, I. (2008) Dimenzije temperamenta deteta i ponašanje majke u roditeljskoj ulozi. *Pedagoška stvarnost*, 54, str. 1039-1051.
- Mihić I., Zotović M., Petrović J. (2006) Sociodemografske karakteristike porodice, podela posla u kući i vaspitni stilovi roditelja u porodicama na teoritoriji Vojvodine. *Pedagoška stvarnost*, 1-2, str. 118-134.
- Mihić I., Petrović J. (2009) Percepcija kvaliteta odnosa unutar porodice- iskustvo adolescenata iz Srbije. *Primenjena psihologija*, 4, str. 339-385.
- Mihić, I. (2010) *Činioci uključivanja oca u brigu o detetu*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Najdanović Tomić, J. (1996) Nagrađivanje i kažnjavanje dece u porodici i školi. *Nastava i vaspitanje*, 45, str. 735-743.
- Nikolić, R. (2011) Procena efikasnosti vaspitnih postupaka u porodici. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta Užice*, 13, str. 83-88.
- Parpal, M., Maccoby, E. E. (1985) Maternal responsiveness and subsequent child compliance. *Child Development*, 56, str. 1326-1344.
- Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D., Ramsey, E. (1989) A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44, str. 329-335.
- Phares, V. (1996) *Fathers and developmental psychopathology*. New York: Wiley.
- Roberts, M. W., Hatzenbuehler, L. C., Bean, A. W. (1981) The effects of differential attention and timeout on child noncompliance. *Behavior Therapy*, 12, str. 93-99.
- Shumow, L., Vandell, D. L., Posner, J. K. (1998) Harsh, firm, and permissive parenting in low-income families: Relations to children's academic achievement and behavioral adjustment. *Journal of Family Issues*, 19, str. 483-507.
- Simons, R. L., Lin, K. H., Gordon, L. C. (1998) Socialization in the Family of origin and male dating violence: A prospective study. *Journal of Marriage and the Family*, 60, str. 467-478.
- Socolar, R. R. S. (1997) A classification scheme for discipline: type, mode of administration, context. *Aggression and violent behavior*, 2, str. 355-364.
- Solomon, C. R., Serres, E (1999) Effects of parental verbal aggression on children's self-esteem and school marks. *Child Abuse and Neglect*, 23, str. 339-351.
- Srna, J., Stevanović, I. (2010) Problem telesnog kažnjavanja dece i uloga stručnjaka u njegovom rešavanju. *Temida*, 13, str. 5-16.
- Snyder, J. J., Huntley, D. (1990) Troubled families and troubled youth: The development of antisocial behavior and depression in children. U: P. E. Leone (ur.) *Understanding troubled and troubling youth*, Newbury Park: Sage Publications.

-
- Smith J. R., Brooks-Gunn, J. (1997) Correlates and Consequences of Harsh Discipline for Young Children. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 151, str. 777-786.
- Starrels, M. E. (1994) Gender differences in parent-child relations. *Journal of Family Issues*, 15, str. 148–165.
- Stevanović, I., Srna, J. (2010) Eliminisanje telesnog kažnjavana dece kao ljudsko pravo. *Temida*, 13, str. 37-48.
- Strassberg, Z., Dodge, K. A., Petit, G. S., Bates, J. E. (1994) Spanking in the home and children's subsequent aggression toward kindergarten peers. *Development and Psychopathology*, 6, str. 445–461.
- Straus, M. A. (1994) *Beating the Devil Out of Them: Corporal Punishment in American Families and Its Effect on Children*. New York: Lexington Books.
- Straus, M. A., Sugarman, D. B., Giles-Sims, J. (1997) Spanking by Parents and Subsequent Antisocial Behavior of Children. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 151, str. 761-767.
- Straus, M. A., Stewart, J. H. (1999) Corporal punishment by American parents: National data on prevalence, chronicity, severity, and duration, in relation to child and family characteristics. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2, str. 55–70.
- Straus, M. A. (2001) New evidence for the benefits of never smacking. *Society*, 3, 52–60.
- Straus, M. A., Field, C. J. (2003) Psychological aggression by American parents: National data on prevalence, chronicity, and severity. *Journal of Marriage and Family*, 65, str. 795–808.
- Straus, M. A., Kantor, G. K., (2005) Definition and measurement of neglectful behavior: some principles and guidelines. *Child Abuse and Neglect*, 29, str. 19-29.
- Straus, M.A., Fauchier, A. (2007) *Manual for Dimension discipline inventory (DDI)*. Durham: University of New Hampshire, Family Research Laboratory.
- Tremblay, R. E. (2003) Why socialization fails: The case of chronic physical aggression. U: B. B. Lahey, T. E. Moffit, A. Caspi (ur.) *Causes of conduct disorder and juvenile delinquency*, New York: Guilford Press, str. 182-224.
- Vissing, Y. M., Straus, M. A., Gelles, R. J., Harrop, J. W. (1991) Verbal aggression by parents and psychosocial problems of children. *Child Abuse and Neglect*, 15, str. 223-238.
- Ćorović, E., (2012) Sporni oblici disciplinskog kažnjavanja dece – da li je reč o osnovu isključenja protivpravnosti krivičnog dela ili nasilju nad decom? *Crimen*, 3, str. 211-221.

Trickett, P. K., Kuczynski, L., (1986) Children's misbehaviors and parental discipline strategiesmin abusive and nonabusive families. *Developmental Psychology*, 22, str. 115–123.

Turner, H. A., Finkelhor, D. (1996) Corporal punishment as a stressor among youth. *Journal of Marriage and the Family*, 58, str. 155–166.

Weiss, B., Dodge, K. A., Bates, J. E., Pettit, G. S. (1992) Some consequences of early harsh discipline: child aggression and a maladaptive social information processing style. *Child Development*, 63, str. 1321–1335.

Woodward, L. J., Taylor, E., Dowdney, L. (1998) The parenting and family functioning of children with hyperactivity. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39, str. 161–169.

OLIVERA ISAKOVIĆ

IVANA MIHIĆ

TIJANA KARIĆ

Experiences of punishment by parents during childhood: a retrospective study

The study described perceived differences in the choice of child rearing practices aimed at correcting children's inappropriate behaviors as remembered by the participants at young adulthood. The sample consisted of 207 students of under-graduate studies of the University of Novi Sad. The most of the participants does not have children and they grew up in complete families. On the Dimensions of Discipline Inventory (A) (DDI-A, Straus, Fauchier, 2007), the participants estimated the experience and methods of disciplining which were used by their parents during their childhood.

The participants describe uniform discipline behaviors of their parents regarding the estimated discipline techniques. These behaviors are dominated by the punishing ones, and the differences between fathers and mothers are visible in a stronger tendency to describe fathers as the ones who use corporal punishment, abolish privileges and give restorative tasks. The described discipline techniques for both fathers and mothers remain stable and similar, regardless of the socio-demographic characteristics of the families as family completeness, work experience and level of education of the parents, as well as estimated economic status of the family.

Key words: parenthood, discipline behavior, discipline methods, retrospective study.

Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet

TEMIDA

Mart 2014, str. 151-166

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1401151P

Pregledni rad

Primljeno: 4.12.2013.

Odobreno za štampu: 16.4.2014.

Služba VDS info i podrška žrtvama – analiza rada Službe u 2012. godini

UNA RADOVANOVIC*

MILICA POPOVIĆ

Služba VDS info i podrška žrtvama osnovana je u okviru Viktimološkog društva Srbije 2003. godine, a usmerena je na pružanje podrške i pomoći žrtvama različitih oblika kriminaliteta. Ona je ujedno i jedina služba opšteg tipa u Srbiji koja pruža pomoći i podršku žrtvama kriminaliteta bez obzira na pol, uzrast, oblik viktimizacije ili bilo koje drugo lično svojstvo. Cilj ovog teksta jeste predstavljanje rezultata analize rada Službe VDS info i podrška žrtvama u 2012. godini, uz poseban osvrt na načine pružanja pomoći i podrške osobama koje su se Službi obraćale zbog nasilja na radnom mestu i nasilja u porodici, kao i osuđenicama, s obzirom da su ovo i najčešći povodi obraćanja Službi.

Ključne reči: Služba VDS info i podrška žrtvama, nasilje na radnom mestu, nasilje u porodici, osuđenice.

Uvod

Interesovanje javnosti za žrtve kriminaliteta počinje da se razvija tek u prošlom veku, kada se i uviđa da posledice kriminalnih ponašanja-fizičke, psihičke, materijalne i socijalne, dovode i do specifičnih potreba žrtava, poput

* Una Radovanović je diplomirana defektološkinja, studentkinja master akademskih studija na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu, Prevencija i tretman poremećaja ponašanja i volonterka Viktimološkog društva Srbije. E-mail: una.radvanovic@gmail.com

Milica Popović je diplomirana defektološkinja, studentkinja master akademskih studija na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu, Prevencija i tretman poremećaja ponašanja i volonterka Viktimološkog društva Srbije. E-mail: milicap1986@gmail.com

potrebe za emocionalnom podrškom, različitim informacijama u vezi sa pravima i mogućnostima njihovog ostvarivanja ali i o toku krivičnog postupka i pojedincima i organizacijama kojima žrtva može da se obrati za pomoć, rešavanjem praktičnih problema i slično. Razvoj svesti o potrebama žrtava, za šta su posebno zaslužni pokreti za zaštitu ljudskih prava širom sveta 1960-ih i 1970-ih godina, uslovio je i razvoj prvih službi za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović i Kostić, 2009: 473; Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011: 41-43). U Srbiji, prve službe koje su pružale pomoć i podršku žrtvama, a koje se osnivaju početkom 1990-ih godina, bile su namenjene ženama i deci i nastale su na inicijativu aktivistkinja ženskih grupa (Nikolić-Ristanović, 2011: 163). Ipak, i pored toga što je prošlo više od jedne decenije od osnivanja prvih službi, u Srbiji još uvek postoji samo jedna služba, u okviru Viktimološkog društva Srbije, koja se bavi pružanjem pomoći i podrške svim žrtvama kriminaliteta, bez obzira na pol, starost, oblik viktimizacije i druge specifičnosti (Nikolić-Ristanović, 2011: 166).

U okviru Viktimološkog društva Srbije, 2003. godine počela je sa radom Služba *VDS info i podrška žrtvama* koja pruža pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta i njihovim porodicama. Služba pruža žrtvama kriminaliteta informacije o njihovim pravima i načinima njihovog ostvarivanja, emotivnu podršku, upućivanje na druge službe i organizacije u zavisnosti od potreba u konkretnom slučaju, pravnu pomoć i podršku na sudu. Pomoć i podrška deci mlađoj od 14 godina pružaju se isključivo preko roditelja. Od osnivanja pa do kraja 2012. godine, Službi se obratilo 1885 žrtava. U svom radu, osobe angažovane u Službi se rukovode osnovnim principima organizacije Evropska pomoć žrtvama¹, a to su besplatnost usluga, poverenje, poštovanje žrtve i njenih prava i potreba, autonomija volje i poverljivost informacija dobijenih od žrtve.

U okviru Službe *VDS info i podrška žrtvama*, pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta pružaju volonteri koji su prošli obuku za rad sa žrtvama.² Volonteri pružaju pomoć i podršku samostalno ili uz pomoć rukovoditeljke i/ili koordinatorke Službe. U okviru Službe se organizuju i redovne interne i eksterne supervizije kako bi se kontinuirano unapređivao kvalitet rada osoba angažovanih u Službi, a u cilju što efikasnijeg pružanja pomoći i podrške žrtvama.

---

¹ Više informacija na internet stranici Evropske pomoći žrtvama <http://victimssupporteurope.eu/>

² Obuka za rad sa žrtvama nasilja akreditovana je 2012. godine od strane Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu.

Cilj ovog rada je predstavljanje rezultata analize rada Službe *VDS info i podrška žrtvama* u 2012. godini sa akcentom na oblike viktimizacije kojima su osobe koje su se obraćale službi bile izložene i načine pružanja pomoći. U radu će se kao zasebne kategorije analizirati nasilje na radnom mestu, nasilje u porodici i slučajevi u kojima su se za pomoć i podršku Službi obraćale osuđenice, s obzirom da su to ujedno i najčešći razlozi obraćanja službi.

Analiza rada Službe VDS info i podrška žrtvama u 2012. godini

Tokom 2012. godine, službi *VDS info i podrška žrtvama* su se obratile 294 osobe što, posmatrajući u odnosu na prethodne dve godine, ukazuje na određen kontinuitet u broju osoba koje se obraćaju službi. Međutim, u poređenju sa 2005. godinom od kada se redovno vrši analiza rada Službe na godišnjem nivou, beleži se porast broja osoba koje su se obratile službi *VDS info i podrška žrtvama* (Tabela 1).

Tabela 1: Broj obraćanja Službi po godinama

Godina	Broj obraćanja	Index
2005.	94	100
2006.	103	110
2007.	214	228
2008.	222	236
2009.	229	243
2010.	302	321
2011.	291	310
2012.	294	313

Od ukupnog broja osoba koje su se tokom 2012. godine obratile Službi, njih 213 (72,4%) se obraćalo zbog različitih oblika viktimizacije kojima su bili izloženi, dok preostalih 27,6%, odnosno 81 osoba, čine žene koje se nalaze ili su se nalazile na izdržavanju kazne zatvora, a sa kojima je Služba bila u kontaktu. U narednom delu teksta biće prikazani podaci koji se odnose na kontakte sa osobama koje su se Službi obraćale zbog različitih vidova viktimizacije kojima su bile izložene, dok će podaci o osuđenicama biti analizirani u posebnom delu teksta s obzirom na udeo koji zauzimaju u ukupnom broju osoba koje su se obratile Službi, kao i na poseban upitnik koji se koristi kao instrument za prikupljanje podataka o ovoj kategoriji (Nikolić, Tripković, 2012 :112).

Sociodemografske karakteristike osoba koje su se obraćale Službi VDS info i podrška žrtvama

Detaljnijom analizom podataka o 213 osoba koje su se Službi obratile zbog različitih vidova viktimizacije kojima su bile izložene, uočava se da su se češće javljale osobe ženskog pola (155 osoba, odnosno 72,8%), dok je pomoći i podršku zatražilo 58 muškaraca (27,2%). Ovaj podatak može da sugeriše na još uvek nedovoljnu spremnost osoba muškog pola da govore o sopstvenoj viktimizaciji. Službi su se najčešće javljale osobe između 35 i 50 godina starosti - njih 53 (24,7%), zatim osobe između 51 i 66 godina starosti - njih 29 (13,5%), 22 osobe iz starosne kategorije između 19 i 34 godine (10,2%), dok je u okviru uzrasnih kategorija „mlađi od 14 godina“, „između 14 i 18 godina“ i „stariji od 66 godina“ bilo svega nekoliko slučajeva. Služba ne poseduje podatke o uzrastu 98 osoba koje su se obratile (45,6%)³. Kada je u pitanju prebivalište osoba koje su se obraćale Službi, njih 99 (46,5%) je kao mesto stanovanja navelo Beograd, 77 osoba (36,2%) se javilo iz drugih mesta u Srbiji⁴, dok za 37 osoba (17,3%) nema podataka o mestu stanovanja. Ovaj podatak ukazuje na potrebu osnivanja sličnih, opštih službi za žrtve kriminaliteta i u drugim mestima u Srbiji.

Ostvareni kontakti sa Službom VDS info i podrška žrtvama

Posmatrano prema broju ostvarenih kontakata sa Službom, podaci pokazuju da je sa 159 osoba (74,7%) ostvaren samo jedan kontakt, dok je sa 54 osobe kontaktirano više puta. Tako je 36 osoba (16,9%) dva puta kontaktiralo Službu *VDS info i podrška žrtvama*, 10 osoba (4,7%) tri puta, pet osoba (2,3%) četiri puta, dok su tri osobe (1,4%) kontaktirale Službu pet i/ili više puta. Značajno je pomenuti i da su 22 osobe (10,2%) Službu kontaktirale i tokom 2011. godine. Većinom se radilo o žrtvama psihičkog nasilja na radnom mestu (mobinga), nasilja u porodici i nemogućnosti ostvarivanja prava iz radnog odnosa. Ovi podaci ukazuju na potrebu pružanja kontinuirane pomoći i podr-

³ Osobe koje se obraćaju Službi ne moraju da iznose bilo kakve lične podatke koji nisu od značaja za pružanje adekvatne pomoći i podrške (podaci poput zanimanja, stručne spreme, uzrasta, mesta iz koga zovu i sl.).

⁴ Šabac, Bor, Pančevo, Subotica, Novi Sad, Smederevo, Zrenjanin, Ruma, Mladenovac, Vršac, Kovin, Majdanpek, Kraljevo, Čačak, Sombor, Valjevo, Kragujevac, Požarevac, Sremska Mitrovica, Kruševac, Aranđelovac, Nova Pazova, Stara Pazova, Zemun, Loznica, Smederevska Palanka, Apatin, Bećej, Obrenovac, Niš, Vranje, Valjevo, Temerin, Podgorica, Novi Pazar i druga naselja.

ške osobama koje se, zbog različitih vidova viktimizacije kojima su izložene, obraćaju Službi *VDS info i podrška žrtvama*.

U najvećem broju slučajeva (165, odnosno 77,5%) pomoć i podršku osobama koje su se obraćale Službi pružali su volonteri i volonterke, u 32 slučaja (15,0%) pomoć i podršku su pružile rukovoditeljka ili koordinatorka Službe, dok su u 16 slučajeva (7,5%) pomoć i podrška pružani zajedničkim angažovanjem volontera i rukovoditeljke ili koordinatorke. U četiri slučaja, vezano za nasilje na radnom mestu, osobama je pružena pravna pomoć od strane advokata⁵ koji, volonterski pruža primarnu pravnu pomoć osobama koje imaju potrebu za takvim vidom pomoći.

U nešto više od dve trećine slučajeva (162 slučajeva - 76,1%), pomoć i podrška osobama koje su se obraćale Službi su pružani telefonskim putem. U 23 slučaja (10,8%) pomoć i podrška su pruženi elektronskim putem, odnosno, putem e-maila i odgovaranjem na pitanja koja su postavljena na internet stranici VDS-a; a u 13 slučajeva (6,1%) neposrednim kontaktom u prostorijama VDS. U 15 slučajeva (7%) pomoć i podrška su pružani na više načina, odnosno, telefonskim i elektronskim putem i neposrednim razgovorima u prostorijama VDS.

Oblici viktimizacije koji su bili povod za obraćanje Službi VDS info i podrška žrtvama

Na osnovu podataka Službe *VDS info i podrška žrtvama*, jasno se može uočiti da su nasilje na radnom mestu i nasilje u porodici, sa svim svojim pojavnim oblicima, problemi sa kojima su se osobe koje su kontaktirale Službu u 2012. godini najčešće susretale.

Od 213 osoba koje su se tokom 2012. godine obratile Službi *VDS info i podrška žrtvama*, nešto više od polovine (113, odnosno 53,1%) je kao povod obraćanja navelo nasilje na radnom mestu, njih 70 (32,8%) nasilje u porodici, dok se u 30 slučajeva (14,1%) radilo o nekom drugom obliku viktimizacije.

a) Nasilje na radnom mestu

Nasilje na radnom mestu je povod za obraćanje Službi *VDS info i podrška žrtvama* u više od polovine slučajeva. Probleme ovih 113 osoba (53,1%)

---

⁵ Pravnu pomoć u okviru Službe VDS info i podrška žrtvama pružao je advokat Momčilo Jovanović.

je moguće podeliti u nekoliko kategorija: psihičko nasilje na radnom mestu (mobing), fizičko nasilje na radnom mestu i nemogućnost ostvarivanja prava po osnovu radnog odnosa.

Iako mobing nije fenomen koji nastaje u savremenom društvu, već svoje korene nalazi još u vreme nastanka ljudskog roda (Kostelić-Martić, 2006: 11; Vuković, 2006: 4), ovaj oblik zlostavljanja na radu i u vezi sa radom je „odnedavno“ prepoznat kao ozbiljan problem u našoj zemlji (Paunović, Kosanović, 2010: 37). Mobing „patološki oblik poslovne komunikacije“ (Baltezarević, 2009 :81), ili psihičko zlostavljanje na radnom mestu, povod je javljanja 87 osoba (77% slučajeva u kojima su se žrtve obraćale zbog nasilja na radnom mestu) od kojih je 68 bilo ženskog (78,2%) a 19 muškog (21,8%) pola. Od tog broja, 75 osoba (86,2%) su bile žrtve vertikalnog mobinga. Ovaj podatak se svakako podudara sa podacima koje iznosi Simonović (2010), a koji govore da je vertikalni mobing najčešće ispoljeni oblik psihičkog zlostavljanja na radnom mestu (Simonović, 2010: 26). Sa druge strane, 7 osoba (8,1%) je bilo izloženo horizontalnom mobingu, dok je njih pet (5,7%) trpeло i horizontalni i vertikalni mobing. Od 66 osoba koje su kao povod obraćanja navele samo psihičko nasilje na radnom mestu, a za koje posedujemo podatke o moberima, u 32 slučaja se radilo o muškarcima (48,5%), u 28 su u pitanju bile žene (42,4%), u četiri slučaja (6,1%) su mobing vršili i muškarci i žene, dok su 4 žrtve (6,1%) kao nasilnika navele organizaciju, odnosno nisu imenovale određeno fizičko lice. Osobe koje su se obraćale Službi su isticale različita ponašanja kojima su bile izložene na radnom mestu, među kojima se najviše izdvajaju obraćanje uz viku, vređanje, pretnje, zatrpanjanje poslovima, nedavanje radnih zadataka i slično, usled čega se mnoge od njih suočavaju sa veoma ozbiljnim zdravstvenim, psihičkim i socijalnim posledicama. Čak i pri kontaktiranju sa Službom imaju teškoće u kontroli emocija. To najbolje ilustruju zapažanja osoba angažovanih u Službi:

„Žena je vrlo potresena situacijom u kojoj se nalazi i koja joj izgleda bezizazno. Pričala je kroz plač. Nije znala za medijaciju, pa joj je bilo bitno da i o tome sazna. Više puta je istakla da joj je značajno i to što sam je saslušala i srdačno se zahvalila na razgovoru.“

„A. je zvala samo zbog informacije, ali kad je počela da plače nisam želeta da tako završimo razgovor. Posle razgovora je rekla da se oseća bolje i da joj je tako nešto bilo preko potrebno.“

Fizičko nasilje na radnom mestu su trpele dve osobe koje su se obraćile Službi ovim povodom. Žrtve su u oba slučaja žene, a muškarci počiniovi. Jedna žena navodi da je bila izgurana iz prostorije od strane kolege i da joj je tom prilikom prst „priklješten“ vratima, dok je druga zadobila teške tele-sne povrede i zbog ovog slučaja se obraćala Međunarodnom судu za ljudska prava u Strazburu.

Nemogućnost ostvarivanja prava po osnovu radnog odnosa su kao razlog obraćanja Službi za pomoć navele 24 osobe (21,2% osoba koje su se žalile na nasilje na radnom mestu). Kao najčešće oblike kršenja prava osobe koje su se obraćale Službi su navodile neisplaćivanje zarada i doprinosa, primoravanje na potpisivanje sporazumnog otkaza, nepravilnosti u vezi sa ugovorima o radu i potpisivanjima aneksa ugovora, nemogućnost ostvarivanja prava u toku bolovanja i slično.

b) Nasilje u porodici

Tokom 2012. godine Službi VDS *info i podrška žrtvama* obratilo se 70 žrtava nasilja u porodici (32,8%). Od tog broja, 63 (90,0%) su bile punoletne, četiri osobe (5,7%) su smatrale da im je potrebna pomoć kako bi istu pružile deci žrtvama porodičnog nasilja, dok su u tri slučaja (4,3%) žrtve bili i odrasli i deca. Kao nasilnike, žrtve su najčešće navodile osobe muškog pola (73%), mada se javlja i određen broj žena nasilnica (27%), dok su najčešće žrtve punoletne žene (72,6%). Nad punoletnim članovima porodice je u 38 slučajeva vršeno samo psihičko nasilje (60,3%). Samo fizičko nasilje⁶ je trpelo 25 punoletnih članova porodice (39,7%).

c) Drugi oblici viktimizacije

U znatno manjem broju, povodi za obraćanje Službi su: pretrje (7), kršeњe ljudskih prava (5), razbojništvo i razbojnička krađa (4), prevare (2), nedostatak materijalnih sredstava (2), kao i proganjanje, uvreda, traganje za nestalom detetom, zavisnost od psihoaktivnih supstanci deteta, i slični problemi. Ovi povodi predstavljaju 14,1% slučajeva u kojima je Služba pružala pomoć i podršku (30 slučajeva).

⁶ Fizičko nasilje često je praćeno psihičkim (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2009; Nikolić-Ristanović, Stevković, 2010: 80).

Oblici pomoći i podrške

Služba *VDS info i podrška žrtvama* je tokom 2012. godine, kao i u prethodnim periodima, osobama koje su se obraćale pružala emotivnu podršku, informacije o pravima i načinima na koje mogu da ih ostvare, upućivala na druge organizacije i institucije u zavisnosti od konkretnih potreba žrtve, pružala podršku na sudu i primarnu pravnu pomoć i, po potrebi, pružala pomoć u kontaktu sa institucijama.

Emotivna podrška osobama koje su se obratile Službi pružena je u 173 slučaja (80,5%). Ovakav vid podrške obuhvata ohrabrvanje i osnaživanje žrtve, pomoć u realnom sagledavanju problema sa kojim se suočavaju, i, ono što je najvažnije, davanje mogućnosti osobi da ispriča svoj problem i da bude saslušana.

U 201 slučaju (93,5%), osobama koje su se obratile Službi su date potrebne informacije, u smislu koraka koje, u konkretnom slučaju, mogu da preduzmu kako bi zaštitele sebe i svoju porodicu, potom, vezano za način ostvarivanja zakonske zaštite (mogućnosti prijavljivanja nasilja, tok brakorazvodne parnice i prava po osnovu braka, odredbe Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radnom mestu i zaštitu prava po osnovu rada) i sve one informacije koje osobi mogu biti od značaja za donošenje, za nju najbolje, odluke o daljim postupcima koje će preduzeti. Kada je u pitanju nasilje u porodici, posebna pažnja se posvećuje izradi bezbednosnog plana sa žrtvama čija je fizička egzistencija ugrožena. Prilikom davanja informacija o mogućim pitanjima primene zakona u praksi, posebno se ukazuje na moguće troškove, trajanje i neizvesnost sudskih procesa.

O tome da li i na koji način ovakav vid pružanja pomoći i podrške odgovara žrtvama, najbolje svedoče same osobe koje su se obraćale Službi:

„Ovaj razgovor mi je došao kao osveženje.“

„Hvala Vam na svim informacijama i rečima ohrabrenja.“

„Mnogo mi je znacilo što ste me saslušali i dali informacije jer ljudi u mom okruženju ili ne veruju ili više ne mogu da slušaju o tome šta mi se dešava.“

U situacijama u kojima se ukaže potreba, Služba upućuje osobe koje joj se obraćaju i na relevantne državne organe i institucije, nevladine organizacije i pojedince. U 2012. godini Služba je u 150 slučajeva (69,8%) osobe koje su se javile uputila na druge relevantne državne organe i institucije, nevladine organizacije ili pojedince, zavisno od njihovih potreba. Pri tome, osobe koje su

kontaktirale Službu najčešće su upućivane na inspekciju rada (31), policiju (28), Centar za socijalni rad i zdravstvene institucije (24), advokata (23), drugu NVO (15), službe pravne pomoći (12), sklonište za žene žrtve nasilja (7), rukovodstvo radne organizacije (6) i agenciju za mirno rešavanje radnih sporova (4). Takođe, Služba se u 4 slučaja obraćala relevantnim institucijama i organizacijama. Radi se o slučajevima kada je osobama koje su se obratile bio potreban takav vid pomoći i podrške u kontaktu sa drugim institucijama i organizacijama kako bi lakše ostvarile svoja prava. Reč je o obraćanju sudu i advokatu Službe u vezi nasilja koje su osobe koje su se obratile Službi trpele na radnom mestu.

U 149 slučajeva, osobe koje su se obratile Službi u 2012. godini su se pre toga obraćale nekoj drugoj organizaciji ili instituciji, najčešće državnim - zdravstvenim ustanovama, policiji, суду, centrima za socijalni rad, tužilaštву, inspekciji rada i slično, što govori o njihovom aktivitetu.

Jedna od kontinuiranih aktivnosti Službe jeste i podrška žrtvama na суду, koja je tokom 2012. godine pružena dvema osobama. U oba slučaja reč je o osobama koje vode sudske postupke vezane za psihičko nasilje na radnom mestu, a podrška obuhvata informisanje o toku suđenja i emotivnu podršku pre, u toku i nakon sudskog postupka. U cilju pružanja adekvatne pomoći i podrške, u pet slučajeva u kojima je procenjeno da postoji potreba i čiji je kontakt imala, Služba je kontaktirala osobe koje su se obraćale povodom nasilja na radnom mestu.

Analiza podrške pružene osuđenicama

Pružanje podrške osuđenicama je jedna od kontinuiranih aktivnosti Viktimološkog društva Srbije od njegovog osnivanja 1997. godine, bilo da se radi o neposrednom pružanju pomoći i podrške, zalaganju za poboljšanje uslova u ženskom zatvoru, zalaganju za poboljšanje položaja osuđenica i/ili „ispravljanju nepravde učinjene ženama koje su zbog izostanka pravovremene društvene reakcije od žrtve postale izvršiteljke krivičnog dela“ (Nikolić, Tripković, 2012: 111). Viktimološko društvo Srbije je, takođe, imalo više aktivnosti u Kazneno-popravnom zavodu za žene u Požarevcu (u daljem tekstu KPZ za žene Požarevac) u okviru dvogodišnjeg projekta, otpočetog februara 2011. godine, pod nazivom *Ljudska prava žena u zatvoru – Zalaganje za žene žrtve*

*nasilja koje se nalaze u zatvoru*⁷, u okviru kojih je značajan deo zauzimalo pružanje psihosocijalne podrške osuđenicama (Nikolić, Tripković, 2012). Pružanje psihosocijalne podrške osuđenicama, koja će biti predmet naše dalje analize, obuhvata emotivnu podršku i informacije o pravima osuđenih lica, pripremu za odlazak i izlazak iz KPZ i primarnu pravnu pomoć.

Kao što je već navedeno, tokom 2012. godine 81 osuđenici (27,6%) je pružen neki vid pomoći i podrške od strane Službe *VDS info i podrška žrtvama*. Sa 20 osuđenica (24,7%) je kontaktirano i prethodne, 2011. godine, dok je sa preostalih 59 (75,3%) tokom 2012. godine ostvaren prvi kontakt. U više od polovine slučajeva - sa 51 osuđenicom (63,0%), kontakt je ostvaren neposredno, razgovorom u KPZ za žene u Požarevcu, u 10 slučajeva (12,3%) telefonskim putem, u pet (6,2%) putem pisama, a u jednom slučaju kontakt je ostvaren elektronskim putem. Sa 14 osuđenica (17,3%) je kontaktirano na više načina, odnosno, neposrednim putem u KPZ za žene u Požarevcu i telefonskim putem ili putem pisama.

Pomoć i podršku osuđenicama su pružale rukovoditeljka, koordinatorka i volonteri/ke Službe *VDS info i podrška žrtvama*. Sa 28 osuđenica (34,5%) kontaktirala je koordinatorka Službe, sa 22 (27,2%) volonter/ka, dok je sa njih 15 (18,5%) kontaktirala rukovoditeljka Službe. U 11 slučajeva (13,6%) sa osuđenicama su kontaktirale volonter/ka i rukovoditeljka ili koordinatorka zajedno, dok je u pet slučaja (6,2%) pomoć i podrška pružana zajedničkim angažovanjem rukovoditeljke i koordinatorke Službe.

Sa 71 (87,7%) osuđenicom kontaktirano je za vreme boravka u KPZ, njih osam (9,9%) se Službi obratilo nakon izlaska na slobodu, a dve (2,4%) osuđenice su Službu kontaktirale pre odlaska u KPZ za žene u Požarevcu.

U najvećem broju slučajeva – sa 50 osuđenica (61,7%) ostvaren je jedan kontakt, dok je njih 19 (23,5%) pomoć i podršku potražilo dva puta, šest osuđenica (7,4%) tri puta, njih pet (6,2%) četiri puta a sa jednom osuđenicom je kontaktirano više od pet puta.

Sociodemografske karakteristike osuđenica

Posmatrano prema uzrastu, najveći ideo osuđenica sa kojima je Služba ostvarila kontakt tokom 2012. godine je starosti od 31-40 godina (27,8%), slede

---

⁷ Više informacija o aktivnostima i rezultatima istraživanja u okviru projekta videti u Ćopić, Šaćiri, 2012 i Ćopić, Stevković, Šaćiri, 2012.

osuđenice starosti 22-30 godina (25,3%), 41-50 godina (24,1%), dok su starosne kategorije od 18-21 godine i 61-70 podjednako zastupljene (2,5%), a najmanje je osuđenica starijih od 70 godina (1,3%).

Kada je u pitanju prebivalište osuđenica, njih 13 (16,0%) je iz Beograda, 49 (60,5%) je iz drugih mesta u Srbiji⁸, dok za njih 19 (23,5%) Služba ne poseduje podatke o prebivalištu.

Osuđenice sa kojima je Služba bila u kontaktu 2012. godine (kao i 2011. godine), se nalaze na izdržavanju kazne zbog različitih krivičnih dela jer pružanje sociopsihološke podrške više nije ograničeno samo na žene koje su ubile svoje nasilnike, već se podrška pruža i drugim osuđenicama.

Podaci o prethodnoj viktimizaciji i obraćanju institucijama i organizacijama pre i tokom izdržavanja kazne

Među osuđenicama koje su se 2012. godine obratile Službi VDS info i podrška žrtvama, njih 22 (27,2%) su bile žrtve nasilja u porodici, a tri (3,7%) su bile žrtve nekog drugog oblika nasilja.

U situacijama porodičnog nasilja nad osuđenicama izvršilac nasilja je u 21 slučaju (95,5%) bio muškarac, a u jednom slučaju (4,6%) su nasilnici bile osobe oba pola. Daljom analizom utvrđeno je da su suprug ili emotivni partner u 15 slučajeva (68,2%) i u 7 slučajeva (31,8%) neki drugi član porodice bili počinioци nasilja nad osuđenicom.

Četiri osuđenice žrtve porodičnog nasilja (18,2%), su se obraćale institucijama za pomoć, dok se od onih koje su bile žrtve drugih oblika nasilja samo jedna obraćala za pomoć. Institucije od kojih su očekivale pomoć su uglavnom bile policija i tužilaštvo.

Tokom boravka u KPZ za žene u Požarevcu tri (3,8%) osuđenice su podnosele molbu za uslovni otpust i pet (6,3%) molbu za pomilovanje. Takođe, osuđenice su se tokom izdržavanja kazne obraćale i državnim organima i nezavisnim telima, među kojima najčešće zdravstvenim ustanovama (28), centrima za socijalni rad (27), Upravi za izvršenje krivičnih sankcija (3) i Zaštitniku građana (1). Povodi za obraćanje su u najvećem broju slučajeva briga o deci,

⁸ Druga mesta u Srbiji iz kojih su osuđenice su: Novi Sad, Kruševac, Kragujevac, Niš, Kraljevo, Pančevo, Požarevac, Sremska Mitrovica, Bačka Palanka, Futoš, Gornji Milanovac, Jagodina, Lazarevac, Lovka kod Titela, Mali Iđoš, Niška Banja, Obrenovac, okolina Šapca, Petrovac na Mlavi, Požega, Rača, selo kod Ivanjice, selo kod Guče, Senta, Sremski Karlovci, Stara Pazova, Vršac, Žabalj, Zaječar i Zrenjanin.

materijalna pomoć i zdravstveni problemi, dok su razlozi obraćanja Upravi za izvršenje krivičnih sankcija skraćenje kazne i uslovi života u zatvoru. Osuđenica koja se obraćala Zaštitniku građana kaže da je povod za njeno obraćanje bila neodgovarajuća zdravstvena nega u KPZ.

Oblici pomoći i podrške

Kao najčešće probleme sa kojima su se suočavale, osuđenice su navodile brigu o deci, materijalnu pomoć, starateljstvo nad decom, potrebu za razgovorom sa nekim van ustanove i slično (u 38% slučajeva), njih 13 (16,5%) je navelo pripremu za izlazak na slobodu, osam (10,1%) kontakte sa decom, četiri zdravstvene probleme (5,1%) i jedna prilagođavanje na uslove u KPZ. Njih 15 (19%) je kao povod obraćanja navelo više problema, najčešće materijalne i zdravstvene probleme kao i brigu o porodici, pre svega deci.

Prilikom razgovora sa osuđenicama saradnici Službe *VDS info i podrška žrtvama* su im pružili potrebne informacije i podršku u 72 slučaja (91,1%), dok je u ostalih sedam slučajeva osuđenicama bila potrebna samo emotivna podrška i razgovor. Kada je u pitanju pružanje pomoći i podrške osuđenicama koje se nalaze na izvršenju kazne zatvora, ono što Služba *VDS info i podrška* nudi jesu emotivna podrška i osnaživanje prilikom privikavanja na uslove u KPZ i pripremu za izlazak, informacije o pravima osuđenih lica, podršku u vezi sa nasiljem koje su trpele pre dolaska u KPZ i primarnu pravnu pomoć. Osuđenice imaju mogućnost i da se prijave za pravnu pomoć, koju pruža advokat VDS. Tokom 2012. godine, advokat VDS je obavio 71 razgovor sa osuđenicama, a najčešći povodi obraćanja su bili u vezi sa uslovnim otpustom, amnestijom, pomilovanjem, pisanjem žalbi, objašnjnjima u vezi sa sudskim odlukama, mogućnostima ostvarivanja naknade štete, objašnjnjima u vezi uslova za ponavljanje krivičnog postupka, skraćenja kazne i starateljstva nad maloletnom decom.

U 27 slučajeva (37,5%) osuđenice su upućene na drugu relevantnu instituciju ili organizaciju i to najčešće na Centar za socijalni rad, advokata, Zaštitnika građana i slično. Služba *VDS info i podrška žrtvama* je u 23 slučaja (29,1%) kontaktirala institucije, organizacije i pojedince poput centara za socijalni rad, NVO Atina iz Beograda, NVO Oaza sigurnosti iz Kragujevca, Specijalnu zatvorsku bolnicu Centralnog zatvora u Beogradu, razrednog starešinu i MUP u Kruševcu. Svako obraćanje je obavljeno telefonskim putem, dok je u jednom slučaju poslat i dopis. Služba je ove institucije i organizacije kontaktirala radi

dobijanja informacija o članovima porodice osuđenice, najčešće dece, mogućnostima dobijanja materijalne pomoći, pribavljanja dokumenata, smeštaja nakon izlaska iz KPZ i starateljstva nad decom. Ovi slučajevi ukazuju na značaj podrške osuđenicama u kontaktu sa institucijama, jer one često nisu u mogućnosti da same dođu do potrebnih informacija.

Nakon izlaska iz KPZ 9 žena (11,4%) je ponovo kontaktiralo Službu. Od tog broja, njih 7 (77,8%) se obraćalo u vezi novih informacija o ostvarivanju određenih prava, mogućnostima korišćenja usluga socijalnih službi i novih suđenja, a dve (22,2%) o informacijama vezanim za materijalnu pomoć.

Osam osuđenica je Službu prvi put kontaktiralo nakon izlaska iz KPZ-a. Bivšim osuđenicama Služba je pružala pomoć i podršku pri ponovnom uključivanju u zajednicu, uspostavljanju kontakata sa porodicom i prijateljima, informacije u vezi sa pribavljanjem dokumenata i ostvarivanjem materijalne pomoći.

Takođe, dve osobe su kao povod obraćanja Službi navele pripremu za odlazak u KPZ za žene i njima su pružene informacije u vezi sa uslovima u KPZ i mogućnostima prilagođavanja, kao i emotivna podrška u smislu ohrabrivanja da prihvate novonastalu situaciju i adekvatno se sa njom izbore. U jednom slučaju, Služba je slala Predsedniku Republike pismo podrške molbi za pomilovanje žene kojoj je izrečena kazna zatvora a sa kojom je Služba bila u kontaktu i prethodne godine.

Zaključak

Analizom rada Službe *VDS info i podrška žrtvama* u 2012. godini, nasilje na radnom mestu se izdvaja kao najčešći povod za obraćanje. U odnosu na prethodne periode, može se reći da je broj osoba koji se obraćao službi zbog nasilja na radnom mestu relativno konstantan tokom godina i da predstavlja oko polovine ukupnog broja žrtava koje su se obraćale službi. Izuzetak predstavlja 2010. godina kada se nešto više od polovine ukupnog broja žrtava obratilo upravo zbog nasilja na radnom mestu, što može, između ostalog, biti i posledica usvajanja Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radnom mestu. Interesantno je da već naredne, 2011. godine opada udeo broja žrtava nasilja na radnom mestu u odnosu na ukupan broj žrtava koje su se obratile Službi (Kovačević-Lepojević, Radaković, 2008; Tripković, 2009; Radaković, 2010; Ćopić, Tripković, Šaćiri, 2011; Nikolić, Tripković, 2012).

Posmatrano prema godinama, uočava se pad udela osoba koje su se obraćale službi zbog nasilja u porodici u odnosu na ukupan broj žrtava sve do 2012. godine, kada je došlo do porasta udela ove kategorije u odnosu na prethodne periode (Kovačević-Lepojević, Radaković, 2008; Tripković, 2009; Radaković, 2010; Ćopić, Tripković, Šaćiri, 2011; Nikolić, Tripković, 2012), iako ovaj oblik viktimizacije kontinuirano predstavlja jedan od najčešćih povoda za javljanje Službi. Ovaj fenomen se može objasniti intenzivnim radom na podizanju svesti javnosti o nasilju u porodici. Najčešći oblici nasilja u porodici zbog kojih su se žrtve obraćale Službi tokom godina jesu psihičko i fizičko nasilje. Kao žrtve se, u većini slučajeva, javljaju osobe ženskog pola dok se kao izvršiocji javljaju muškarci, što je u skladu sa rezultatima istraživanja ove pojave u Srbiji (Nikolić-Ristanović, 2002; Nikolić-Ristanović, 2010).

Poređenjem podataka o broju osuđenica koje su se javljale tokom analiziranog perioda sa podacima iz ranijih godina, može se uočiti da je broj osuđenica koje su se obraćale Službi varirao. Značajan porast broja žena koje su se obraćale za pomoći beleži se poslednje dve godine (Nikolić-Ristanović, Kovačević, Ćopić, 2006: 12; Kovačević, 2007: 43; Kovačević-Lepojević, Radaković, 2008: 83; Tripković, 2009: 21; Radaković, 2010: 99; Ćopić, Tripković, Šaćiri, 2011: 83; Nikolić, Tripković, 2012: 112), što se dovodi u vezu sa projektom *Ljudska prava žena u zatvoru – Zalaganje za žene žrtve nasilja koje se nalaze u zatvoru* i razgovorima koji se obavljaju u KPZ za žene u Požarevcu, ali takođe ukazuje i na to koliko je ovakav vid pomoći i podrške osuđenicama potreban, s obzirom da se one same prijavljuju za razgovore sa saradnicima VDS.

Takođe, udeo broja osoba koje su se više puta obraćale Službi kao i osoba sa kojima je Služba u kontaktu više godina (i kada su u pitanju osobe koje su se obraćale Službi zbog različitih vidova viktimizacije kojima su izložene i osuđenice) ukazuju na potrebu za kontinuiranim pružanjem pomoći i podrške.

U cilju adekvatnog ostvarivanja prava žrtava i što uspešnijeg zadovoljenja njihovih potreba i sprečavanja sekundarne viktimizacije, neophodna je saradnja između vladinog i nevladinog sektora, koja bi, pored pojedinačnih i sporedičnih inicijativa pojedinih nevladinih organizacija, trebalo da dobije i svoj formalni oblik. Kada su u pitanju osuđenice, ovaj oblik saradnje bi trebalo razraditi posebno u oblasti pripreme za izlazak iz zatvora i postpenalne pomoći i podrške koja je, u našim uslovima, odsutna. Takođe, imajući u vidu osobe koje se obraćaju Službi iz drugih mesta u Srbiji, uočava se potreba za osnivanjem sličnih, opštih Službi za pomoći i podršku žrtvama kriminaliteta i u drugim mestima Srbije, kao i za jačanjem kapaciteta postojećih.

Literatura

- Baltezarević, V. (2009) Socijalna grupa i mobing. *Temida*, 4, str. 77-92.
- Ćopić, S., Tripković, M., Šaćiri, B. (2011) Podrška žrtvama kriminaliteta: analiza rada Službe VDS info i podrška žrtvama u 2010. godini. *Temida*, 2, str. 77-98.
- Ćopić, S., Stevković, Lj., Šaćiri, B. (2012) Tretman i ostvarivanje prava osuđenica u Kazneno-popravnom zavodu za žene u Požarevcu. *Temida*, 4, str. 45-72.
- Ćopić, S., Šaćiri, B. (2012) Žene u zatvoru u Srbiji: uslovi za život osuđenica u Kazneno-popravnom zavodu za žene u Požarevcu. *Temida*, 4, str. 23-44.
- Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2009) *Kriminologija*. Niš: Pelikan Print.
- Kostelić-Martić, A. (2006) Prevencija mobinga i vrste pomoći žrtvama. *Temida*, 4, str. 11-16.
- Kovačević, M. (2007) Služba VDS info i podrška žrtvama – Analiza rada Službe u 2006. godini. *Temida*, 2, str. 41-49.
- Kovačević-Lepojević, M., Radaković, D. (2008) Služba VDS info i podrška žrtvama: analiza rada u 2007. godini. *Temida*, 3, str. 79-96.
- Lindgren, M., Nikolić-Ristanović, V. (2011) *Žrtve kriminaliteta: međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*. Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji, Odeljenje za sprovođenje zakona.
- Nikolić, J., Tripković, M. (2012) Podrška ženama u zatvoru: analiza rada službe VDS info i podrška žrtvama u 2011. godini. *Temida*, 4, str. 105-124.
- Nikolić-Ristanović, V., Kovačević, M., Ćopić, S. (2006) Viktimizacija i iskustva žrtava kriminaliteta sa državnim institucijama – analiza podataka Službe VDS info i podrška žrtvama. *Temida*, 2, str. 79-97.
- Nikolić-Ristanović, V., Stevković, Lj. (2010) Karakteristike fizičkog i seksualnog nasilja u porodici – analiza poslednjeg slučaja nasilja. U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravноправnost polova, str. 79-92.
- Nikolić-Ristanović, V. (2011) Izazovi pružanja pomoći žrtvama u Srbiji. U: V. Nikolić-Ristanović, S. Ćopić (ur.) *Prava žrtva i EU – Izazovi pružanja pomoći žrtvama*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej, str. 163-178.
- Paunović, S., Kosanović, R. (2010) Zlostavljanje na radu – mobing. *Socijalna misao*, 2, str. 37-47.

Una Radovanović, Milica Popović

Radaković, D. (2010) Žrtve kriminaliteta sa posebnim osvrtom na žrtve nasilja na radnom mestu: analiza rada službe VDS info i podrška žrtvama u 2009. godini. *Temida*, 3, str. 97-111.

Simonović, D. (2010) Pojam, oblici i regulativa mobinga. *Socijalna misao*, 2, str. 11-35.

Tripković, M. (2009) Psihičko zlostavljanje na radnom mestu: Analiza rada Službe VDS info i podrška žrtvama u 2008. godini. *Temida*, 2, str. 19-31.

Vuković, D. (2006) Mobing na radnom mestu. *Temida*, 4, str. 3-10.

UNA RADOVANOVIC
MILICA POPOVIC

VDS info and support service: the analysis of the Service's work in 2012

VDS info and victim support service was established as part of the Victimology Society of Serbia in 2003, and its focus is on providing support and assistance to victims of various forms of crime. It is also the only service of general type in Serbia, which provides assistance and support to victims of crime, regardless of gender, age, form of victimization or any other personal characteristics. The aim of this paper is to analyze the work of VDS info and victim support service in the 2012, with special emphasis on ways of providing assistance and support to people who have contacted the Service because of workplace and domestic violence, as well as convicts, considering that those are also the most common causes for contacting the Service.

Key words: VDS info and support service, workplace violence, domestic violence, female prisoners

Prikazi konferencija

TEMIDA
Mart 2014, str. 167-176
ISSN: 1450-6637

Trinaesta konferencija Evropskog udruženja za kriminologiju

„Izvan punitivnosti: kriminalitet i kontrola kriminaliteta u Evropi u uporednoj perspektivi“

Budimpešta, Mađarska, 4–7. septembra 2013. godine

Od 4. do 7. septembra 2013. godine, u organizaciji Evropskog udruženja za kriminologiju, Pravnog fakulteta ELTE Univerziteta i Mađarskog udruženja za kriminologiju u Budimpešti održana je XIII godišnja konferencija Evropskog udruženja za kriminologiju¹. Ova konferencija je nosila naziv „Izvan punitivnosti: kriminalitet i kontrola kriminaliteta u Evropi u uporednoj perspektivi“.

Zvanično otvaranje konferencije upriličeno je govorom dobrodošlice Barna Mezey-a (rektor Eötvös Loránd University – ELTE), Tibor Navracsics-a (zamenik premijera Mađarske) i Vesne Nikolić-Ristanović, u svojstvu predsednice Evropskog udruženja za kriminologiju. Rad XIII konferencije odvijao se kroz šest plenarnih, jednu poster i 211 tematskih sesija, tokom kojih je svoje radove prezentovalo oko 1000 izlagača iz 54 države Europe i sveta. Kroz sesije predstavljen je širok dijapazon savremenih kriminoloških i viktimoloških teorijskih i empirijskih pitanja i problema. Ujedno, ova konferencija se u odnosu na prethodne izdvaja upravo po broju istaknutih stručnjaka koji su prezentovali svoja saopštenja, kao i broju zemalja koje su imale svoje predstavnike. Ono što ovu konferenciju čini posebno značajnom jeste obraćanje prof. dr Vesne Nikolić-Ristanović, direktorce Viktomološkog društva Srbije, u svojstvu predsednice Evropskog udruženja za kriminologiju.

---

¹ Više o konferenciji možete pogledati na www.eurocrim2013.com

U okviru plenarnih i tematskih sesija na konferenciji su obrađivane brojne teme, kao što su: rodno zasnovano nasilje, kriminalitet maloletnika i maloletničko pravosuđe, restorativna pravda i alternativne krivične sankcije; potom uslovi u zatvoru i poštovanje ljudskih prava zatvorenika, trendovi kriminaliteta i pooštravanje kaznene politike (penalni populizam) u Evropi i svetu, strah od kriminaliteta, prevencija kriminaliteta, feministička kriminologija i tzv. zelena, balkanska i kulturna kriminologija. Posebno su diskutovani pojedini oblici kriminaliteta, kao što su nasilje u porodici, femicid, nasilje nad decom, nasilje nad ženama, trgovina ljudima, seksualno nasilje, proganjanje, vršnjačko nasilje, sajber kriminalitet, organizovani kriminalitet i kriminalitet belog okovratnika. U svojim radovima izlagači su razmatrali brojna pitanja i probleme savremene kriminologije. Poseban akcenat, u skladu sa osnovnom temom konferencije bio je na uporednoj analizi kako kriminaliteta, tako i kontrole kriminaliteta, u smislu (neslaganja) trendova opadanja registrovanog kriminaliteta i istovremenog pooštravanja kaznene politike na globalnom nivou. Kao i na prethodnoj konferenciji, izlagači na XIII konferenciji Evropskog udruženja za kriminologiju su u svojim radovima analizirali i pitanja vezana za razvijanje i primenu programa prevencije i rane intervencije, kao i mogućnosti, izazove i značaj restorativne pravde i alternativnih krivičnih sankcija u odgovoru na kriminalitet. Na ovoj konferenciji, kao i prethodne godine, posebno mesto zauzimale su i viktimološke teme, što ukazuje da različiti oblici viktimalizacije, kao i prava i položaja žrtava kriminaliteta, zaokupljaju pažnju istaknutih stručnjaka iz oblasti kriminologije, (krivičnog) prava i drugih srodnih naučnih disciplina. Kako je na prethodnoj konferenciji u okviru Evropskog udruženja za kriminologiju formirana radna grupa posvećena viktimologiji, konferencija u Budimpešti je bila prilika za okupljanje članova i dogovor o daljim planovima i aktivnostima². S obzirom na izuzetnu brojnost sesija i izlagača, u nastavku će biti predstavljene neke od sesija, kojima su autorke prisustvovalle, a koje smatraju posebno interesantnim.

Tokom radnog dela konferencije plenarna izlaganja imali su eminentni stručnjaci u oblasti krivičnog prava i kriminologije. Prvom plenarnom sesijom koja je bila posvećena kriminalitetu, kontroli kriminaliteta i kriminologiji u

---

² Dr Sanja Čopić i mr Ljiljana Stevković prisustvovali su sastanku Radne grupe za viktimologiju koji je bio prilika za međusobno upoznavanje članova grupe i razmenu istraživačkog iskustva. Na sastanku je predloženo da na sledećoj XIV konferenciji Evropskog udruženja za kriminologiju radna grupa prijavi panel sesiju sa radovima koji će se baviti savremenim pitanjima viktimologije. Takođe, diskutovano je o univerzitetskoj viktimologiji i u vezi sa tim je predložena realizacija istraživanja koje bi imalo za cilj da mapira univerzitete u Evropi i univerzitetske nastavnike i saradnike koji predaju viktimologiju.

Mađarskoj otvoren je radni deo konferencije. Klára Kerezsi (National Institute of Criminology, Budapest) je u svom izlaganju pod nazivom *Izazovi u vezi sa kriminalitetom u Mađarskoj: Ima li nešto novo pod suncem?* ukazala na trendove opadanja kriminaliteta u Mađarskoj u poslednje tri decenije, pozivajući se na zvanične statističke podatke i rezultate istraživanja. Izlažući o kriminalitetu u Mađarskoj u periodu tranzicije Kerezsi se osvrnula na otežan položaj pripadnika romske populacije i njihov udio u strukturi registrovanog kriminaliteta. Za kraj svog izlaganja Klára Kerezsi je na primeru maloletnika koji je zbog prestupa neznatne materijalne vrednosti (posedovanje dve flaše alkoholnog pića u vrednosti od 5 eura) osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 dana koja državu košta 130 puta više od nanešene štete ukazala na paradoks primene institucionalnih krivičnih sankcija, kako sa aspekta težine krivičnih dela, tako i sa aspekta materijalnih troškova. U izlaganju pod nazivom *Mađarska kriminologija i razvoj kriminalne politike od promene režima 1989-1990* Miklós Lévay (Eötvös Loránd University – ELTE, Budapest) je prisutnima najpre predstavio program master studija iz kriminologije koji je na ELTE Univerzitetu implementiran 2011. godine. Potom je Lévay, u duhu teme konferencije, ukazao na disproportionalan odnos obima kriminaliteta i kaznene politike, u smislu porasta kriminaliteta i opadanja primene kazne zatvora tokom tranzicionog perioda, i obrnuto, opadanja kriminaliteta, uz istovremeni porast represivnosti u kaznenoj politici u Mađarskoj poslednjih godina. Baveći se razlozima prihvatanja populističke kaznene politike Miklós Lévay je istakao uticaj političkih i socijalnih promena kako na sam kriminalitet, tako i na politiku njegovog suzbijanja. U skladu sa tim svoje izlaganje je zaključio konstatacijom da je upravo politički sistem taj koji determiniše kaznenu politiku koja je sa druge strane postala značajno političko pitanje ne samo u Mađarskoj, nego i u ostalim državama Centralne i Istočne Evrope.

Druga plenarna sesija bila je posvećena predsedničkom izlaganju prof. dr Vesne Nikolić-Ristanović i dodeli nagrade za doprinos evropskoj kriminologiji za 2013. godinu koju je dobio prof. dr Martin Killias (University of St. Gallen, Sent Gallen), i nagrade za mladog evropskog kriminologa/kriminološkinju za 2013. godinu koju je dobila Nerea Marteache (California State University, San Bernadino). Za razliku od tema i problema savremene kriminologije i viktimologije kojima se tradicionalno bavi konferencija Evropskog udruženja za kriminologiju, svojim predsedničkim izlaganjem pod nazivom *Činjenje ljudi srećnim je najbolji način prevencije kriminaliteta: ka usrećujućoj kriminologiji* direktorka Viktimološkog društva Srbije prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović uka-

zala je na novi pristup u kriminologiji koji podrazumeva istraživanje odnosa sreće, odnosno zadovoljstva i kriminaliteta, kako sa aspekta vršenja krivičnih dela (prestupnik), tako i sa aspekta viktimizacije (žrtva). Ukazujući na rezultate istraživanja o odnosu sreće, sa jedne, i viktimizacije i straha od kriminaliteta, sa druge strane; potom sreće i kriminalnog ponašanja (da li srećni i zadovoljni ljudi čine krivična dela, ili ljudi čine krivična dela da bi postigli sreću i zadovoljstvo u životu); i sreće i uzdržavanja od kriminaliteta i kažnjavanja (da li kažnjavanje utiče na sreću prestupnika, i da li činjenje osuđenika srećnim kroz zatvorske programe redukuje rizik od recidivizma kod njih) Vesna Nikolić-Ristanović je istakla da sreća može biti snažan i značajan faktor prevencije kako kriminalnog ponašanja, tako i viktimizacije. U tom duhu svoje izlaganje je završila pozivom za dalji razvoj ovog novog područja u kriminologiji koji je profesorka Nikolić-Ristanović nazvala „usrećujuća“ kriminologija.

U trećoj plenarnoj sesiji pod nazivom *Poverenje u pravosuđe* izлагаči su bili Mike Hough (University of London, London) i Gerben Bruinsma (Netherlands Institute for the Study of Crime and Law Enforcement, Amsterdam). Mike Hough je u svom izlaganju prikazao rezultate pete evropske studije o poverenju u pravosudni sistem, koje je najviše u skandinavskim zemljama, a najmanje u istočnoj Evropi i Izraelu. U izlaganju pod nazivom *Istraživanje poverenja u krivičnopravni sistem* Gerben Bruinsma je, polazeći od toga da je „poverljiviji“ pravosudni sistem ujedno ekonomičniji i efikasniji, prikazao različite metode i tehnike ispitivanja poverljivosti građana u krivičnopravni sistem. Svoje izlaganje Bruinsma je zaključio konstatacijom da veće poverenje građana u krivičnopravni sistem, znači i manju sklonost „uzimanju pravde u svoje ruke“ i manje vršenje krivičnih dela. Istovremeno, to znači i veću poverljivost i u druge sisteme društva, poput političkog i socijalnog.

Četvrta plenarna sesija pod nazivom *Kultura kontrole kriminaliteta u 21. veku* bila je posvećena savremenim trendovima i pristupima u kaznenoj politici i kontroli kriminaliteta. Istaknuti stručnjak David Garland (New York University, New York) se kroz primer Amerike osvrnuo na problem penalnog populizma, zaključujući da kaznena politika direktno zavisi od političkog sistema i strukture državnih institucija nekog društva. Susanne Karstedt (University of Leeds, Leeds) je prikazala rezultate komparativne analize stope primene kazne zatvora, uslova u zatvorima, državnog nasilja i prava osuđenih lica na glasanje. Kada je u pitanju evropski kontinent rezultati analize su pokazali da se u zemljama istočne Evrope u odnosu na druge regije, najviše izriče kazna zatvora, najviša je stopa državnog nasilja, uslovi u zatvorima su najlošiji i najmanje se poštuje pravo osu-

đenih lica na glasanje. Pri tome, kako je Susanne Karstedt istakla, uprkos ova-kvoj negativnoj slici penalnog sistema istočne Evrope, jedino u ovom regionu se poslednjih godina beleži opadanje državnog nasilja.

Tematska sesija pod nazivom *Rezultati međunarodnih studija samopri-javljanjem maloletničke delinkvencije* bila je posvećena rezultatima ISRD2 i preliminarnim rezultatima ISRD3³. Uberto Gatti i Gabriele Rocca (University of Genova, Genova) su u svom izlaganju pod naslovom *Da li je rod i dalje faktor rizika maloletničke delinkvencije?* a na osnovu analize rezultata druge međunarodne ankete samoprijavljanjem maloletničke delinkvencije za 25 država Evrope ukazali na sličnosti i razlike između delinkventnog ponašanja maloletnika i maloletnica. Naime, i kod jednih i kod drugih sličnosti su prisutne u pogledu vremena javljanja delinkventnog ponašanja i dejstva faktora rizika, s tim što su porodični faktori prevalentniji kod maloletnica. Anastasiia Lukash (Killias Research and Consulting, Lenzburg) i Martin Killias (University St. Galen, Sent Gallen) predstavili su preliminarne rezultate treće međunarodne ankete samoprijavljanjem maloletničke delinkvencije u Švajcarskoj, koji za razliku od zvaničnih podataka pokazuju porast delinkventnog ponašanja maloletnika u ovoj državi. Predstavljajući preliminarne rezultate treće međunarodne ankete samoprijavljanjem maloletničke delinkvencije u Češkoj Eva Moravcová, Zuzana Podaná i Jiří Buriánek (Charles University, Prague) su uka-zali na problem porasta delinkvencije maloletnica za sve oblike delinkventnog ponašanja. Izlagači su posebno istakli da su, u odnosu na rezultate prethodne međunarodne ankete, maloletnice u Češkoj više uključene u nasilne oblike delinkventnog ponašanja, poput učestvovanja u tučama, nošenja i upotrebe oružja, kao i članstva u bandama.

Međunarodna anketa samoprijavljanjem maloletničke delinkvencije bila je predmet još jedne tematske sesije na kojoj su izlagači bili Dirk Enzmann (University of Hamburg, Hamburg) i Janne Kivivuori (National Research Institute of Legal Policy, Helsinki), Ineke Marshall (Northeastern University, Boston), Mike Hough (University of London, London), i Martin Killias i Anastasiia Lukash. Dirk Enzmann i Janne Kivivuori su predstavili osnovne metodološke karakteristike treće međunarodne ankete samoprijavljanjem maloletničke delin-kvencije i mogućnosti poređenja rezultata između zemalja učesnica, a u vezi sa osetljivim pitanjima. Na osnovu rezultata dobijenih primenom ove ankete u Finskoj prikazano je na koji način je moguće utvrditi verovatnoću davanja

³ International self-reported juvenile delinquency study 2 i 3.

socijalno poželjnih odgovora. Ineke Marshall se u svom izlaganju osvrnula na teorijski apsekt treće međunarodne ankete samoprijavljanjem maloletničke delinkvencije. Pri tome, Marshall je istakla da je krajnji cilj ove ankete testiranje postavki osnovnih teorijskih objašnjenja maloletničke delinkvencije i razvoj integrativnog teorijskog pristupa. U svom izlaganju Martin Killias i Anastasija Lukash su se bavili fenomenom „uvezenog nasilja“ koji je testiran u trećoj međunarodnoj anketi samoprijavljanjem maloletničke delinkvencije. U vezi sa tim, Killias i Lukash su istakli da je delinkventno ponašanje maloletnika koji su u Švajcarsku došli iz istočne Evrope rezultat njihovih problema u adaptiranju na novo sociokulturno okruženje nego što je to nešto što nose u sebi i donose iz zemlje porekla.

Tematska sesija *Ubistva u Evropi* bila je posvećena femicidu. Izлагаči na ovoj sesiji bili su Consuelo Corradi (Lumsa University, Roma), Jasna Podreka (University of Ljubljana, Ljubljana), Anna Costanza Baldry i Cesare Porcaro (Second University of Naples, Caserta) i Sheryl Van Horne (Arcadia University, Glenside). Consuelo Corradi je predstavila rezultate analize femicida u Italiji na osnovu zvanično dostupnih podataka. Izлагаčica je najpre ukazala na pojmovne razlike između femicida (kao šireg pojma) i femicida u partnerskim odnosima. Potom je prikazala karakteristike žrtava femicida u Italiji u periodu od 2000. do 2005. godine, kao i karakteristike izvršilaca i konteksta femicida, naglašavajući da se najveći broj ovih rodno zasnovanih ubistava dešava upravo u porodičnim, odnosno partnerskim odnosima. Na ovo izlaganje nadovezala se Jasna Podreka koja je prisutne upoznala sa rezultatima kvalitativnog istraživanja o osnovnim psihološkim karakteristikama izvršilaca partnerskog femicida u Sloveniji. Podreka je naglasila da individualne karakteristike izvršilaca nisu i ne mogu se posmatrati kao glavni faktori partnerskog femicida. Prema njoj glavni uzročnici partnerskog femicida leže u društvenom i kulturnom kontekstu koje stvara pogodnu osnovu za prihvatanje i odobravanje partnerskog nasilja, koje sa druge strane, kako je istakla Jasna Podreka, predstavlja značajan faktor rizika partnerskog femicida. U svom izlaganju Anna Costanza Baldry i Cesare Porcaro su predstavili rezultate istraživanja u kojem je vršena komparacija karakteristika partnerskog nasilja i partnerskog femicida u Italiji. Na osnovu realizovanog istraživanja, kako su naveli Costanza Baldry i Porcaro, utvrđeno je da između ova dva oblika rodno zasnovanog nasilja postoji tesna povezanost koja se ogleda u tome da je najznačajniji faktor rizika ubistva žene od strane muškog partnera prisustvo pretnji i teškog fizičkog nasilja koje eskalira. Tematska sesija o femicidu je završena izlaganjem Sheryl

Van Horne koja je prisutne upoznala sa osnovnim karakteristikama femicida u Americi. Opšti zaključak ove sesije, koja je bila posvećena aktuelnom viktimološkom problemu, jeste da, uprkos tendenciji opadanja kriminaliteta, femicid kako u Evropi, tako i na širem svetskom nivou ako ne beleži porast, onda ostaje stabilan tokom vremena.

Još jedna tematska sesija posvećena femicidu okupila je istaknute stručnjake koji se bave ovim problemom. Predstavljajući rezultate komparativne analize i polazeći od široko shvaćenog pojma femicida, Janice Joseph (Richard Stockton College of New Jersey, Galloway) je ukazala na sličnosti i razlike između rodno zasnovanih ubistava belkinja i crnkinja u Americi. Pri tome, izlagačica je na osnovu analize ubistva žena u 10 država Amerike sa najvećom stopom ubistava izdvojila individualne, socijalne i interpersonalne faktore rizika za ubistvo žena pripadnica crne rase. Svoje izlaganje Janice Joseph je zaključila preporukom za dodatnim istraživanjima protektivnih i faktora rizika, razvoj programa prevencije i rane intervencije namenjen crnkinjama koje su znatno češće od belkinja žrtve femicida u Americi. Michael Platzer (Academic Council on the United Nations System, Vienna), Anna Alvazzi del Frate (Small Arms Survey, Research, Geneva), Kristina Kangaspunta (United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna) i Janice Joseph su se u svom izlaganju osvrnuli na problem evidentiranja ubistva žena i uvida u stvaran obim ove pojave na globalnom nivou, što je delimično prevaziđeno u bazi podataka koja je kreirana u okviru Studije o malokalibarskom oružju (obuhvata podatke za 56 od 111 država). Izlagači su kao poseban problem istakli visoku tamnu brojku ženskog infanticida, ubistva žena zbog povrede časti ili osvete, kao i ubistva žena tokom oružanih konflikata. U svom izlaganju Anna Alvazzi del Frate je ukazala na problem lake dostupnosti i upotrebe vatrenog oružja u partnerskim konfliktima, što rezultira time da žene najčešće smrtno stradaju. U tom kontekstu Alvazzi del Frate je naglasila važnost efikasnije kontrole posedovanja vatrenog oružja. Ova tematska sesija posvećena ubistvu žena završena je izlaganjem Fabricia Sarrica (United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna) koji se osvrnuo na problem neprepoznatljivosti femicida u zakonodavstvima većine zemalja i nedostatka podataka o ovom obliku viktimizacije žena, što znatno otežava praćenje pojave i osmišljavanje preventivnih strategija.

Iskustvo u primeni alternativnih sankcija u oblasti maloletničkog pravosuđa bilo je predmet tematske sesije pod nazivom *Restorativni pristup u maloletničkom pravosuđu*. Rachel Condry (University of Oxford, Oxford) je u svom izlaganju *Inovativni odgovori na nasilje adolescenata prema roditeljima* pred-

stavila rezultate istraživanja ovog, nedovoljno istraženog, oblika porodičnog nasilja u Ujedinjenom Kraljevstvu. Pri tome, Condry je prisutne upoznala i sa programom Break for the chance (B4C) koji se realizuje u Brajtonu i Hovu (UK) i zasniva se na koordinisanom radu predstavnika policije, socijalnih službi, pravosuđa i NVO u radu sa nasilnim adolescentima i članovima njihovih porodica. Jenneke Christiaens i Els Dumortier (Vrije Universiteit Brussel, Brussels) su na primeru medijacije predstavile koncept restorativne pravde koji je prisutan u maloletničkom pravosuđu u Belgiji. Svoje izlaganje Christiaens i Dumortier su zaključile iznošenjem problema koji se u belgijskom maloletničkom pravosuđu pojavljuju u vezi sa primenom medijacije. Ovi problemi većinom proističu iz odbijanja žrtve da učestvuje i iz činjenice da se u velikom broju slučajeva ne primenjuje direktna medijacija (direktan susret maloletnog prestopnika i žrtve). Gloria Fernandez Pacheco (Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete), Agostinho Leite d'Almeida (ISMAI, Porto) i David Turner (University of Gloucestershire, Gloucester) su predstavili preliminarne rezultate komparativne analize modela restorativne pravde u maloletničkom pravosuđu Španije, Portugala i Ujedinjenog Kraljevstva. Ovo istraživanje pokazalo je da je koncept restorativne pravde u najvećoj meri razvijen upravo u maloletničkom pravosuđu Ujedinjenog Kraljevstva. Mogućnosti primene restorativne pravde već pri prvom kontaktu maloletnika sa pravosudnim sistemom u svom izlagaju predstavila je na primeru Ujedinjenog Kraljevstva Sarah Soppitt (Northumbria University, Newcastle). Soppitt je ukazala na efikasnost ovakvog pristupa koja je potvrđena njegovom evaluacijom nakon jednogodišnje primene počev od faze trijaže maloletnih delinkvenata. Maloletnici koji su prošli kroz program restorativne pravde praćeni su naredne dve godine po okončanju programa, nakon čega je utvrđeno znatno opadanje stope recidivizma na manje od 8%.

Na tematskoj sesiji pod nazivom *Uzroci i korelati nasilja* od planirana četiri izлагаča svoje radeve su predstavili Stefaan Pleysier i Evi Verdonck (University of Leuven, Lueven) i članica Viktimološkog društva Srbije, Ljiljana Stevković. Ljiljana je u svom radu pod nazivom *Žrtva u detinjstvu, nasilni prestopnik u odrasлом добу: testiranje teorije ciklusa nasilja* predstavila osnovne rezultate istraživanja realizovanog za potrebe njene magistarske teze.

Na XIII konferenciji Evropskog udruženja za kriminologiju pojedine tematske sesije bile su posvećene i predstavljanju međunarodnih projekata i preliminarnih ili konačnih rezultata do kojih se u tim projektima došlo. Jedan od projekata koji je tom prilikom predstavljen i u kojem učestvuje i istraživački tim Viktimološkog društva Srbije je *Alternativni načini reagovanja na kriminali-*

tet i bezbednost – „ALTERNATIVE“. Na tematskoj sesiji pod nazivom *Alternativni načini posmatranja pravde i sigurnosti kroz pristupe restorativne pravde* svoje izlaganje su imali Ivo Aertsen i Inge Vanfraechem (University of Leuven, Leuven), Katrin Kremmel i Christa Pelikan (Institute for the Sociology of Law and Criminology, Vienna), Gabriella Benedek i Borbala Fellegi (Foresee Research Group, Budapest) i članice Viktimološkog društva Srbije, Vesna Nikolić-Ristanović i Sanja Čopić. Svako od učesnika ove sesije predstavio je preliminarne rezultate do kojih se došlo u prvoj godini realizacije ovog projekta koji je podržan u finansiranju od strane Evropske komisije u okviru Sedmog okvirnog programa Evropske komisije za istraživanje i tehnološki razvoj.

Tokom konferencije Ljiljana Stevković je prisustvovala radionici istraživačkog tima ISRD3 projekta na kojoj se raspravljalo o metodološkim pitanjima projekta, i radnom sastanku EUROC radne grupe koji je imao za cilj dogovor oko prve evropske monografije o kriminalitetu belog okovratnika. Takođe, poslednjeg dana konferencije direktorka Viktimološkog društva Srbije Vesna Nikolić-Ristanović je predala dužnost predsednice Evropskog udruženja za kriminologiju Michael Tonry-u, novoizabranom predsedniku.

Sledeća konferencija Evropskog udruženja za kriminologiju, koja nosi naziv *Kriminologija u Evropi: Inspiracija po razlicitostima*, održaće se u Pragu (Češka Republika) od 10. do 13. septembra 2014. godine, a više informacija o predstojećoj konferenciji može se pronaći na internet stranici Evropskog udruženja za kriminologiju www.esc-eurocrim.org.

LJILJANA STEVKOVIĆ
SANJA ČOPIĆ

Prikazi knjiga

TEMIDA
Mart 2014, str. 177-182
ISSN: 1450-6637

Vesna Nikolić- Ristanović (ur.)

Evidentiranje kriminaliteta: iskustva iz sveta i Srbije

Prometej, Beograd, 2012, str. 230

Monografija *Evidentiranje kriminaliteta: iskustva iz sveta i Srbije*, čija je urednica Vesna Nikolić-Ristanović, prikazuje rezultate istraživanja iza kojih stoje radovi renomiranih stručnjaka sa ovih prostora. Prikazani su opisi i analize evidentiranja kriminaliteta, mehanizmi koji se primenjuju, ukazano je na manjkavosti i predložene su promene koje su se u svetu pokazale kao primeri dobre prakse. Ovi radovi su deo naučno-istraživačkog projekta br. 179044 *Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova kreiranja efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju*¹. Knjiga se sastoji iz deset tematskih celina koje objašnjavaju kako evidentiranje ukupnog tako i evidentiranje pojedinih oblika kriminaliteta, ali i tamnu brojku i tehnike koje se primenjuju radi njenog saznavanja. Prikazana je praksa međunarodnih i evropskih organizacija i preporuke koje proizilaze iz njihovog iskustva. U jednom od radova stavljen je akcenat na podatke, ali i probleme koji prate evidentiranje ratnih zločina. Tematska celina koja objašnjava značaj novog pristupa u psihoterapiji ukazuje pored lečenja i na mogućnost dokumentovanja zločina koji je žrtva preživela. U monografiji je obuhvaćena i oblast koja se

¹ Rukovoditeljka projekta je prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović, implementira ga Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, a finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u periodu od 2011. do 2014. godine.

odnosi na penitensijarne ustanove i izveštaje o osuđenim licima, kao i eviden-cija o primeni alternativne sankcije rad u javnom interesu u svetu i u Srbiji. Prikazano je i dokumentovanje nasilnog kriminaliteta maloletnika, na osnovu dostupnih relevantnih podataka i objašnjena su iskustva koja prate ovu tematiku. Rodno zasnovano nasilje analizirano je kroz tri međunarodna dokumenta kojim je objašnjena neophodnost evidencije i ustanovljavanja univerzalnih indikatora. Takođe, jedna od tematskih celina koja se bavi istom problematikom, naglašava značaj međusektorske saradnje i uspostavljanja centralizovane baze podataka. Rad kojim je prikazana analiza podataka kada je u pitanju krađa motornih vozila na osnovu evidencije Interpola i Evropola, daje predlog primene ove baze podataka kao dobrog temelja za dalji istraživački rad, ali i predlog za kvalitetniju primenu kada su u pitanju problemi evidentiranja ovog krivičnog dela u Srbiji.

Prvo poglavlje *Evidentiranje kriminaliteta od strane statističkih tela međunarodnih i regionalnih organizacija* doc. dr Mirjane Dokmanović na samom početku, naglašava značaj usklađivanja nacionalnog statističkog sistema sa evropskim kao jednim od uslova ulaska Republike Srbije u EU. Autorka daje kratak osvrt na istorijski proces nastanka indikatora, metoda i standarda i stavlja akcenat na korake koji se preduzimaju radi koordinisanih odgovora u borbi protiv organizovanog kriminala, korupcije kao i praćenja trendova usaglašavanjem definisanja i metodologije u kriminalnoj statistici. Objasnjenja je delatnost Kancelarije UN za droge i kriminal (u daljem tekstu UNODC) koja se odvija na globalnom nivou i primena Ankete o trendovima kriminaliteta i funkcionisanja sistema krivičnog pravosuđa. Takođe, predstavljeni su standardi i preporuke o evidentiranju kriminaliteta koji su objavljeni od strane UNODC u vidu tri priručnika. Kada je u pitanju Savet Evrope i proces koji se sprovodi na njihovom nivou, slikovito se objašnjava način prevazilaženja teškoća kod „objedinjavanja i upoređivanja kvantitativnih podataka“ kao i razvijanje alternative. Prikazuju se faktori koji otežavaju upoređivanje nivoa kriminaliteta i indikatore koji mere kvalitet korišćene metodologije. Poseban deo rada odnosi se na standardizovane definicije na evropskom i međunarodnom nivou. Na samom kraju, autorka izdvaja primere dobre prakse kada je u pitanju evidentiranje kriminaliteta i daje preporuke za unapređenje evidentiranja u Republici Srbiji, kao budućoj članici EU.

Druga tematska celina pod nazivom *Evidentiranje podataka o ratnim zločinima i masovnim kršenjima ljudskih prava: iskustva iz sveta i situacija u Srbiji* autorke prof. dr Vesne Nikolić-Ristanović predstavlja sveobuhvatnu studiju o

evidentiranju podataka o ratnim zločinima, pri čemu je identifikovanje usmeno kako na žrtve i izvršioce, tako i na sam zločin. Autorka kroz analizu zvaničnih statistika ukazuje na specifičnosti u evidentiranju i javnom predstavljanju podataka o ratnim zločinima u konfliktnom i postkonfliktnom periodu jednog društva. Slikovito prikazuje prednosti i manjkavosti dokumentovanja podataka o izvršenim ratnim zločinima, a kao primer adekvatnog evidentiranja u ovoj oblasti predlaže neke od primenljivih metoda koje se koriste u svetu. Analizirala je dostupne podatke o ratnim zločinima u Republici Srbiji koji su izvršeni 1990-tih godina i predstavila evidenciju suda i tužilaštva i nevladinog sektora, kao i načine na osnovu kojih dolaze do potrebnih informacija. U zaključku svoje analize autorka predlaže objedinjavanje svih raspoloživih podataka kao osnovu u daljem radu i razvijanju naprednije metodologije evidentiranja ratnih zločina.

U poglavlju *Psihoterapija svedočenjem* prof. dr Jelene Srne, predstavljen je jedan nov pristup psihoterapiji, čija je primena u zemljama sveta sa „ratnom“ prošlošću znatno zastupljena. Autorka nas kratkim istorijskim osvrtom i teorijskom koncepcijom usmerava na cilj ove vrste psihoterapije kao jedan od načina evidentiranja podataka i borbe za ljudska prava. Prikazani efekti novog pristupa koji su empirijski provereni, opisuju promene koje se dešavaju sa naglaskom na moguće kontraindikacije kod klijenata i u kojim slučajevima nije preporučljiva primena ovog pristupa. Ovaj „ritual isceljenja“ prema autorki, donosi oporavak kroz osudu učinjenog zločina.

Prof. dr Snežana Soković u poglavlju pod nazivom *Penitensijarne statistike: mera kriminaliteta i/ili više od toga?* stavlja akcenat na zavodske statističke evidencije i njihovu primenljivost u merenju kriminaliteta. Autorka predstavlja podatke o opštem trendu kriminaliteta u svetu poslednjih godina i stanje koje je prisutno u zatvoreničkoj populaciji. Takođe, razmatra i pitanje povezanosti stanja kriminaliteta i inkarceracije, kao i svrhe primene kazne zatvora sa aspekta finansijskih troškova. U radu je data analiza penitensijarnih statistika Republike Srbije za koje autorka ističe da su tehnički dosta usklađene sa evropskim standardima, te kao takve ulaze u sastav evropske penitensijarne statistike (SPACE I). Za sam kraj, Soković ukazuje da je, u skladu sa svetskim trendovima, i u Republici Srbiji „došlo do transformacije javne reakcije na kriminalitet u pravcu sve izraženijeg kaznenog populizma“ (str. 77).

Peto poglavље mr Ljiljane Stevković pod nazivom *Evidentiranje i prikaz podataka o nasilnom kriminalitetu maloletnika: inostrana i iskustva iz Srbije* sa ciljem prikaza relevantnih podataka o evidentiranju nasilnog kriminaliteta

maloletnika radi poboljšanja daljeg istraživačkog rada i preventivnog delovanja, slikovito počinje sa objašnjenjem indikatora maloletničkog pravosuđa zarad kasnije adekvatne upotrebe. Ovaj sveobuhvatan rad stavlja akcenat na neevropske zemlje i način evidentiranja kriminaliteta maloletnika, kao i na evropske države koje imaju tendenciju formiranja jedinstvene metodologije. Posebno su izdvojene zemlje Balkana kao i Republika Srbija i njihov najčešći izvor podataka sa preporukom za daljim unapređenjem.

Prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić u poglavljju *Indikatori za merenje nasilja prema ženama sadržani u međunarodnim dokumentima* objašnjava značaj adekvatnog evidentiranja nasilja prema ženama kao načina borbe protiv ovog vida diskriminacije. Osrvt je na međunarodnim aktivnostima i na stvaranju jedinstvenih indikatora u koje je uključena i anketa o viktimizaciji. Posebno se ističe rad UN i mere koje su preduzete ostvarenom saradnjom na globalnom nivou. Predstavljeni su usvojeni predlozi na sastanku Ekspertske grupe UN da bi indikatori imali potrebnu primenljivost, kao i definisanje svakog vida nasilja prema ženama. Takođe, u radu je objašnjen i rad „Prijatelja predsedavajućeg Komisije za statistiku Ujedinjenih Nacija“ i predlozi o načinu istraživanja i evidentiranja koje je donela po pitanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici uopšte. Važnost se pridaje i Konvenciji Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i značaj prikupljanja podataka o evidentiranju ovih slučajeva koji će biti uporedivi, kao i podataka o osuđenim licima, njihovim sociodemografskim karakteristikama i dr. Autorka predlaže primenu indikatora koji su obrazloženi u ovom poglavljju kao način unapređenja statističkog evidentiranja u našoj zemlji.

Sedmo poglavje *Evidentiranje podataka o nasilju u porodici i značaj međusektorske saradnje: neka strana iskustva* je zajednički rad dr Sanje Ćopić i mr Ljiljane Stevković kojim dobijamo uvid u značaj sveobuhvatnog pristupa prilikom evidentiranja podataka o nasilju u porodici. Značaj međusektorske saradnje prikazan je na primeru studije Saveta Evrope. Autorke su prikazale i kritički analizirale metodologiju istraživanja administrativnih podataka o nasilju u porodici u zemljama članicama Saveta Evrope, rezultate do kojih se ovim istraživanjem došlo, kao i preporuke za razvijanje takvog modela evidentiranja koji bi trebalo da obezbedi uporedivost podataka. Analizirajući prednosti i nedostatke ovakve metodologije, autorke su ukazale na moguću primenljivost ovakvog pristupa u evidentiranju nasilja u porodici u Republici Srbiji. Poseban akcenat je stavljen na Interventni program za nasilje u porodici – Dulut model, njegov proces razvoja i primenu kao jednog od polaznih osnova u društve-

---

nom reagovanju u SAD-u kada je u pitanju nasilje u porodici. Takođe, prikazan je i HAIPP program, primjenjen u sklopu pilot projekta na Novom Zelandu i rezultat koji je potvrđen nakon evaluacije ovog programa. U samom zaključku rada, Ćopić i Stevković, na osnovu analize programa koji se koriste u svetu, daju preporuke za unapređenje evidentiranja ovog oblika rodno senzitivnog nasilja u našoj zemlji.

Poglavlje prof. dr Saše Mijalkovića pod nazivom *Mogućnost korišćenja službenih podataka Interpola i Europola u naučnom istraživanju krađa motornih vozila* ukazuje na krađu motornih vozila kao vida međunarodnog kriminaliteta, i u vezi sa tim, na mogućnost upotrebe službenih podataka međunarodnih policijskih organizacija u naučnom istraživanju ovog oblika krađe. U radu je predstavljen značaj međusobne saradnje policije Republike Srbije sa međunarodnim policijskim organizacijama, poput Interpola i Europola. Akcenat je stavljen na Interpolove podatke o krađi vozila u svetu sa kritičkim osvrtom na nedostatke koji su uočeni i na rad Europola i statističke podatke koji su prikazani u njihovoj bazi. Slikovito su prikazani tranzitni pravci krijumčarenja ukrađenih motornih vozila, ali i akcije koje se preduzimaju radi zaustavljanja „automafije“ u njihovom daljem razvijanju.

I naredno poglavje prof. dr Saše Mijalkovića *Aktuelni problemi korišćenja evidencija Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije u naučnom istraživanju krađa motornih vozila* se delom nadovezuje na prethodno u kojem autor ukazuje na nedostatke sa kojima se susrećemo kada je u pitanju ovaj problem. Programske aplikacije koje se koriste u policijskim stanicama zahtevaju unapređenje, te u vezi sa tim autor predlaže dodatnu edukaciju službenih lica, kako bi evidentirani podaci mogli da se koriste u naučno istraživačkom radu u većem procentu i bili iskorišćeni u borbi protiv ovog vida međunarodnog kriminaliteta.

Poslednje poglavje autorke dr Danice Vasiljević Prodanović *Prednosti i nedostaci metodologija evidentiranja podataka o primeni alternativne sankcije rad u javnom interesu u svetu i kod nas* detaljno predstavlja ovaj oblik alternativnih sankcija koji se primjenjuje u okvirima zajednice. Autorka nam u svom radu opisuje sam početak, ali i kasniji razvoj evidentiranja podataka i stavlja akcenat na mogućnost komparativnih analiza podataka o kriminalitetu i kričnom pravosuđu, sa objašnjenjem sistema koji se primjenjuje na nivou UN i Evrope. Posebno izdvaja Španiju, Holandiju, Belgiju i Hrvatsku čijom analizom podataka o primeni sankcije rad u javnom interesu ukazuje na prednosti koje bi mogle da se koriste i kod nas.

Monografijom je stavljen akcenat na sve oblasti kojima bi preporuke iz predstavljenih radova veoma koristile u daljem unapređenju kada je u pitanju evidentiranje kriminaliteta u Republici Srbiji. Sa jedne strane, ona otvara put u prepoznavanju i pomaganju žrtvama, a sa druge, može da posluži kao alat u daljoj borbi protiv kriminaliteta.

ZORICA JANKOV

Poziv na saradnju i preplatu

TEMIDA je časopis o viktimizaciji (stradanju), ljudskim pravima i rodu. Časopis objavljuje naučne i stručne radove koji za svoj predmet imaju problem žrtava kriminaliteta, rata, kršenja ljudskih prava i drugih oblika stradanja (sa posebnim naglaskom na probleme žena, dece, manjinskih grupa, osoba sa invaliditetom i drugih kategorija koje su posebno izložene viktimizaciji), strah od kriminaliteta, kršenje ljudskih prava u zatvoru i u krivičnom postupku, prevenciju viktimizacije i slično. Svaki broj je tematski koncipiran, ali se objavljaju i tekstovi van određenih tema.

Teme za 2014. godinu su: broj 2 – **Sprovođenje antidiskriminacionih politika u Srbiji** (rok za predaju radova je 1. jun 2014. godine), broj 3 – **Žrtve seksualnog nasilja** (rok za predaju radova je 1. septembar 2014. godine); broj 4 – **Nevidljive žrtve** (rok za predaju radova je 1. novembar 2014. godine). Članci van ovih tema mogu biti predati Redakciji bez obzira na navedene rokove.

Radovi (članci i prikazi) se dostavljaju u elektronskoj formi prema priloženim tehničkim uputstvima na e-mail: vds@eunet.rs.

Svi članci se anonimno recenziraju od strane dva kompetentna stručnjaka/stručnjakinje, na osnovu čega Redakcija donosi odluku o štampanju. Rukopisi se ne vraćaju.

Tehnička uputstva autorkama i autorima članaka

1. Članak treba da bude obima do 20 strana kucanog teksta duplog proreda. Koristiti font Times New Roman i veličinu slova 12, latinica.
2. Prva stranica teksta treba da sadrži: **naslov rada, ime i prezime autora/autorke, apstrakt** (do 150 reči) i **4-5 ključnih reči**.
2.1 Odmah iza prezimena autora (na prvoj stranici) otvoriti fusnotu u kojoj treba dati naziv institucije u kojoj autor radi, zvanje autora i e-mail. U slučaju koautorskih radova, navesti podatke za svakog koautora/koautorku posebno.
Primer: Petar PETROVIĆ*
- 2.2 U apstraktu moraju da budu jasno navedeni predmet i cilj rada, kao i osnovne teme koje će biti pokrivene.
3. Naslove pojedinih odeljaka u tekstu dati u sledećem obliku:
Naslov odeljka (Times New Roman, 12, Bold)
Podnaslov 1 (Times New Roman, 12, Italic)
Podnaslov 2 (slovo abecede u poluzagradi, Times New Roman, 12, Regular)

Primer:

Službe koje pružaju pomoć žrtvama

Kategorije korisnika

a) Žene i deca

---

* Dr Petar Petrović je docent na Fakultetu..... u Beogradu. E-mail: nikola@primer.net

4. Koristiti harvardski sistem citiranja. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu objavljanja i broj strane.

Primer: (Christie, 2005: 28).

Kada ima dva ili tri autora trebalo bi ih odvojiti zapetom (npr. Boom, Kuijpers, 2012).

Kada ima preko tri autora, trebalo bi navesti prezime prvog autora uz dodatak „i dr.“ (npr. Shapland i dr., 2009).

U slučaju da dva autora imaju isto prezime, navesti i prvo slovo njihovih imena (npr. H. Jones, R. Jones, 2003).

Kada se navodi sekundarni izvor, potrebno je napisati „prema“ (npr. Ćopić prema Nikolić-Ristanović, 2011).

Ukoliko se navodi više radova različitih autora u istoj zagradi potrebno ih je razdvojiti znakom tačka i zapeta (npr. Dokmanović, 2011; Nikolić-Ristanović, 2012). U tom slučaju radove bi trebalo poređati hronološki prema godini kada su objavljeni.

4.1. U fusnotama davati samo propratne komentare, članove zakona i Službene glasnike.

4.2. Strana imena pisati izvorno.

5. Ukoliko se u tekstu nalaze slike ili tabele, na odgovarajućem mestu u tekstu uputiti na njih, npr. (Tabela 2).

Naslove dati iznad slika i tabela.

Primer: **Tabela 1.** Struktura viktimizacije prema polu

6. Obavezno priložiti popis **literature** na kraju teksta. Navesti sve citirane bibliografske jedinice abecednim redom, prema prezimenu prvog autora. Bibliografska jedinica treba da sadrži:

za knjige: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača.

Primer: Milutinović, M. (1977) *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.

za poglavlja u knjizi: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov poglavlja, u: prvo slovo imena (urednika), prezime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača, broj prve i poslednje strane poglavlja.

Primer: Benton, T. (2006) Do we need rights? If so, what sort? U: L. Morris (ur.) *Rights: Sociological perspectives*. New York: Routledge, str. 21-36.

za članke u časopisima: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naziv članka, naziv časopisa (kurzivom), broj i broj prve i poslednje strane članka.

Primer: Christie, N. (2005) Restorativna i retributivna pravda u kontekstu rata i ratnih zločina. *Temida*, 4, str. 27-32.

za dokumenta preuzeta sa interneta: pored web strane upisati datum pristupa internet stranicama sa kojih su preuzeta.

Primer: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2>, stranici pristupljeno 5.10.2012.

Pre web strane može stajati i ime autora (ako je poznat) kao i naslov teksta. U tom slučaju ispred web strane dopisati – dostupno na:

za zakone: pored imena zakona napisati u kom je Službenom glasniku objavljen.

Primer: Zakon o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 58/04.

za saopštenja sa naučnih skupova: prezime i prvo slovo imena autora, godina u zagradi, naslov rada, naziv konferencije (kurzivom), broj strane u knjizi apstrakata u zagradi, mesto izdanja, naziv izdavača.

Primer: Kelly, L. (2011) Violence against women and children in the national legislations of the EU member states: an overview of the research results. *Druga godišnja konferencija Viktimološkog društva Srbije – Žrtve kriminaliteta i žrtve rata: međunarodni i domaći kontekst, knjiga apstrakta* (str. 13). Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej.

za članke iz novina: prezime i prvo slovo imena autora, godina i dan u zagradi, naslov teksta, naziv novina, broj strane.

Primer: Jovanović, A. (2012, 5. decembar) Otkriveni plagijati naučnih radova, Blic, str. 5.

Moguće je navesti i web izdanje novina, kada se umesto strane stavlja – dostupno na:
a zatim web adresa stranice i datum pristupa stranici.

Dodatna napomena: U popisu literature ne sme biti bibliografskih jedinica koje se ne navode u tekstu rada, a moraju biti sve jedinice koje se pominju, uključujući zakone, izveštaje, ali i web strane (koje idu u sekciju Internet izvori u okviru Literature).

7. Obavezno priložiti na kraju rukopisa: naslov rada, apstrakt i ključne reči na engleskom jeziku.

Svi članci se anonimno recenziraju od strane dva kompetentna stručnjaka/stručnjakinje, na osnovu čega Redakcija donosi odluku o štampanju. Rukopisi se ne vraćaju.

Molimo Vas da vodite računa i da pravilno koristite intelektualnu svojinu drugih autorki i autora prilikom iznošenja navoda, rezultata istraživanja, ali i grafičkih prikaza iz njihovih tekstova. Temida podleže **kontroli na plagijarizam** i nalazi se u **DOI (Digital Object Identifier) bazi i u Srpskom citatnom indeksu (SCIndeks)**.

Promena nekoliko reči iz rečenice originalnog autora ili autorke, kao i promena redosleda reči u njihovim rečenicama predstavlja plagijarizam ukoliko se taj autor ili autorka ne citiraju.

Kada se parafrazira neki deo teksta drugog autora ili autorke trebalo bi reprodukovati tačno značenje njihovih ideja, ali ih izraziti kroz sopstvene reči i drugačiju strukturu rečenica:

Npr. Nedovoljno dobri mehanizmi prepoznavanja su najverovatniji razlog malog broja zabeleženih žrtava starosti ispod 18 godina (Nikolić-Ristanović, 2009).

Isto pravilo važi i za slučaj da se pozivate na navode nekog istraživanja:

Npr. Istraživanje nasilja u porodici u Vojvodini pokazalo je da skoro svaka druga žena trpi psihičko nasilje (Nikolić-Ristanović, 2010).

Ukoliko je jedini način da izrazite navode drugog autora ili autorke doslovno citiranje njihovih reči, neophodno je da te rečenice stavite pod znake navoda, a da u zagradi pored imena autora/autorke i godine u kojoj je rad objavljen, navedete i broj strane na kojoj se te rečenice nalaze u njihovom tekstu.

Npr. Autorka navodi da „manji broj maloletnih žrtava verovatno više govori o slabim mehanizmima prepoznavanja“ (Nikolić-Ristanović, 2009: 255).

Tehnička uputstva autorkama i autorima prikaza

Prikaz treba da bude obima do 6 strana kucanog teksta duplog proreda, font Times New Roman 12.

Naslov prikaza treba da sadrži sledeće podatke:

Prikaz knjige: naziv u originalu, prevod naziva na srpski jezik u zagradi (ukoliko je naziv na stranom jeziku), naziv izdavača, mesto izdanja, godina izdanja i broj strana.

Prikaz skupa: naziv u originalu, prevod naziva na srpski jezik u zagradi (ukoliko je naziv na stranom jeziku), mesto i datum održavanja skupa.

Radovi ne smeju biti već objavljeni, niti predati za objavljivanje na nekom drugom mestu.

Preplata

Cena pojedinačnog primerka je 750 dinara. Preplata na štampani primerak za 2014. godinu iznosi 3.000 dinara za pojedince i 10.000 dinara za institucije.

Cena pojedinačnog štampanog primerka naučnog časopisa *Temida* za inostranstvo je EUR 30. Za inostranstvo preplata na štampani primerak za 2014. godinu iznosi EUR 60 za pojedince, odnosno EUR 120 za institucije.

Cena preplate obuhvata dostavljanje poštom primerka časopisa *Temida* i pristup svim elektronskim brojevima *Temide* u 2014. i prethodnim godinama.

Godišnja preplata za pristup elektronskim izdanjima naučnog časopisa *Temida* preko internet stranice Viktimološkog društva Srbije za pojedince iznosi 2000,00 dinara, a za institucije 6000,00 dinara. Pristup pojedinačnom broju u elektronskoj formi iznosi 200,00 dinara.

Godišnja preplata za pristup elektronskim izdanjima *Temide* preko internet stranice Viktimološkog društva Srbije za inostranstvo iznosi EUR 40 za pojedince i EUR 100 za institucije. Pristup pojedinačnom broju u elektronskoj formi za inostranstvo iznosi EUR 5.

Časopis *Temida* će u 2014. godini biti dostupan u elektronskoj formi na internet stranici Viktimološkog društva Srbije www.vds.org.rs i preko EBSCO istraživačke baze podataka **samo za pojedince i institucije koji plate pretplatu.**

U vezi preplate na štampano izdanje ili pristup elektronskim izdanjima naučnog časopisa *Temida*, molimo Vas obratite se Redakciji časopisa.

Call for papers and subscription

Temida is the peer reviewed journal on victimization, human rights and gender, which is accredited as an academic journal by Serbian Ministry of Science. Papers are mainly published in Serbian. Papers written in other languages are either translated in Serbian or published in the language they are written in.

Topics for 2014 are: No. 2 – **Implementation of antidiscrimination policies in Serbia** (submission deadline: June, 1, 2014), No. 3 – **Victims of sexual violence** (submission deadline: September, 1, 2014); No. 4 – **Invisible victims** (submission deadline: November, 1, 2014).

Contributions not specifically dedicated to these themes, as well as conference and book reviews, may be submitted irrespective of the indicated terms. Manuscripts should be submitted by e-mail: vds@eunet.rs.

All articles will be peer reviewed anonymously by two competent scholars. Afterwards, the Editorial Board will decide about its publishing. The manuscripts will not be returned.

Technical instructions for authors of articles

1. Contributions should not exceed **20 pages** typed in double line spacing. The recommended font type is Times New Roman 12.
2. First page should contain: **the title, the author's name, abstract** (up to 150 words) and **4-5 key words**.
  - 2.1. After the author's surname put the footnote that should contain the name of the institution where the author works, academic title, and e-mail. In case of multiple authors, specify data for each co-author separately.
  - 2.2. The abstract must clearly state the problem and the purpose of the paper, as well as the main topics that will be covered.
Example: Petar PETROVIĆ*
3. Subheadings should be written in the following way:

Paragraph heading (Times New Roman, 12, Bold)

Sub-Heading 1 (Times New Roman, 12, Italic)

Sub-Heading 2 (alphabet letter in the bracket, Times New Roman, 12, Regular)

Example: **Victim support services**

Categories of the users

a) Women and children

4. Please use the Harvard referencing system. At the end of citation you should open a bracket and give the author's surname, the year of publication and page number.
Example: (Christie, 2005: 28).

When there are two or three authors they should be separated with a comma (e.g. Boom, Kuijpers, 2012).

---

* Dr Petar Petrović is docent at the Faculty... in Belgrade. E-mail: petar@example.

When there is more than three authors, after the surname of the first author add "et al." (e.g. Shapland et al., 2009).

In case that two authors share the same surname add the first letter of their first name (e.g. H. Jones, R. Jones, 2003).

When a secondary source is cited, add "according to" (e.g. Ćopić according to Nikolić-Ristanović, 2011).

If there are multiple papers of different authors in the same bracket, they should be separated with a semicolon (e.g. Dokmanović, 2011; Nikolić-Ristanović, 2012).

In that case the papers should be mentioned chronologically according to the year of publishing.

4.1. Footnotes should contain only brief accompanying comments, law articles and Official Gazzetes.

4.2. Foreign names should be written originally.

5. If the pictures and tables are included, please make a reference to them at the proper place, E.g. (Table 2)

Please give the titles above the pictures/tables.

Example: **Table 1.** Structure of victimization by gender

6. It is necessary to enclose the list of the **literature** at the end of the paper. List all the references in alphabetical order, according to the first author's surname. A list of references should contain:

For books: surname and initials of the author, year of publication (in the bracket), title of the book (italic), place of publication and publisher.

E.g. Milutinović, M. (1977) *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.

For book chapters: surname and initials of the author, year of publication (in the bracket), chapter title, In: initial, surname of the editor followed by ed. in the bracket, title of the book (italic), place of publication, name of publisher and the page numbers of the chapter.

E.g. Benton, T. (2006) Do we need rights? If so, what sort? In: L. Morris (ed.) *Rights: Sociological perspectives*. London and New York: Routledge, pp. 21-36.

For journal articles: surname and initials of the author, year of publication (in the bracket), title of the article, title of the Journal (italic) and page numbers of the article.

E.g. Christie, N. (2005) Restorativna i retributivna pravda u kontekstu rata i ratnih zločina. *Temida*, 4, pp. 27-32.

For documents accessed by internet: give the electronic address and the date you accessed the source.

E.g. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2>, page accessed 5. 10. 2012.

Prior to the web page there can be the author's name (if known) and the title of the text. In this case, in front of the web page write – available at:

For laws: next to the name of the law, mention the Official Gazette in which it was published.

E.g. Zakon o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 58/04.

For conference papers: surname and initials of the author, year of publication (in the bracket), title, name of the conference (in italics), page number in the book of abstracts (in the bracket), place of publication, name of the publisher.

E.g. Kelly, L. (2011) Violence against women and children in the national legislations of the EU member states: an overview of the research results. *Druga godišnja konferencija Viktimološkog društva Srbije – Žrtve kriminaliteta i žrtve rata: međunarodni i domaći kontekst, knjiga apstrakta* (str. 13). Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej.

For magazine articles: surname and initials of the author, year and day of publication in the bracket, headline, newspaper name, page number.

E.g. Jovanović, A. (2012, 5. decembar) Otkriveni plagijati naučnih radova, Blic, p. 5.

It is possible to specify the web edition of the newspaper, when instead of the page you can write – available at: and then web site address and the date of accessing the site.

Additional note: In the reference list there must not be bibliographic items that are not mentioned in the text, and should be all the items that are mentioned in the text, including laws, reports but also web pages (which go into a separate section called Internet sources within the Bibliography).

7. Be sure to attach the title, abstract and keywords in English at the end of the manuscript.

All articles will be peer reviewed anonymously by two competent scholars. Afterwards, the Editorial Board will decide about its publishing. The manuscripts will not be returned.

Please be sure to properly use the intellectual property of other authors during the presentation of statements, research results, and graphics from their texts. The journal *Temida* is a subject of plagiarism **control** and is located in the **DOI (Digital Object Identifier) database** and in the **Serbian Citation Index (SCIndeks)**.

Changing a few words from the sentence of the original author, as well as changing the order of words in their sentences is plagiarism if the author is not cited.

When you paraphrase a text of another author you should reproduce the exact meaning of their ideas, but express them through your own words and with a different sentence structure:

E.g. Lack of good mechanisms of recognition is the most probable cause for the small number of identified victims under the age of 18 years (Nikolic-Ristanović, 2009).

The same rule applies in the case when you wish to refer to the assertion from another research:

E.g. The survey of domestic violence in Vojvodina has shown that almost every second woman suffered psychological abuse (Nikolic-Ristanović, 2010).

If the only way to express the assertions of another author is to quote their words, you must put these sentences in quotation marks, and indicate the page number on which these sentences are located in their text in the bracket next to the names of the authors and the year in which their paper was published:

E.g. The author states that "a smaller number of minor victims probably speaks more of a poor mechanism of identification" (Nikolić-Ristanović, 2009: 284).

Technical instructions for authors of reviews

The review should not exceed 6 pages typed in double line spacing. Recommended font is 12 point Times New Roman.

Title of the review should include:

Book review: title of the book in original, translation of the book title in Serbian in the bracket (if the title is in foreign language), name of the publisher, place of publication, year of publication and number of pages.

Conference review: title of the conference in original, translation of the conference title in Serbian in the bracket (if the title is in foreign language), place and date of conference.

Papers should not be already published neither submitted for publishing at some other place.

Subscription

Price for single printed copy of scientific journal *Temida* is 750 RSD. Annual subscription for printed copy for 2014 is 3000 RSD for individuals and 10000 RSD for institutions. Price for single printed copy for abroad is 30 EUR. Annual subscription rate for printed copy for abroad is 60 EUR for individuals and 120 EUR for institutions.

The subscription includes delivery of the copy of *Temida* by mail and the access to all electronic issues of *Temida* in 2014 and all previous years. Regarding the subscription please contact the Editorial office.

The annual on-line subscription fees for *Temida* through the Victimology Society of Serbia web site for Serbia are 2000 RSD for individuals and 6000 RSD for institutions, while the on-line subscription for one issue is 200 RSD.

The annual on-line subscription fees for *Temida* through the Victimology Society of Serbia web site for abroad are EUR 40 for the individuals and EUR 100 for institutions. Subscription for one on-line issue is 5 EUR.

In 2014 journal *Temida* is available at the web site of the Victimology Society of Serbia www.vds.org.rs and through the EBSCO research database **only for individuals and institutions who pay the subscription.**

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.98

TEMIDA : часопис о виктимизацији, људским правима и
роду / главна и одговорна уредница Vesna Nikolić-
Ristanović. – Српско изд. – Год. 1, бр. 1 (јануар 1998) –
Београд (Ђуре Јакшића 5) : Виктимолошко друштво Србије
: Европски покрет у Србији, 1998. – (Београд : Прометеј).
– 24 cm

Тромесечно. – Огледни број изашао 1997. године

ISSN 1450-6637 = Temida (Српско изд.)
COBISS.SR-ID 140099335